

**T.C.
YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE'DE BÖLGESEL VE SEKTÖREL DÜZEYDE KAMU
YATIRIMLARININ KALKINMAYA ETKİSİ**

OSMAN KEREM ERZEN

**DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. DUYGU TÜRKER**

İZMİR, 2013

**T.C.
YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE'DE BÖLGESEL VE SEKTÖREL DÜZEYDE KAMU
YATIRIMLARININ KALKINMAYA ETKİSİ**

OSMAN KEREM ERZEN

**DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. DUYGU TÜRKER**

İZMİR, 2013

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “TÜRKİYE’DE SEKTÖREL VE BÖLGESEL DÜZEYDE KAMU YATIRIMLARININ KALKINMAYA ETKİSİ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..../..../.....

Osman Kerem ERZEN

T.C.

YAŞAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı :

Tez Konusu:

Anabilim Dalı :

Programı :

Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Enstitü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Yönetmeliğinin 23/37.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezinidakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI

OY ÇOKLUĞU

OY BİRLİĞİ ile

DÜZELTME

RED edilmesine

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır.

Öğrenci sınava gelmemiştir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez mevcut hali ile basılabilir.

Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.

Tezin basımı gerekliliği yoktur.

Evet

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

TEŞEKKÜR

Tezin gerek öncesinde gerek hazırlanma aşamasında, bana ve hayallerime inanarak, tecrübeleri ile her zaman yolumu aydınlatan, danışmanlık sürecinde de tüm bilgi ve birikimini aktaran ve tez sürecinde kendisiyle çalışmaktan büyük onur duyduğum Yrd. Doç. Dr. Duygu TÜRKER'e ve her saniye fikir ve düşünceleriyle katkılarını esirgemeyen Öğr. Gör. Ceren ALTUNTAŐ 'a, tezin her aşamasında yaptıkları katkılar ile destek olan güzel insanlar ve dostlarım Ahmet Gökhan ÖZCAN, Ömer GENÇER, Fulya DUMAN, Kıvanç KÖKSOY, Mustafa CEYLAN ve Salih KARAKIŐ 'a, tüm güç ve destekleri ile hayallerimi gerçekleştirecek her durumda aydınlığımı sağlayan canımdan çok sevdiğim sevgili annem Őengöl ERZEN ve sevgili babam Ekrem ERZEN sevgili ablam Zeynep ERZEN SAVAŞ ve sevgili ağabeyim Sercan SAVAŞ 'a geçmiş ve gelecek tüm hayatım adına sonsuz teşekkür eder ve saygılarımı sunarım.

ÖZET

Yüksek Lisans

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL VE SEKTÖREL DÜZEYDE KAMU YATIRIMLARININ KALKINMAYA ETKİSİ

Osman Kerem ERZEN

Yaşar Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme Yüksek Lisans Programı

“Bölgesel” ve “Bölgesel Kalkınma” kavramları, her ne kadar küreselleşme düşüncesi ile çelişen kavramlar gibi görünse de, ülke ekonomilerinin kalkınmasında temel teşkil etmektedir. Bu tip bir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi ve uluslararası düzeyde rekabet edebilen bir kalkınma yapısının oluşturulabilmesinde, bölgesel düzeyde gerçekleştirilen kamu yatırımlarının büyük önemi olduğu görülmektedir. Bölgesel kalkınma farklılıklarının ve bölgelerarası eşitsizliklerin en aza indirilerek, kamu yatırımlarının bölgedeki etkili sektörler için dağılımını sağlamak, yapılması planlanan kamu yatırımlarının en temel amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de “Düzen 1 İstatistiksel Bölge Birimi Sınıflandırması (İBBS)” ve “İktisadi Sektörler” bağlamında gerçekleştirilen “Kamu Yatırımları”nın, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) üzerindeki etkisi Türkiye’de tarihsel kalkınma süreçlerinin ışığında analiz edilmiştir. Bu amaçla, 1990-2012 yılları arasındaki son 22 yıllık döneme ilişkin toplanan veriler, 2002 yılında yürürlüğe giren İstatistiksel Bölge Birimi Sınıflandırması’na (İBBS) dayanarak yeniden düzenlenmiş ve elde edilen özgün veri seti üzerinde istatistiksel analizler yapılmıştır. Çalışmanın veri toplama ve derleme sürecinde yapılmış olan özgün katkının yanı sıra, elde edilen bulgulara dayanarak oluşturulan SWOT Matrisi ile ortaya koyduğu stratejik öngörülerin, gerek bu alanda çalışan akademisyenlere, gerekse kamu politikasını şekillendiren ilgili kişi ve kurumlara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yatırımları, İstatistiksel Bölge Birimi Sınıflandırması (İBBS), Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), İktisadi Sektörler, SWOT Matrisi, Stratejik Yönetim

ABSTRACT

Master Thesis

THE IMPACT OF REGIONAL AND SECTORAL PUBLIC INVESTMENTS ON DEVELOPMENT IN TURKEY

Osman Kerem ERZEN

Yaşar University

Institute of Social Sciences

Master of Business Administration

Although the concepts of ‘Region’ or ‘Regional Development’ seem to be in contradiction with the main notion of globalization, they become the foundation of national economic development. It can be noticed that the public investment at regional level has a great importance to accomplish this type of development and form a development structure, which can compete internationally. The main aim of making public investment is to minimize the regional differences and inequalities and to allocate these investments among the effective sectors in the region. In the current study, the impact of public investment based on ‘Level 1 Nomenclature of Territorial Units for Statistics’ (NUTS) and “Economic Sectors” on the Gross National Product (GNP) was analysed in the light of the historical development process in Turkey. In doing so, the collected data over the period of 1990-2012 was prepared based on the NUTS classification, which was enacted in 2002, and this original data set was statistically analysed. In addition to its originality on its data collection and preparation process, this study is expected to contribute to both scholars and public policy makers with providing the strategic foresights which is derived from the SWOT Matrix on the findings of current study.

Key Words: Public Investment, The Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTs), Gross Domestic Product (GDP), Economic Sectors, SWOT Matrix, Strategic Management

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL VE SEKTÖREL DÜZEYDE KAMU YATIRIMLARININ KALKINMAYA ETKİSİ

YEMİN METNİ	iv
TEZ SINAV TUTANAĞI.....	v
TEŞEKKÜR METNİ.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xiii
TABLO LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

BÖLGESEL KALKINMA VE TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI

1. BÖLGESEL KALKINMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	3
1.1. Bölge Kavramı	3
1.2. Bölge Türleri	4
1.2.1. Homojen Bölge	4
1.2.2. Polarize Bölge.....	5
1.2.3. Plan Bölge.....	6
1.3. İstatistiki Bölge Birimi Sınıflandırması (İBBS).....	7
1.3.1. İBBS Kavramı.....	7
1.3.2. İBBS Temel Özellikleri	7
1.3.3. İBBS Amacı.....	8
1.3.4. Türkiye’de İBBS.....	9
1.4. Kalkınma Kavramı	12
1.4.1. Kalkınma Kavramına Genel Bir Bakış	12
1.5. Bölgesel Farklılık, Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Planlama Kavramları.....	13

1.5.1. Bölgesel Farklılık.....	13
1.5.2. Bölgesel Planlama.....	14
1.5.3. Bölgesel Kalkınma.....	16
1.6. Bölgesel Kalkınmanın Araçları	16
1.6.1. Kalkınma Ajansları	17
1.6.1.1. Kalkınma Ajanslarının Amaçları, Fonksiyonları ve İdari Yapısı.....	18
1.6.1.2. ABD ve AB Ülkelerinde Kalkınma Ajansları.....	20
1.6.1.3. Türkiye'de Kalkınma Ajansları.....	21
1.6.2. Mali Teşvikler.....	22
1.6.3. Girişimciliği Destekleyen Politikalar.....	23
1.7. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma için Planlama Çalışmaları.....	23
1.7.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP).....	24
1.7.2. Zonguldak, Bartın, Karabük Bölgesel Gelişme Projesi.....	25
1.7.3. Doğu Anadolu Projesi (DAP).....	26
1.7.4. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)	27
1.7.5. Yeşilirmak Havzası Projesi	28
1.7.6. Doğu Marmara Planlama Projesi	29

İkinci Bölüm

TÜRKİYE’DE KALKINMA PLAN VE POLİTİKALARI

2. Planlı Dönem Öncesi	30
2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem: Osmanlı Devleti’nin Genel Durumu	30
2.2. Cumhuriyet Kuruluş Dönemi	31
2.2.1. Açık Ekonomi Dönemi (Liberal Dönem)(1923-1929):	31
2.2.2. Korumacı – Devletçi Sanayileşme Dönemi (1930-1938):.....	33
2.2.3. 1940 – 1960 Dönemi:	34
3. Planlı Dönem (1963 Sonrası)	35
3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967):.....	36
3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)	38

3.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	40
3.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983).....	41
3.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989).....	43
3.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994).....	44
3.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	46
3.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005).....	47
3.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013).....	50
4. Literatürde Yer Alan Kamu Yatırımlarının Bölgesel Dağılımına İlişkin Çalışmaların Genel Değerlendirmesi.....	55

Üçüncü Bölüm

BÖLGESEL VE SEKTÖREL DÜZEYDE KAMU YATIRIMLARININ KALKINMAYA ETKİSİ, ANALİZ VE ÖNGÖRÜLER

5. Veri Toplama Süreci.....	59
6. Veri Analiz Yöntemi	61
7. Analiz Sonuçları.....	62
7.1. Bölgesel Düzeyde Kamu Yatırımlarının Ulusal Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi.....	62
7.2. Bölgesel Düzeyde Kamu Yatırımlarının Bölgesel Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi.....	65
7.3. Bölgesel Düzeyde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yapılan Kamu Yatırımlarının Bölgesel Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi.....	67
8. Türkiye’de Bölgesel ve Sektörel Kalkınmaya İlişkin Stratejik Öneriler.....	72
8.1. SWOT Analizi ve SWOT Matrisi	72
8.1.1. Türkiye İçin Kamu Yatırımları Temelli SWOT Analizi	74
8.1.2. Türkiye İçin Kamu Yatırımları Temelli SWOT Matrisi.....	77
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	85
EKLER	92

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BKA	Bölgesel Kalkınma Ajansı
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
b.t.	Bilinmeyen Tarih
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DOKAP	Doğu Karadeniz Projesi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EİEİ	Elektrik İşleri Etüt İdaresi
EURADA	Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği
EUROSTAT	Avrupa Topluluğu İstatistik Bürosu
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GZTF	Güçler, Zayıflıklar, Tehditler, Fırsatlar Analizi
İBBS	İstatistiki Bölge Birimi Sınıflandırması
KEİB	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KÖY	Kalkınmadan Öncelikli Yörelere
NAFTA	The North American Free Trade Agreement
NUTs	The Nomenclature of Territorial Units for Statistics
OECD Development	Organisation for Economic Co-operation and Development
s.	Sayfa No
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türkiye Taşkömürü Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TVA	Tennessee Valley Authority
VRA	Avrupa Bölgeler Meclisi

TABLO LİSTESİ

Tablo		Sayfa
1.	İllerin İBBS Düzey-1 ve Düzey-2 Seviyelerinde Sınıflandırılması	10
2.	Yatırımların Kamu ve Özel Sektöre Dağılımı 1963-1966	39
3.	Bölgelere Göre Kişi Başına İmalat Sanayii Katma Değeri	42
4.	1990-1994 Enerji, Ulaştırma/Haberleşme ve İmalat Sektörlerinde Kamu Yatırımları Dağılımı	45
5.	1996-2000 Yılları Arası Eğitim ve Sağlık Sektörü Kamu Yatırımları Dağılımı	47
6.	Bölgeler İtibariyle Sektörel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	49
7.	Kalkınma Planlarında Bölgesel Yaklaşımlar	52
8.	Literatürde Yer Alan Bölgesel Kamu Yatırımları İle İlgili Çalışmaları Karşılaştırılması	57
9.	Bölgesel Düzeyde Kamu Yatırımlarının Ulusal Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi Regresyon Analizi Sonuçları	63
10.	Bölgesel Düzeyde Kamu Yatırımlarının Bölgesel Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi Regresyon Analizi Sonuçları	65
11.	Bölgesel Düzeyde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yapılan Kamu Yatırımlarının Bölgesel Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi Regresyon Analizi Model Sonuçları	68
12.	Bölgesel Düzeyde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yapılan Kamu Yatırımlarının Bölgesel Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi Regresyon Analizi Katsayı Sonuçları	70
13.	SWOT Matrisi	74
14.	Türkiye İçin Kamu Yatırımları Temelli SWOT Matrisi	78

GİRİŞ

1980 sonrasında yaşanan küreselleşme süreci şüphesiz ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle ekonomik açıdan değişen dinamikler, beraberinde eklenen sistemlerde de değişimi zorunlu kılmıştır. Örneğin, küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan iki önemli kavram küresel pazar ve küresel rekabet kavramlarıdır ve bu olgular günümüzün rekabet koşullarını şekillendirmektedir. Ülkeler ulusal pazarlarını, ortak küresel pazarla bütünleştirme ile birlikte ekonomik sistemlerini değiştirme ve küresel rekabet çerçevesinde hareket sınırlarını geliştirici önlem ve politikaları hayata geçirme zorunluluğunda kalmışlardır. Özellikle 1980'li yılların sonundan itibaren bu değişim süreci ile birlikte, gelişmiş ülkeler, rekabet düzeyinin merkezindeki konumlarından ötürü serbestleşme ilkesi ışığında üretim sistemi ve ağlarını, küresel rekabet ölçeğinde genişletirken, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde, içsel ekonomik yapılarında zorunlu ve zor bir değişime maruz kalmışlardır.

Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkeler 1980'lerden itibaren etkili olan neo-liberal politikalar çerçevesinde, rekabet gücü etrafında kurgulanan sistemde, gelişmiş ülkelerle aynı rekabet ortamında mücadele eden konuma gelmiştir. Bu mücadele esnasında artan dışa bağımlılık ile birlikte değişen serbest piyasa ekonomisi, gelişmiş ülkelerin çoğunun elinde bulundurduğu küresel sermayeye genişleme alanı yaratırken, Türkiye ve benzeri ülke ekonomilerinde borç ve faizi arttırıcı etkisi ile kamu işlevlerini sınırlandırmakta ve özelleştirme unsurunun işlevliğinin hızlanması ile birlikte kamu müdahaleleri sınırlı bir alana indirgenmektedir.

Küresel ekonomik sistemdeki bu değişimlere paralel olarak, küresel ve bölgesel kavramları kimi zaman birbirlerine zıt kavramlar gibi ele alınsa da, bu sistem dahilinde birbirine eklenen kavramlar olagelmışlerdir. Ancak bu sistem her ne kadar Türkiye ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde önemli bir baskı yaratsa da, aynı tür bir baskının gelişmiş ülkeler olarak sınıflandırdığımız ülkelere de yaşamakta olduğu görülmektedir. Daha geniş bir perspektiften bakarak bu durumu değerlendirdiğimizde, 1980 sonrası süreçte yaşanan ciddi ekonomik krizler, kuşkusuz tüm ülke ekonomilerini az veya çok etkilemiştir.

Türkiye açısından küreselleşme sürecini değerlendirdiğimiz zaman, Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren kalkınma olgusuna verilen büyük öneme rağmen, özellikle 1980 sonrası dönemde istikrarlı bir kalkınma modelinin izlenemediğini söylemek mümkündür. Son yarım yüzyıllık süreçte, kalkınmanın belli bölgeler düzeyinde odaklandığı ve bu bölgesel gelişme farklarının ekonomik, politik, kültürel ve sosyal düzeyde önemli maliyetlere yol açtığı ve az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere yönelik bir göç dalgasına neden olduğu görülmektedir. Bu farkların en aza indirilmesinde kilit önem taşıyan kamu yatırımlarının stratejik bir yaklaşımla ele alınması ve bölgesel ve sektörel önceliklere göre yapılandırılması büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'de kalkınma ve kamu yatırımları ilişkisi, Osmanlı'nın son dönemlerinden günümüze tarihsel süreç bağlamında ele alınmış ve bu olguların son 20 yıllık süreçte nasıl bir yön izledikleri analiz edilecektir. Bu kapsamda öncelikle, bir kavramsal çerçeve çizilmiş, ardından ülkemizde kalkınma kavramının genel bir planlama yaklaşımı ile ele alınmaya başlandığı dönemlere özel olarak odaklanarak, kalkınmanın bölgesel düzeyde nasıl bir mekanizmaya sahip olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmanın son bölümünde, literatür taraması kısmında ortaya konan bakış açısına dayanarak, 1990'dan günümüze bölgesel ve sektörel düzeyde gerçekleştirilen kamu yatırımlarının bölgesel ve ulusal kalkınma dinamiklerine etkisi araştırılacaktır. Bu amaçla, bu çalışmaya özgü olarak, 1990-2012 yıllarına ait kesintisiz bir veri seti elde etmek için, bu döneme ilişkin olarak toplanan veriler 2002 yılında yürürlüğe giren İstatistikî Bölge Birimi Sınıflandırması'na (İBBS) dayanarak yeniden düzenlenecektir. Bu veri seti üzerinde gerçekleştirilen istatistiksel analizler sonucu elde edilen bulgular, bir stratejik yönetim modeli olan SWOT Matrisi ile değerlendirmeye tabi tutulmuş ve ülkemiz için gelecek öngörülerini ve stratejileri öneriler olarak sunulacaktır. Çalışmanın sunduğu stratejik yaklaşımın, gerek alanda çalışan diğer akademisyenlere, gerekse kamu politikasını belirleyen kişi veya kurumlara katkı sağlaması beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA VE TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI

1. BÖLGESEL KALKINMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Tezin bu bölümünde, çalışma boyunca kullanılan kavramların tanımlanmalarının yanı sıra, kavramlardaki değişim süreçleri incelenmektedir.

1.1. Bölge Kavramı

‘Bölge’ kavramı disiplinlerarası bir kavramdır. Bu özelliği ile incelenmeye tabi tutulduğu disiplinin bakış açısına göre farklılık göstermekte, kavramın anlam sınırları belirgin çizgiler dahilinde çizilmiş bir alan içerisinde değerlendirilememektedir. Söz konusu kavrama dair ilk tanımlamalardan başlayarak gelişim sürecini değerlendirmek, sürecin kavram üzerindeki etkisini daha iyi anlamak bakımından önemlidir. Buna göre, ‘Bölge’ kavramı Latince ‘regio’ kökünden türemiş ve ‘çevre’ veya ‘alan’ anlamına karşılık gelmektedir. Ancak, bilimsel açıdan kavramı değerlendirdiğimizde, ‘Bölge’ kavramının ilk kez 18.yy’da tanımlandığı görülmektedir. “Haritacılar sınır tanımlamaları yapmaya çalışırken su havzalarının belirli bir bütünlük gösterdiğinin farkına varmışlar ve ilk bölge tanımlamalarını nehirler ve dağ zirvelerini tanımlayarak yapmışlardır” (Eraydın, 2004: 126-127).

Kavramın temel tanımını kendi kaynaklarımıza bakarak değerlendirdiğimizde ilk olarak karşımıza Türk Dil Kurumu’nun (TDK) tanımı çıkmaktadır. TDK ‘Bölge’ kavramını “sınırları, idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2013). Keleş (1998) ise bölgeyi “bir ülkenin, doğal özellikleri, nüfus yapısı, kaynakları açısından türdeşlik gösteren, bir bütün olarak tasarlanmasında yarar görülen bölümü” olarak

tanımlamaktadır. Diğer taraftan, Avrupa Bölgeler Meclisi (VRA) ise bölgeyi “tamamen merkezi devletin altında, politik temsile sahip olarak ortaya çıkan yerel birimler” şeklinde tanımlamaktadır (Özel, 2003: 102). Avrupa Birliği’nde (AB) bölge kavramı, planlama açısından kent ve metropol alandan, kırsal bölgeye kadar çok geniş bir yelpazede farklı boyutlarda yer almaktadır. “Bu bölgenin bir kısmı ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan homojen mekan görünümünde iken diğer bir kısmı işlevsel açıdan bütünlük gösteren birimler görünümündedir” (Keskin ve Sungur, 2010: 272).

Farklı tanımlamalar ışığında değerlendirdiğimiz ‘Bölge’ kavramı yukarıda değinildiği üzere ‘disiplinler arası’ özelliğinden ötürü tek bir sınır içerisinde değerlendirilememektedir. Geçmiş dönemlerden günümüze dek özellikle sosyo-ekonomik şartlardaki değişim çerçevesinde kavramı tanımlayacak olursak, bölge kavramına ekonomik ve sosyal açıdan benzer faaliyetler dizini gösteren, ulusal ekonominin küresel ölçekte rekabet edebilirliğine ivme kazandıracak bir hareket mekanizmasına sahip birim demek yanlış olmayacaktır.

1.2. Bölge Türleri

Bölge ayırmaştırılması farklı neden ve sonuçları içinde barındırmaktadır. Ancak ana hatları itibariyle bir değerlendirme yapıldığında, bölgesel ayırma yapmanın temel nedeni:

- Ülke içinde ekonomik unsurların dengeli dağılım ve erişimini sağlamak,
- Koordinasyon etkinliğini arttırmak,
- Değerlendirme sürecinin hızlandırılmasını sağlamak,

olduğu görülmektedir. Literatürde genellikle Homojen Bölge, Polarize Bölge ve Plan Bölge olmak üzere 3 temel bölge ayırma yapıldığı görülmektedir.

1.2.1. Homojen Bölge

Homojen (türdeş) bölgeler, sahip oldukları sınırlar dahilinde, birbirleri arasında yakın veya benzer ortak özelliklere sahip birimlerin kümelenmesiyle meydana gelen bölgelerdir. Bu değerlendirmede benzer nitelikler ya da

değerlendirme kriterleri farklılık gösterebilir. Nitekim farklılaşma ile birlikte homojenlik gösteren alanlar ile mekanlar farklılaşabilir ve bölgenin sınırları değişebilir. Homojen Bölgelerin tespitinde öncelikle üzerinde durulması gereken unsur homojen alanlardır. ‘Homojen Bölge’ ise bu kavrama yönelik daha geniş anlam ve alan ifade eden bir kavramdır.

Bir ülkede çeşitli yerleşme merkezlerini birbirleriyle karşılaştırarak homojen alan tespit edebilmek için, çeşitli kıstaslar kullanılabilir. Bu kıstasların arasında (Dinler, 1991: 97):

- Kentli nüfus oranı,
- Eğitim düzeyi,
- Beslenme düzeyi,
- İşsizlik oranı,
- Endüstriyel işletme sayısı,
- Kişi başına düşen milli gelir vb. sayılabilir.

Görüldüğü gibi ülke düzeyinde bölgeler arasında homojenlik, ekonomik gelişmişlik düzeyini belirleyen kıstaslar sayesinde belirlenmektedir (Dinler, 1991: 97).

Türkiye’de ilk sayılabilecek ve “homojen bölge” kavramına ait çalışma 1963 – 1968 yıllarını kapsayan ve sanayileşme ağırlıklı olan 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer almıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı, ilk defa bölgelerarası farklılıkları ele almış ve hedefler arasında bu bölgesel farkların düşürülmesine yönelik çalışmalara yer vermiştir. Bu çalışmalar neticesinde Türkiye 8 ana bölge ile bu 8 ana bölge içersinde ise 4 ana bölge ve 15 alt bölgeye ayrılmıştır.

1.2.2. Polarize Bölge

Polarize Bölge’nin, Homojen Bölge ayırımından en belirgin farkı, bu ayırımın yapılması konusunda ele alınan faktörün veya faktörler grubunun sosyal ve ekonomik ilişkileridir. Bu ilişkiler, aynı bölgedeki birimlerde, bölge dışındaki birimlere göre daha kapsamlıdır.

“Küçük yerleşim yerleri (köy vb.) kendilerinden daha büyük merkezlerle (il, ilçe) idari, iktisadi, ticari vb faaliyetler için etkileşim halindedir” (İldırrar, 2004: 10).

Başka bir ifade ile küçük merkezler, kendilerinden daha büyük merkezlerin etkisindedir (Dinler, 1991: 100).

Bölgeyi oluşturan birimler şüphesiz ekonomik ve sosyal gelişmişlik bakımından farklı önem derecelerine sahiptir ve bu önem derecelerine göre bulunduğu bölgede veya diğer bölgelerde bulunan birimleri ile iletişim ve etkileşim ortaya çıkmaktadır. Üzerinde durulan unsurlar ışığında, yerleşme merkezleri arasındaki kademeli yapının tespiti ve büyüme kutuplarının yapısal analizlerinin yapılması fonksiyonel (polarize) bölge çalışmalarına örnek olarak verilebilir (Öztürk, 2009: 7). Büyük yerleşme merkezleri ve etkiledikleri küçük yerleşme merkezleri göz önüne alınarak, bir ülkede ikinci, üçüncü, dördüncü derece vb. polarize bölgelerin varlığından söz edilebilir (Dinler, 1991: 101).

DPT, polarize bölgenin belirlenmesine yönelik “Türkiye’de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi” çalışması ile en düşük kademe olan 1. kademeyi temsil eden köylerden başlayarak, ülkenin en büyük ili olan İstanbul’un yer aldığı 7.Kademe’ye kadar Türkiye’yi yerleşme merkezleri bakımından 7 Kademe’ye ayırmıştır (DPT, 1982).

1.2.3. Plan Bölge

Ekonomik Kalkınma Planlarının (EKP) uygulanma ve gerçekleştirilme süreçlerinde koordinasyonu sağlamak, etkinliği arttırmak ve hedeflere daha proaktif bir bütünlük dahilinde ulaşılması amacıyla belirlenen bölge ayırımıdır. Gerek homojen bölge gerekse polarize bölge kavramları mevcut ilişkilere göre belirlenen kavramlardır (Gökyurt, 2010: 11). Ancak plan bölge, bölgesel ihtiyaçların, yerleşim yerleri ve merkezleri ile ilişkili faaliyetlerin ve fonksiyonların sistematik bir lokasyon dahilinde planlanarak, insanların bundan maksimum avantajı ve kazanımı sağlaması amacıyla oluşturulan bölgedir (Rengasamy, bt: 8).

Dinler (1991), kavram olarak üzerinde durduğumuz Plan Bölge’yi, kalkınma planlarının uygulanabilirliği ve işlevselliği bakımından “Birinci Tip Plan Bölge” ve “İkinci Tip Plan Bölge” olmak üzere 2 ayırım altında değerlendirmektedir. Buna göre (Dinler, 1991: 108):

- *Birinci Tip Plan Bölge*, ulusal kalkınma planına mekan boyutunu katabilmek amacıyla yapılan bölgesel ayırım sonucu ortaya çıkan bölge kavramıdır. Tüm ülkeyi kapsayan bu plan bölgelerin sayısı, ülkenin genişliğine ve sosyo – ekonomik yapısına göre değişmektedir.
- *İkinci Tip Plan Bölge*, ulusal kalkınma planı uygulamasına geçilmeden önce, karşılaşılan yoğun bölgesel sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla başlatılan bölgesel planlama sonucu ortaya çıkmıştır.

1.3. İstatistiki Bölge Birimi Sınıflandırması (İBBS)

1.3.1.İBBS Kavramı

Dönemsel olarak değişim içerisinde olan bölge kavramı farklı bir boyut kazanmıştır. Günümüzde, daha akılcı bir bakış açısına sahip olan İstatistiki Bölge Birimi Sınıflandırması (İBBS) [The Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS)] kavramı gündeme gelmiştir. İBBS, AB için bölgesel istatistiklerin üretilmesinde bölgesel birimlerin tek boyutlu analizlerini sağlamak amacıyla 30 yılı aşkın bir süre önce Avrupa Topluluğu İstatistik Bürosu (Eurostat) tarafından tanıtımı yapılmıştır (Eurostat, 2006: 9). Bu bağlamda, bölgesel istatistiklerin tek bir alansal sınıflandırmayla üretilmesi amacıyla Eurostat tarafından İBBS geliştirilmiştir (Öztürk, 2009: 1). Bu tanıtım ve geliştirme süreci sonucunda, 1981 yılında İBBS, Eurostat tarafından oluşturulmasına yönelik karara bağlanmıştır. 1988 yılında AB mevzuatına dahil edilen karar ile birliğe üye ülkeler ile birlikte aday ülkelerde İBBS bölge sisteminin kullanılması zorunlu hale getirilmiştir (Taş, 2006: 188). Söz konusu sınıflandırma kavramının temel oluşum süreci sonucunda (1988 yılı itibariyle), temel özellik ve koşulları, ilgili yönetmelik ile açıklanmıştır.

1.3.2. İBBS Temel Özellikleri

İBBS, genel olarak, her bölge idari yapısını göstermesiyle birlikte, birleştirilmiş metodolojik kurallara bağlı 3 hiyerarşik seviyeye ayrılmıştır (Pavia and Larraz, 2012: 130). Bu 3 hiyerarşik seviye;

- NUTS 1

- NUTS 2
- NUTS 3'tür.

NUTS seviyesinin kodları için 1, 2, 3 her bir seviye için bir pozisyon kullanılır. 1-9 rakamları yeterli ya da elverişli olmadığında, A-Z harfleri kullanılırdı (European Commission, 2002: 4). Her üye bölge, NUTS 1 bölgelerinin tam sayı şeklinde tekrar bölümlenerek, her biri tekrardan NUTS 2 bölgeleri içinde bölümlenerek NUTS 3 seviyesi oluşturulur. Bu bölümlerden, NUTS 2 bölümü, AB'nin bölgesel bütçesinin dağıtımı için referans bölgeyi oluştururken, NUTS 1 ve NUTS 2 bölümleri ikinci bölümler olarak çıkmaktadır (Pavia and Larraz, 2012: 130).

NUTS sınıflandırması, 3 temel prensip göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Bunlardan ilki, her ülkenin mevcut bölge ayrımlarının NUTS sınıflandırmasına temel oluşturmasıdır. NUTS öncesi her Avrupa ülkesi mevcut potansiyele ve coğrafi şartlara bağlı olarak bölgelere ayrılmış durumda idi. Bu bölgelerin sahip olduğu coğrafi potansiyel, NUTS bölgeleri oluşturulurken baz alınan en önemli kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer ifade ile ülkelerin mevcut bölge ayrımları temel alınarak NUTS bölgeleri oluşturulmuştur. Ele alınan diğer kriter ise aynı potansiyele sahip alanların bir araya getirilerek bölge oluşturulması mantığına dayanmaktadır. Örneğin tarım alanlarının geniş olduğu ve tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu alanlar bir bölge olarak tanımlanmaktadır. Bu kriter daha çok planlamaya yöneliktir ve ülkelerin sahip oldukları doğal potansiyele göre biçimlenmiştir. NUTS bölgelerinin oluşturulmasında üzerinde durulan son kriter ise nüfustur. NUTS Düzey 3 bölgeleri için en az nüfus miktarı 150 000, düzey 2 için 800 000, düzey 3 için ise 3 milyon nüfus eşiği sınır olarak belirlenmiştir. Bu açıklamalar neticesinde, İBBS ile AB coğrafi mekanı, 97 düzey 1 bölgesine, 271 düzey 2 bölgesine ve 1303 düzey 3 bölgesine ayrılmaktadır.

1.3.3. İBBS Amacı

İBBS'nin 3 temel ana amacı bulunmaktadır. Bunlar (Eurostat, 2007: 9):

- AB'nin bölgesel istatistiklerinin derlenmesi, geliştirilmesi ve uyumlaştırılması,
- Bölgelerin sosyo- ekonomik analizlerini oluşturmak,
- Bölgesel politikaların çerçevesini oluşturmak şeklinde sıralanabilir.

“Avrupa Birliği’nin bölgesel istatistiklerinin derlenmesi, geliştirilmesi ve uyumlaştırılması” amacı, 1970’ler boyunca İBBS değeri sınıflandırmalarının (tarım bölgeleri, nakliye bölgeler, vb.) yerine kullanılmaya başlanmış ve birliğin bölgesel bölümlerinin araştırılmasına ve bölgesel iktisadi hesapların geliştirilmesine temel oluşturmuştur.

“Bölgelerin sosyo – ekonomik analizlerini oluşturmak” amacı, boyutlar bakımından benzer bölgeler arasında bir ilişkilendirme kurularak, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesini sağlamak ve bölgesel problemlerin analizine yönelik 1961 Brüksel Konferansı’nda tespit edilmiştir ve bu kriterlere en uygun ölçeğin düzey 2 olduğu sonucuna varılmıştır.

“Bölgesel politikaların çerçevesini oluşturmak” amacı, AB politikalarında yakınsama hedefi (convergence objective) kapsamında yapısal fondan yararlanabilecek bölgeleri düzey 2 seviyesinde belirlemek ve fonlardan yararlanacak bölgelerin tespitinde ise düzey 3 seviyesinde kullanılmasıdır (Eurostat, 2007: 9).

1.3.4. Türkiye’de İBBS

Türkiye’nin AB üyelik süreci, 1999 yılında Helsinki’de yapılan Avrupa Konseyi sonucunda başlamış ve bu doğrultuda AB komisyonu tarafından Katılım Ortaklığı belgesi hazırlanmıştır. Hazırlanan bu belgede, Türkiye için üyelik sürecini kapsayan hedefler, kısa ve orta vadeli olarak belirtilmiştir. “Bu programdaki orta ve kısa vadeli önceliklerin belirlendiği alanlardan birisi de bölgesel politikadır. Özellikle 2001 yılından itibaren Türkiye bir takım düzenlemeler gerçekleştirmektedir ve bu yasal düzenlemeler ile birlikte AB’nin bölgesel politika alanına uyum sağlamaya çalışmaktadır” (Kayasü ve Yaşar, bt: 206).

“DPT, Devlet İstatistik Enstitüsü (şu an Türkiye İstatistik Kurumu – TÜİK) ve İçişleri Bakanlığı tarafında oluşturulan bir komisyon, istatistik bölgelerinin oluşturulması için görevlendirilmiştir” (Taş, 2006: 191).

Bu kapsamda, DPT ve TÜİK koordinasyonunda 2001 yılında başlanan çalışma ile Türkiye’de İstatistik Bölge Birimleri tanımlanmış ve bu sınıflandırma 28 Ağustos 2002 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulmuştur (Ek-1). 22

Eylül 2002 yılında 24884 sayılı Resmin Gazete’de yayınlanan 2002/4720 Sayılı Kararnamenin Eki’nde yer alan Madde – 3 Türkiye İstatistiki Bölge Birimini tanımlamaktadır. Buna göre:

- "Düzyey 3" kapsamındaki İstatistiki Bölge Birimleri 81 adet olup il düzeyindedir. Her il bir İstatistiki Bölge Birimini tanımlamaktadır.
- "Düzyey 2" İstatistiki Bölge Birimleri, "Düzyey 3" kapsamındaki komşu illerin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup, 26 adettir.
- "Düzyey 1" İstatistiki Bölge Birimleri ise "Düzyey 2" İstatistiki Bölge Birimlerinin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup, 12 adettir.

Tablo 1: İllerin İBBS Düzyey-1 ve Düzyey-2 Seviyelerinde Sınıflandırılması

KOD	DÜZYEY 1	DÜZYEY 2
TR1	İSTANBUL	İstanbul Alt Bölgesi
TR2	BATI MARMARA	Tekirdağ – Balıkesir Alt Bölgesi
TR3	EGE	İzmir – Aydın – Manisa Alt Bölgesi
TR4	DOĞU MARMARA	Bursa – Kocaeli Alt Bölgesi
TR5	BATI ANADOLU	Ankara – Konya Alt Bölgesi
TR6	AKDENİZ	Antalya – Adana – Hatay Bölgesi
TR7	ORTA ANADOLU	Kırıkkale – Kayseri Alt Bölgesi
TR8	BATI KARADENİZ	Zonguldak – Kastamonu – Samsun Alt Bölgesi
TR9	DOĞU KARADENİZ	Trabzon Alt Bölgesi
TRA	KUZEYDOĞU ANADOLU	Erzurum – Ağrı Alt Bölgesi
TRB	ORTADOĞU ANADOLU	Malatya – Van Alt Bölgesi
TRC	GÜNEYDOĞU ANADOLU	Gaziantep – Şanlıurfa – Mardin Alt Bölgesi

Kaynak: 28/8/2002 Tarihli ve 2002/4720 Sayılı Kararnamenin Eki’nden derlenmiştir.

Türkiye’de İBBS bölgelerinin oluşturulmasında, AB ülkelerinde olduğu gibi belirli kriterlerin kullanılıp kullanılmadığı tartışma konusu olmuştur. Türkiye’de İBBS bölgelerinin oluşturulmasında mevcut coğrafi bölgeler dikkate alınmamış, çok daha farklı kriterlere bağlı olarak bölge sınırları belirlenmiştir. Bunların başında nüfus miktarı gelmektedir (Taş, bt: 192).

“Türkiye’nin en büyük idari birimi olan illerin 1997 yılı nüfus ortalamasının 771.049 ile İBBS Düzyey 3 nüfus eşiği arasında olması, bu ortalamanın AB Düzyey 3 ortalamasına, Düzyey 2 ölçeğine göre daha yakın olması, yüzölçümü ve nüfus

büyükluğu itibariyle Türkiye'ye benzerlik gösteren Fransa, İspanya, İngiltere ve İtalya gibi AB ülkelerinin Düzey 3 nüfus ortalamalarının il ölçeğine yakın olması, benzer şekilde bu ülkelerdeki Düzey 3 sayılarının il sayısına yakın olması, ilçe düzeyinde derlenen istatistiki verilerin kısıtlı olması gerekçeleriyle iller Düzey 3 olarak tanımlanmıştır” (Öztürk, 2004: 77). “İllerin Düzey 3 olarak tanımlandığı 2001 yılında yapılan İBBS çalışmasında, Düzey 1 ve Düzey 2 bölgelerine karşılık gelen idari birimler Türkiye’de bulunmadığından komşu illerle gruplandırılması ile bu bölgeler belirlenmiştir” (Öztürk, 2004: 27).

Diğer taraftan, İBBS bölgelerinin belirlenmesi çalışmalarında AB ile benzer kriterlerde kullanılmıştır. Örneğin, bölgeleri oluşturan birimlerin idari sınırları korunmuştur. Daha da açık bir ifade ile belirtmek gerekirse, bölgeleri oluşturan illerin idari açıdan il sınırları korunarak bölge sınırları oluşturulmuştur. Ancak benzer kriter olarak ‘idari bütünlük ve sınır’ kullanılarak bölge sınırları belirlenmiş olsa da bazı farklılıkların ortaya çıkmasına engel olamamıştır. Nitekim Düzey 1 ve Düzey 2 sınıflandırmalarında bölgeler arasında bütüncül bir yaklaşımın izlenemediği sonucuna ulaşabiliriz.

Bölge kavramlarının irdelendiği bölüm perspektifinden konuya değinecek olursak, Düzey 1 ve Düzey 2 bölgelerinden bazıları sosyo-ekonomik açıdan ‘homojen bölge’ özelliği gösterirken, bazı bölgeler fonksiyon ve ilişki entegrasyonu bakımından ‘polarize bölge’, bazı bölgelerde bölgesel planların işlerlik kazandığı bölgeler olarak da ‘plan bölge’ özelliği göstermektedir.

1.4. Kalkınma Kavramı

1.4.1. Kalkınma Kavramına Genel Bir Bakış

Kalkınma, iktisat disiplininde olduğu kadar bu disiplin dışında da kullanılan ve ilişki içinde olan bir kavramdır. Kavram her ne kadar iktisat temelli olsa da, özellikle son zamanlarda toplumsal, sosyal ve siyasal dinamikleri kapsayacak kadar genişlemiştir. Bu bağlamda, kalkınma kavramının tanımlanmasında hem gelişim süreci açısından dönemseller olarak, hem de ilişkili olduğu disiplinler açısından değerlendirmek ve tanımlamak daha doğru olacaktır.

Kalkınma, en basit anlamıyla, bir ulusun temel olarak hedeflediği ve/veya istediği ekonomik gelişme sürecinin düzenlenmesi ve/veya tasarlanmasıdır. Daha geniş bir bakış açısı ile tanımlanacak olursa kalkınma, toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal alanda, planlı veya plansız olarak düzenlenen süreçte elde edilen değişim ve gelişim unsurlarının tamamı olarak tanımlanabilir. Kalkınma kavramına ilişkin yapılan bu iki temel tanımlamaya ek olarak, literatürde birçok tanımlama bulunmaktadır. Ingham'a (1995: 33) göre kalkınma kavramı, ülkelerin ulaşmaya çalıştığı bir hedef ve aynı zamanda nedensel ilişkileri içeren bir süreçtir.

Kavrama ait farklı tanımlamaların daha açık bir şekilde anlaşılması için kalkınma kavramına tarihsel bir bakış açısıyla bakmak gerekmektedir. Çünkü tarihsel süreçte kavram, farklı dönemlere ait birçok unsur ile etkileşimi sonucunda değişim geçirmiştir. Söz konusu tarihsel süreçte ilk önemli kırılma noktası 2. Dünya Savaşı'dır. Özellikle savaş sonrası dönemde, ulusların savaşın doğurduğu yıkımların onarımı sürecinde 'kalkınma' dinamik bir kavram haline gelmiştir. Bu sürece ek olarak, savaş öncesi sömürge durumunda olan ülkelerin, savaş sonrasında siyasal bakımdan özgürlüklerini elde etmeleriyle birlikte geri kalmışlık düzeylerini ortadan kaldırmaya yönelik gerçekleştirmeye başladıkları gelişim süreçlerinde 'kalkınma' süreklilik arz eden bir talebe dönüşmüştür.

Savaş sonrası dönemden günümüze yaklaştığımız tarihsel süreçte diğer bir kırılma noktası ise küresel ekonomilerin oluşum süreçleridir. Nitekim bu oluşum sürecinde, gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerin özellikle de hammadde ve yeni

pazarların oluşumu doğrultusunda gelişmemiş ve az gelişmiş ülkeler ile kurdukları ekonomik ilişkiler sonucunda kalkınma kavramı ekonomik açıdan farklı bir boyut kazanmıştır. Kavramın ekonomik açıdan kazandığı bu boyut ilerleyen dönemlerde yeni eklemeler ile farklı boyutları da içerisinde barındırmaya başlamıştır. Küresel ekonominin gelişim sürecine ek olarak nakdi kazanımların dışında, sosyal kazanımların da artan önem ve etkisi sonucunda ortaya çıkan 'sosyal refah' unsuru kavrama eklenmiştir. Bu sebeple, günümüzde kavram, sadece ekonomik boyutuyla değil, bunu da içerisine alan daha kapsamlı bir bakış açısıyla kullanılmaktadır.

1.5.Bölgesel Farklılık, Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Planlama Kavramları

1.5.1.Bölgesel Farklılık

Bir bölgenin coğrafi ve jeopolitik açıdan sahip olduğu konum elbette ona üstünlük sağlamak ve diğer bölgeler üzerinde bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Tarih boyunca konumsal üstünlükleri nedeniyle ticaret merkezi haline gelen kentlerin ve bölgelerin diğerlerine oranla daha üst bir ekonomik, sosyal ve kültürel hayata sahip olduğu görülmektedir. Çünkü firmalar genel olarak kendileri için en iyi fırsat alanlarını sunan bölgelerde faaliyet göstermek istedikleri için ekonomik kalkınma temel olarak bir bölgenin konumu ile alakalı bir durumdur (Eberts, 1990). Braduel'e (2004: 162) göre, bir bölge veya "bir kent, birbirlerine bağlanmış mekanların merkezindedir: iâşesini sağladığı çember; parasını kullananların çemberi; ağırlık birimleri ve ölçülerini kullananların çemberi; ona zanaatkarların ve yeni burjuvaların geldiği çember; kredi işlerinin çemberi (bu en geniş çemberdir); alım ve satışların çemberi; ona doğru gelen veya ondan çıkan haberlerin, birbirlerinin içine girmiş çemberi vardır. Kent tıpkı tüccarın dükkanı veya deposu gibi, konumunun, talihinin, aşmakta olduğu uzun konjonktürün ona sağladığı ekonomik mekanı işgal etmektedir". Bu konum ve onun getirdiği talih, bölgelerin bazılarının gelişmesine diğerlerinin ise geri kalmasına neden olmakta ve bu durum, bugün 'bölgesel eşitsizlik' veya 'bölgesel farklılık' dediğimiz bir olguya neden olmaktadır.

Bölgesel eşitsizlik ve farklılık olgusu, gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkelerin ortak sorunu olarak karşımıza çıkmakta ve ülkelerde sosyal refah ile

ekonomi unsurlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Söz konusu olumsuzluklar ise ekonomi mekanizmasının etkin olarak çalışmamasının sonucu olarak tanımlanabilir. Kaldı ki bu durum ekonomik açıdan olduğu kadar sosyal açıdan da bir takım sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Özellikle bölgesel farklılıkların ekonomik sonuçlarından biri olarak ‘işsizlik’ aynı zamanda sosyal boyutta değerlendirilmesi gereken bir sorundur. Nitekim ülkedeki ‘işsizlik’ oranı, toplumsal düzeyde ‘sosyal refah’ ve ‘sosyal barış’ değerlerini olumlu veya olumsuz olarak doğrudan etkilemektedir. Görüldüğü üzere, bölgeler arası farklılıklar o bölgenin ve/veya ülkenin sadece ekonomi dinamiğini zedelememekte, bir sorunsal eklemlenme ile birlikte toplumsal tüm dinamikleri zedelemektedir.

“Çeşitli kaynakların (doğal kaynak, nitelikli insan gücü, teknoloji ve bilgi üretimi/kullanımı, altyapı vb.) bölgeler arasında dengeli dağılmaması, toplumun tarihî, fizikî, yapısal ve örgütsel özelliklerindeki farklılıklar bölgesel farklılıkların oluşmasına neden olmaktadır” (DPT, 2000: 10).

Bölgesel farklılıkların ortaya çıkaran sebepleri 3 başlıkta sıralayabiliriz;

- Doğal Farklılıklar,
- Ekonomik Farklılıklar ve,
- Sosyal Farklılıklar.

Üretim faktörlerinin bölgeler arasında eşit olmayan dağılımları veya verimliliklerin bölgeler arasında farklılık göstermesi özel sektör işletmelerinin de kuruluş yerlerini etkilemektedir. İşletmelerin maliyetlerini asgari ve kârlarını azami kılmak için belirli bölgelerde yoğunlaşması ‘ekonomik farklılıkları’ derinleştirmektedir. Diğer yandan, ekonomik hareketin yoğun olduğu yerlerde sosyal gelişme, sağlık, eğitim ve altyapı yatırımları diğer bölgelere nazaran daha fazladır. “Bu gibi sosyal faktörler arasındaki farklılık ‘sosyal farklılıklar’ olarak adlandırılabilir” (Aktürk, 1997: 5).

1.5.2. Bölgesel Planlama

Bölgesel planlama, bir bölgenin ekonomik, sosyal ve fiziki yönden koordine edilerek bu doğrultuda donatılmasıdır. Çeşitli kaynakların (doğal kaynak, nitelikli insan gücü, teknoloji ve bilgi üretimi/kullanımı, sosyal-fiziksel-ekonomik altyapı,

vb.) dengeli dağılmaması, toplumun tarihsel, fiziksel, yapısal ve örgütsel özelliklerindeki farklılıklar dünyada, ülkesel mekanlar da problem ve potansiyel alanların oluşmasına neden olmaktadır” (DPT, 2000: 10). Bölgesel Planlama ise bu sorunsallara bir çözüm olarak ortaya çıkan bir kavramdır. Nitekim bu sorunların temelinde var olan “dengeli dağılım” sürecindeki aksaklıklar bölgesel planlamanın önemini de arttırmıştır. 1970’li yıllarda salt olarak “tesislerin mekansal seçimi” olarak algılanan bölgesel planlama gün geçtikçe daha kapsamlı ve daha rasyonel bir yapıya dönüşmüştür. Bölgesel planlama, özellikle de son zamanlarda, küresel ekonomilerin işlerliği ile birlikte ülkelerin uzun vadede kalıcı kalkınma hedeflerinin gerçekleştirmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu özelliği ile bölgesel kalkınma, tesislerin mekansal seçimi unsurundan daha kapsamlı olarak, tüm kaynakların bölgesel düzeyde dengeli dağılımını dikkate alarak, ulusal kalkınmaya büyük katkı sağlayan bir kavram olarak önem kazanmıştır. Başka bir anlatımla, bölge planlamasının amacı bir yandan bölgesel kaynakların ülke çapındaki kalkınmaya katkıda bulunmasını sağlamak, öte yandan da ülke kalkınmasının nimetlerinden bölge halkının yararlanmasına yardımcı olmaktır. Fiziksel planlama açısından bakılırsa bölge planlaması, ülke fiziksel planlamasının bölgesel düzeyde uzama yansımaları kırsal ve kentsel yerleşmelerin ülke ölçeğindeki plan kararlarına uygun olarak gelişmesini amaçlamaktadır (Geray, 1998: 301). Bölge planlama özet olarak (Robert, 1996: 97-107):

- Sektörel etkinliklerin karşılıklı bağımlılığını vurgulamalı ve kapsamlı olmalıdır,
- Bölge için stratejik vizyon/vizyonlar geliştirmelidir,
- Ulusal öncelikleri ve yerel talepleri yansıtmalıdır,
- Değişen koşullarla baş çıkabilecek güçte olmalıdır,
- Bölge planı yapım ve uygulama sürecinde yerel katılımcının görüşlerinden yararlanılmalıdır,
- Düzenli gözleme ve yeniden gözden geçirmeye olanak tanıyacak mekanizmayı içermelidir.

1.5.3. Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma ile hedeflenen yörelerde ve sektörlerde yatırımların artırılması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması öngörülmektedir (İncekara ve Savrul, bt: 92-93). Bu genel tanımlama dışında 'Bölgesel Kalkınma' kavramını tanım açısından farklı boyutları ile değerlendirmek mümkündür. Nitekim içinde barındırdığı 'bölge' kavramı, kapsam itibariyle ilişkili olduğu unsurlara göre değişiklik gösteren dinamik bir kavramdır. Örneğin, bölge kavramı, dünya üzerindeki kıtaları, kıtalar üzerindeki ülkeleri, ülkeler üzerindeki şehirleri ve hatta şehirler üzerindeki semtleri kapsayacak şekilde değişik formlarda değerlendirilmesi ve tanımlanması mümkün olan bir kavramdır. Bu unsurlar neticesinde tanımlama yapılırken 'bölge' itibariyle sınırların net olarak belirlenmesi son derece önemlidir.

1.6. Bölgesel Kalkınmanın Araçları

Kamu sermayesinin ve yatırımlarının hangi araçlarla dağıtılabileceğine dair yapılmış en geniş tanımlamalardan biri Hansen'e (1965) aittir. Yazar, çalışmasında, kamu yatırımlarını iki genel başlık altında değerlendirmektedir. Bunlardan ilki üretim faaliyetlerine dönük doğrudan destekleri içeren, ekonomik sabit sermaye yatırımlarıdır (economic overhead capital). İkinci grupta yer alan sosyal sabit sermaye (social overhead capital) yatırımları, daha çok bölgenin insan sermayesini ve buna ilişkin kalkınma unsurları olan eğitim, sağlık, güvenlik vb. gibi sosyal ihtiyaçları karşılamak üzere oluşturulan yatırımlardır (Hansen, 1965). Gelişme ve kalkınma hedeflerini bir arada gerçekleştirme yöneliminde olan ülkelerin, bu her iki kamu yatırım aracını eşgüdümlü olarak kullandıkları görülmektedir. Daha öncede belirtildiği üzere küreselleşme süreci ile tüm dünyada yaşanan değişim sürecine paralel olarak, ulusların kalkınmasında önemi daha da belirginleşen bölgesel kalkınma olgusu, bu bahsedilen yatırımların bölgeler arasında adil ve dengeli dağılımı açısından önem kazanmıştır.

Bölgesel düzeyde dengeli dağılım potansiyelini hayata geçirmek için kullanılan yöntem ve araçlar, ulusal kalkınma sürecinde yerelin (bölgenin) katılımını sağlayan temel unsurlardır. Ülkemizde bölgelerarası gelişmişlik farklarının dengeli

bir yapıya kavuşturulması, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından (1963-1967) bu yana ulusal kalkınma yaklaşımında öncelikli hususlardan birisi olarak görülmektedir. Günümüze dek bölgesel kalkınmanın hızlandırılması ve dengeli bir gelişme süreci için bir takım araçlar kullanılmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2011: ix). Ülkemizde de kullanıldığını gördüğümüz bu araçları, kalkınma ajansları, mali teşvikler ve girişimciliği destekleyen politikalar olmak üzere 3 temel başlık altında incelemek mümkündür.

1.6.1. Kalkınma Ajansları

Kuşkusuz son zamanlarda, özellikle “bölgesel kalkınma” olgusu kapsamında, önemi en çok artan kurumlar kalkınma ajanslarıdır. Ancak tanım olarak, daha önceki kavramlarda olduğu gibi kalkınma ajanlarının da tek bir ortak tanımı yoktur. Konuyu ele alan yazarlara göre farklı tanımlamalar mevcuttur. Kumral’a (1993: 62) göre kalkınma ajansları “merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirip canlandırmak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini tamamen veya kısmen kamunun finanse ettiği kurumlar” olarak tanımlamaktadır. Koçberber’e (2006: 37) göre ise; “bir ülkenin belli bir coğrafi bölgesi içersindeki özel ve kamusal tüm şirketler, yerel otoriteler ile Sivil Toplum Kuruluşları (STK) arasında işbirliği sağlayarak, o bölgenin ekonomik kalkınmasını hedefleyen ve yasal bir hükme dayanarak kurulan yapılardır”.

Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği’ne (EURADA) göre ise Kalkınma Ajansları, sektörel ve genel kalkınma problemlerini belirleyen, bunların çözümüne yönelik olanakları ve çözümleri saptayan, bu çözümleri geliştiren projeleri destekleyen kurumlardır (EURADA, 2013).

Farklı görüşlerden ortaya çıkan bu tanımlamalardan bazı ortak noktalar çıkartmak mümkündür. Bunlar:

- Sınırları belli bir bölgenin varlığı,
- Bölgenin kalkınmasına yönelik,
- Kamu gücü odağında olmasıdır.

1.6.1.1.Kalkınma Ajanslarının Amaçları, Fonksiyonları ve İdari Yapısı

Kalkınma ajansları bölgesel gelişme çerçevesinde hizmet veren organizasyonlardır. Bu bağlamda kalkınma ajanslarının amaçları şu şekilde sıralanabilmektedir (Ildırar, 2004: 124):

- İstihdamı arttırmak,
- Bölgenin rekabet gücünü arttırmak,
- İstihdam edilen işgücünün verimliliğini arttırmak,
- Sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmak,
- Bölgeye yapılan yatırımları arttırmak.

Bu amaçlar doğrultusunda kalkınma ajanlarının fonksiyonlarını ise şu şekilde sıralamak mümkündür (Tazesavaş, 2011: 6-7; Ildırar, 2004: 124-141; Kayasü ve diğerleri, 2003: 9):

- Bölgedeki aktörleri harekete geçirerek, bölgedeki farklı bileşenler arasında dengeyi sağlamak, bölgenin SWOT (güçlü, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler) analizini yaparak orta ve uzun vadeli kalkınma stratejileri geliştirmek.
- Bölgenin tanıtımını yapmak.
- Gerek merkezi hükümetin bölgeler arasındaki dengesizlikleri gidermek üzere bölgeye tahsis ettiği fon ve diğer ulusal mali yardımların ve gerekse AB ve Dünya Bankası'ndan sağlanan fonlar gibi ulusal kaynak ve yardımların kullanılmasına ve yönetilmesine aracılık etmek.
- Altyapıyı geliştirmek.
- Kırsal kalkınmayı sağlamak.
- Özellikle bölgeye yatırım yapmayı planlayan yatırımcılara danışmanlık ve destek hizmetleri vermek.
- Bölgesel arazi kullanım planlarını hazırlamak ve düzenli olarak güncelleştirmek.
- Bölgesel bazdaki belirtilen amaçlar doğrultusunda çalışan diğer resmi ve özel kurumlarla işbirliği yapmak.
- Bölgedeki mesleki eğitime katkıda bulunmak, personele altyapısının geliştirilmesini sağlamak.
- Endüstri dışı alanları yetkili kuruluşlarıyla koordinasyonu sağlamak.

Ancak burada söz konusu fonksiyon ve faaliyetlerin ülkeden ülkeye, hatta bölgeden bölgeye içerik değişikliğine uğrayabileceğidir. “Esnek yapıda olması beklenen bölgesel kalkınma ajanslarının yöresel şartlara uyumu için de bu durum

zorunludur” (Özer, 2012: 45). “Almanya’da sınırlı sorumlu şirketler (kamu hukuku organizasyonları), İspanya’da kamu özel hukuk kuruluşları, Fransa’da karma ekonomi şirketleri, Belçika’da belediyeler arası ajanslar, Romanya’da vakıflar, Portekiz ve Polonya’da kamu özel sektör ortaklı şirketleri, İsveç’te limited şirketler, Çek Cumhuriyeti’nde anonim şirketler, Hollanda, İtalya ve İrlanda’da kamu limited şirketleri şeklinde yapılandırılmışlardır. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki (ABD) yapı ise Avrupa’ya nazaran daha farklıdır” (Demirci, 2005: 186).

Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA) ise merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda ve bölgesel bazda faaliyet göstermelerine rağmen, büyük bir kısmının merkezi hükümetler tarafından kurulduğu görülmektedir. BKA’ların içsel örgütlenmesinin ikili bir yapısı vardır. Bu ikili yapıya değinecek olursak, ilki Genel Kurul, Denetim Kurulu, Denetleme Komitesi ve Genel Müdür gibi temel yapılardır (Berber ve Çelepçi, 2005: 147). İkincisi ise, belli bir konuyu ele alan çalışma grupları veya teknik konuları inceleyen komitelerdir. “Ayrıca ajansların politikalarını oluşturmak ve yürütmekle görevli bir Yönetim Kurulu bulunmaktadır. Bu kurul, genellikle hükümet tarafından atanan ve ajansın kurulmasına katkıda bulunan kuruluşların temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu kurulda, genellikle özel kesim temsilcileri yer almaktadır. Kurulun önemli görevlerinden biri Genel Müdürü seçmektir. Genel Müdürün önemli bir işlevi de teknik ekibi yetiştirmektir. Ajanslar, harcamaları bakımından kamu idarelerine karşı sorumlu, politikalarının oluşturulması ve uygulanması bakımından ise, kuruluş kanun ve mevzuatları çerçevesinde serbest bırakılmışlardır” (Demirci, 2003: 16).

1.6.1.2. ABD ve AB Ülkelerinde Kalkınma Ajansları

“Amerika 1929 ekonomik krizinden çıkmak ve diğer bölgelere göre daha fazla etkilenen Tennessee Vadisi Bölgesini canlandırmak için 1933 yılında bu bölgede Dünya’daki ilk BKA Tennessee Valley Authority (TVA) adıyla kurulmuştur. Ağırlıklı olarak kırsal kesimin yaşadığı ve sekiz eyaletten oluşan bu bölgede kurulan bölgesel kalkınma idaresi; büyük baraj projelerini hayata geçirerek, düzensiz su rejiminin önüne geçmiş, elverişli hale gelen tarım alanları ve ürettiği elektrik enerjisi ile bölgeye sanayi yatırımlarını da çekerek göç veren bölge olmaktan çıkıp, göç alan bölge konumuna gelmiştir. Sonuç olarak bölgede ekonomi canlanmış ve istenilen kalkınma hedefine ulaşılmıştır. Ayrıca bölge ABD’nin en önemli tarım merkezlerinden biri haline gelmiştir” (Filiztekin, 2008: 97). Sonraki yıllarda pek çok eyalet kendine özgü, bölgesine özgü girişimleri destekleyen ve bu bölgelere dışarıdan yatırım çekmeyi hedefleyen kalkınma birimleri oluşturmuştur (Ergun, 1993: 72).

“II. Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkileri ve hızlı teknolojik gelişmeler bölgeler arası farklılıkları belirgin hâle getirmiştir. Örneğin Fransa’da Paris ve civarının ülkenin geri kalanından daha gelişmiş olması, İtalya’da güney ve kuzey arasındaki büyük gelişmişlik farkları, İngiltere, İskoçya ve Galler’de eski sanayi bölgelerin çökmesi sonucu yeni bir kalkınma ihtiyacının ortaya çıkması, Avrupa ülkelerinde bölgesel kalkınma konularının üzerinde önemle durulmasını zorunlu kılmıştır” (İldırar, 2004: 117-118). AB’de ilk kalkınma ajansları olarak Avusturya, Fransa, İrlanda ve Belçika’da 1950’li yıllarda, Almanya, İngiltere, İtalya, Hollanda, İskoçya ve Galler’de 1960’lı yıllarda, Yunanistan, İspanya, Danimarka ve Finlandiya’da ise 1980’li yıllarda kurulmaya başlanmıştır.

1.6.1.3. Türkiye’de Kalkınma Ajansları

“Dünya’da II. Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen BKA’lar, ülkemizde 1990’lı yıllarda gündeme gelmeye başlamış ve 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi’nde AB standartlarına uygun hukuki ve idari çerçeve ile bölgesel politikaların oluşturulması gerektiği vurgusu yapıldıktan sonra gelişim süreci hızlanmıştır” (Kedik, 2003: 148). Bu süreçte, Türkiye’de bölgesel planlamanın yeni bir anlayışla hazırlanması ve bu doğrultuda söz konusu aracın da BKA’lar olduğu ifade edilmiştir (Hekimoğlu ve Altındeğer, 2006: 24; Stöhr, 2001: 35). Nihayetinde; 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, 25 Ocak 2006 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Genel Kurulunda görüşülerek kabul edilmiş, 8 Şubat 2006 tarihli ve 26074 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. İlk aşamada, pilot proje olarak 2006 yılında Adana ve Mersin illerini kapsayan bölgede Çukurova Kalkınma Ajansı ve İzmir ilini kapsayan bölgede İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) kurulmuştur. Hâlihazırda Türkiye’de 26 BKA kurulmuş olup, faaliyet halindedirler (Akpınar, 2010: 9). Bu yasa, sermaye kesiminin temsilcileri olan oda, dernek, vakıf gibi kuruluşlara bölge yönetiminde etkin roller vermektedir (Güler, 2005: 6). “Dolayısıyla bu yasa ile Türkiye’de de artık bölgesel rekabet önceliği kabul edilmiştir. Bölgesel gelişmedeki bu yenilik iki sonucu beraberinde getirecektir. Bunlardan ilki, bölgelerdeki planlama ve gelişme sorunlarının özel sektöre devredilmesi, ikincisi ise, bölgelerin ekonomik anlamda yabancı sermaye çekme, finansman sağlama ve yatırım yapma konularında daha fazla serbestliğe kavuşmalarıdır” (Hasanoğlu ve Aliyev, bt: 100).

Türkiye’de günümüzde faal olan 26 kalkınma ajansı çalışmalarını sürdürmektedir. Kalkınma ajanslarının ülkemizdeki faaliyetlerine yönelik bir değerlendirme yapmak gerekirse, şunları söylemek mümkündür (Kalkınma Bakanlığı, 2011a:74 ve Kalkınma Bakanlığı, 2011b: vii-viii’den derlenmiştir):

- 2011 yılında 26 ajansın 25 tanesi proje teklif çağrısına çıkmıştır. (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Van depremi nedeniyle teklif çağrısını ertelemek zorunda kalmıştır.)

- 2010 yılında ajansların teklif çağrılarında başvuran proje sayısı 9471 olup, bunların 1736 tanesinin desteklenme kararı alınmıştır.
- Proje çağrılarında ait toplam 452.8 milyon liralık bütçenin 351.4 milyon liralık kısmı kullanım açısından gerçekleştirilmiştir.
- 2011 yılında ise ajansların teklif çağrılarında başvuran proje sayısı 6046 olup, bunların 1704 tanesine desteklenme kararı alınmıştır.
- 2011 yılında, proje ve faaliyetlerin destekleme giderlerinin payı %77.6 beklenirken, %54.9 oranında gerçekleşmiştir.
- 2009 yılında toplam 24 kalkınma ajansı proje teklif çağrısına çıkmış ve yaklaşık 451 milyon lira kaynak başarılı bulunan projeler için ayrılmıştır.

1.6.2. Mali Teşvikler

Mali teşvikleri genel bir bakış açısıyla değerlendirdiğimizde, söz konusu teşvikler özellikle sanayi ve tarım sektöründe yaygın olarak kullanılmakta, hizmetler sektöründe ise görece olarak daha az kullanılmaktadır. Uygulanan mali teşvikler ülkeden ülkeye çeşitli farklılıklar göstermekle beraber genel karakterleri bakımından 5 grup altında toplanabilir (GAP Dergisi, 1995: 6):

- Faiz sübvansiyonları ve özel krediler,
- Hibeler ve sermaye katılımları,
- Vergi indirimi veya istisnaları,
- Özel amortisman uygulamaları,
- İşçiler için verilen sübvansiyonlar.

Söz konusu mali teşviklerin uygulanması sürecinde şüphesiz en önemli kriter bölgesel planlama ile entegrasyon sürecidir. Nitekim bölgesel planlama ile mali teşvikler arasında sağlanacak eş güdüm ile bölgesel ihtiyaçların karşılanması hususunda etkinliği arttıracak temel unsurdur. Bu unsur doğrultusunda bölgesel ihtiyaçların analizi ile doğru orantılı geliştirilen bir bölgesel planlamaya hizmet edecek olan mali teşvik mekanizması, bölgesel gelişme sürecinde en etkili araçlardan biri olarak önem arz edecektir.

1.6.3. Girişimciliği Destekleyen Politikalar

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de ekonomik faaliyet ve katkıları itibariyle son derece önemli organizasyonlardır. KOBİ'ler tüm Türkiye ekonomisinde faaliyet gösteren işletmeler içerisinde sayı itibariyle %99.8'lik bir çoğunluğa denk gelmekte ve %60 civarında katma değer yaratmaktadır. Sadece bu oranlar dikkate alındığında dahi, KOBİ'lerin ne derece önem arz ettikleri daha iyi anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, KOBİ'lerin bölgesel kalkınma söz konusu olduğunda da, gerek istihdam gerekse kalkınma aracı olarak dengeleyici bir rol üstlenebilecekleri görülmektedir. KOBİ ve girişimciliğe yönelik destek mekanizmalarının işlerliği doğrudan bölgesel gelişme ve kalkınma sürecini hızlandırarak ulusal kalkınmaya hizmet etmektedir.

Ülkemizde KOBİ ve girişimciliğin desteklenmesi, bölgeye yatırımcı çekmek ve tüm işlemlerin tek elden sağlanmasına yönelik kalkınma ajansları tarafından Yatırım Destek Ofisleri (YDO) kurulmaktadır. Bu kapsamda, özellikle girişimlere, yatırımları doğrultusunda yol haritası çizen YDO'ların, bölgesel kalkınma sürecine ciddi katkı sağlayan 'rehber mekanizma' olarak tanımlanması yanlış olmayacaktır. "Günümüzde aktif olarak işlerliğini sürdüren YDO'lar, BKA'ların buldukları mekanlar dahilinde, 2011 yılı verilerine göre İstanbul hariç olmak üzere tüm illerde kurularak bölgesel düzeyde yatırım destek ve tanıtım çalışmalarına devam etmektedir" (Kalkınma Bakanlığı, 2011a: 26).

1.7. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma için Planlama Çalışmaları

Ülkemizde ilk bölge planlama çalışması 1950 yılının sonlarında başlamış ve I. ve VII. plan dönemlerinde hızlanmıştır. I. BYKP'nin uygulanmasına başlanıldığında, ekonomik gelişmenin bölge düzeyindeki etkilerinin izlenmesinde güçlüklerle karşılaşmıştır. Ulusal planın bölgesel gerçeklere dayanmasının gerekliliği hissedilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda, seçilen birkaç pilot bölgede bölgesel planlama çalışmalarına başlanmıştır (DPT, 2000: 31-32). Başlıca bölgesel planlama çalışmaları şu şekilde listelenebilir:

- Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)
- Zonguldak – Karabük – Bartın Bölgesel Projesi
- Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)

- Doğu Anadolu Projesi (DAP)
- Yeşilirmak Havzası Projesi
- Doğu Marmara Projesi

Bu projelerden sadece Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) sektörel tahsislerin dışında, kapsamlı finansal olanaklara sahip olmuştur.

1.7.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Türkiye özellikle Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde, başta sanayi alanında olmakla birlikte, neredeyse tüm alanlarda ciddi değişimler gerçekleştirmiştir. Bu değişim süreci ile birlikte bir takım sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle de sanayi bakımından yapılan atılımların sürdürülebilirliği doğrultusunda ortaya çıkan elektrik gereksinimi, bu ihtiyaçların en başında gelmekteydi. Bu amaç doğrultusunda;

- 1936 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ),
- 1954 yılında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ)

kurulmasıyla ihtiyaçların giderilmesine yönelik adımlar atılmıştır.

1960'tan sonra Fırat ve Dicle nehirlerinin sulama ve enerji potansiyelini belirleyen raporlar hazırlanmış ve bu nehirlerden ne şekilde faydalanacağı açıklık kazanmıştır. Böylece bu iki su kaynağındaki projeler birleştirilerek 'Güneydoğu Anadolu Projesi' (GAP) şeklinde adlandırılması benimsenmiştir. 1986 yılında Bölge'nin entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi DPT'ye verilmiştir. "Bu çerçevede GAP Master Planı 1989 yılında hazırlanmış ve bölgenin kalkınma stratejisi entegre – çok sektörlü planlama anlayışı çerçevesinde ortaya konmuştur" (DPT, 2000: 37).

Başlangıçta bölgenin zengin toprak ve su kaynaklarından yararlanmak amacıyla bir enerji ve sulama projesi olarak planlanan GAP, sadece iktisadi büyüme hedefleri ile sınırlı kalmamış, sosyal ve kültürel hedefleri de içine almıştır (Arı, 2006: 238-255).

Bu doğrultuda GAP 3 boyutta değerlendirilebilir (DPT, 2000: 39-40):

- 1- Su kaynaklarını geliştirme programı olarak GAP;
- 1.7 milyon hektarlık alan büyük projeler kanalı ile sulu tarıma açılacak,
- Yılda 27.384 GWh/yıl enerji üretilmesi hedeflenmektedir.

- 2- Entegre sosyo – ekonomik kalkınma projesi olarak GAP;
 - Daha iyi tarımsal işletme yönetimi uygulayarak arazi kullanımını geliştirmek,
 - Yöre halkının ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak, nitelikli personeli bölgeye çekmek ve bölgede kalmasını sağlamak için sosyal hizmetleri ve kentsel altyapıyı iyileştirmek hedeflenmektedir.
- 3- Sürdürülebilir insani kalkınma programı olarak GAP;
 - Bölgede insan kaynaklarını geliştirmeye ve girişimciliği arttırmaya yönelik çalışmalar hedeflenmektedir.

Dünyada uygulanmakta olan bölgesel kalkınma projelerinin de en büyüklerinden biri olarak sayılabilecek GAP'da, yine entegre ve çok sektörlü yapısından dolayı eşgüdüm sorunu yaşanmakta, buna finansman sorunu da eklenince hızlı bir gelişme süreci kaydedilememektedir. Mevcut yetersizlikler GAP'ın yavaş ilerlemesine neden olmaktadır (Brasche, 2001: 86). Ökten ve Çeken'e (2008) göre, "projenin başarıya ulaşabilmesi için fiziksel ve ekonomik yatırımlar teknoloji transferi, kurumsal düzenlemeler gibi unsurları kapsayan kalkınma müdahalelerinde bulunurken, bölgenin ve farklı toplum kesimlerinin özgün yapısının göz önünde bulundurulması, çalışmaların insan merkezli bir nitelikte olması bir zorunluluktur".

1.7.2. Zonguldak, Bartın, Karabük Bölgesel Gelişme Projesi

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, "Zonguldak ve Bartın illerinde yörenin; gerekli altyapı yatırımlarının ortaya koyulması, sektörel ve mekansal gelişme istikametlerinin belirlenmesi ve yeni istihdam alanlarını önererek Zonguldak – Bartın Bölgesel Gelişme Projesi çalışmalarının hızla tamamlanması" öngörülmüştür. Diğer yandan bölgede, Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun (TTK) küçültülmesi ve Karabük ve Ereğli Demir Çelik İşletmeleri'nin özelleştirilmesiyle sonuçların analiz edilmesi gerekliliği doğmuştur (Doğru, 2004: 103).

Projenin amacı (DPT, 2000: 33):

- Proje bölgede yer alan sanayi ve madencilik kuruluşlarından TTK'nın küçültülmesi ve Karabük Demir Çelik İşletmesinin özelleştirilmesi sonucunda ortaya çıkacak ekonomik ve sosyal sonuçların analizini,

- Özel sektörün yeni faaliyetlerinin geliştirilmesini ve yatırım alternatiflerinin belirlenmesini,
- Orta ve uzun dönemli Bölgesel Gelişim Planı hazırlanmasını,
- Bölgede yapılabilecek yatırım alanlarını tanımlamayı içermektedir.

Projenin belirtilen bu amaçları doğrultusunda, ülkenin, özellikle büyük metropollerde hızlı büyümeden kaynaklanan sorunların dengelenmesine yönelik alternatif sanayi alanına sahip olması hedeflenmektedir.

1.7.3. Doğu Anadolu Projesi (DAP)

Türkiye'nin en geri kalmış bölgesi olan Doğu Anadolu'nun potansiyellerini harekete geçirecek, diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farklarını azaltabilmek amacıyla, Doğu Anadolu Projesi (DAP) hazırlanması kararı alınmıştır. "DAP, DPT'nin sorumluluğunda Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'nün denetimi ve koordinasyonu altında bölgede yer alan Atatürk, Fırat, İnönü, Kafkas ve Yüzüncü Yıl Üniversitelerinin oluşturduğu 'Ortak Girişimce' başlatılmıştır" (Varol ve Eceral, 2008: 262).

Plan çalışmalarında dikkate alınacak temel amaçlar ve hedefler özetle (DPT, 2000: 35):

- Bölgenin diğer bölgelere göre geride olan sosyo – ekonomik gelişmesini hızlandırarak politika ve uygulamaları ortaya koymak,
- Sektörel gelişmeleri hızlandırmak üzere çeşitli alanlarda sektörel analizler yapmak ve öncelikleri belirlemek,
- Seçilmiş yatırım konularında, mevcut potansiyelin değerlendirilmesi ve yatırımlara yön göstermek amacıyla değişik konularda fizibiliteler hazırlamak,
- Bölgesel istihdamın geliştirilmesi açısından önem taşıyan işgücü arz ve talebinin sektörel ve mekansal analizini yapmak, bölgedeki insan kaynaklarını geliştirilmesi konusunda sektörel yeni projeler önerme biçiminde sıralanabilir.

Planın öngörüldüğü dönüşümlerin gerçekleştirilebilmesi için bölgede önemli miktarda yatırım yapılması gerektiği tespit edilmiştir. "Geliştirilen 3 farklı senaryoya göre 2001 – 2020 döneminde A1 senaryosunda 80.3 milyar dolar, A2 senaryosunda

94.1 milyar dolar, A3 senaryosunda ise 106.9 milyar dolar toplam yatırım gerekliliği belirlenmiştir. Yatırımların büyük bir bölümünün (%80) özel sektör tarafından gerçekleştirileceği öngörülmüştür. En az yatırım gerektiren A1 senaryosunun benimsendiği yatırım programında; 2001 – 2005 dönemi için 2925 milyon dolar, 2006 – 2010 dönemi için 4008 milyon dolar, 2010 – 2020 dönemi için ise 8928 milyon dolarlık bir kamu yatırımı gerekliliği öngörülmüştür” (Varol ve Eceral, 2008: 263-264). Bununla beraber, AB destekli başlatılan DAP’ta bölgenin kalkınmasında çok önemli katkısı olacağı düşünülmektedir. Katılımcı bir bölgesel planlamayı içeren ve sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen program, 2004 yılında başlatılmış ve 2007 yılında tamamlanmıştır. 45 milyon euro’luk bütçeye sahip olan program, Bitlis, Hakkari, Muş ve Van illerini kapsamaktadır (Görünüm, 2006: 10).

1.7.4. Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)

Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsayan Doğu Karadeniz Bölgesi, ülkenin geri kalmış bölgelerinden biri konumundadır. Nitekim, sosyal ve ekonomik gelişmişlik sıralaması bakımından Doğu Karadeniz Bölgesi, 7 bölgeli eski sıralamada 5.bölgede yer almaktadır. Fakat son yıllarda, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan yeni cumhuriyetlerin doğuşu, Karadeniz Ekonomik İşbirliğinin (KEİB) gündeme gelmesi, uluslararası ticarete deniz ve kara taşımacılığı maliyetlerinin asgariye inmesi, Tuna Nehri yoluyla Avrupa ve Asya ülkelerinin daha kısa yoldan ticaretlerinin geliştirilmesi imkânı, Karadeniz’i ve Karadeniz Bölgesi’ni önemli konuma getirmiştir (Akkahve, 2004: 9). Bu bağlamda, ulusal ve uluslararası düzeyde ilgi odağı haline gelen Karadeniz Bölgesi’nin, kalkınma ekseninde ihtiyaç ve eksikliklerinin belirlenmesi öncelik kazanmıştır. “Bu artan önemin en belirgin sonucu olarak DOKAP gösterilebilir. Sosyal, ekonomik ve çevre konularında gözlemlenen olumsuzlukları gidermek amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin talebi üzerine Japon Hükümeti Doğu Karadeniz Bölgesi için bir Bölgesel Kalkınma Planı hazırlanmasını üstlenmiştir. Aralık 1998’de imzalanan sözleşmenin ardından Mart 1999’da çalışmalar başlamıştır. Bu planla ilgili Japon Hükümeti’nin görevlendirdiği Japonya Uluslararası Kalkınma Ajansı (JICA) Ağustos 2000’de çalışmalarını tamamlamıştır” (Varol ve Eceral, 2008: 264).

DOKAP ana planında bölgesel kalkınma amaçları sosyal, ekonomik ve çevre konularında gözlenen olumsuzlukları giderecek şekilde ifade edilmiştir. Bunlar (Akkahve, 2004: 11):

- Bölgenin ekonomik yapısını güçlendirerek ortalama gelir düzeyini yükseltmek ve bölge içi gelir dağılımını iyileştirmek,
- Bölgenin sosyal gelişmesini ve dayanışmayı sağlayarak bölge içi entegrasyonu sağlamak,
- Bölgenin doğal kaynaklarını ve çevre kapasitesini koruyarak uzun dönemli sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır.

DOKAP ana planı 10 program ve bu 10 program içerisinde bulunan 52 projeden oluşmaktadır.

Önerilen 10 programın başlıkları şu şekildedir:

- 1- Mekansal Yapının Güçlendirilmesi
- 2- Yerel Yönetimlerin İşbirliği
- 3- Kapsamlı Toprak ve Su Kaynakları Yönetimi
- 4- Sanayi ve Ticaretin Desteklenmesi
- 5- Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi ve Yoğunlaştırılması
- 6- Uygulamalı Araştırma
- 7- Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi
- 8- Sürdürülebilir İnsan Kaynaklarını Geliştirme
- 9- Yaşanan Çevrenin İyileştirilmesi
- 10- DOKAP Kimliğini Oluşturma Programı'dır.

“20 yıllık plan döneminde gerçekleşecek toplam yatırımın 46.5 milyar dolar civarında olması ve bunun 15.8 milyar dolarlık bölümünün de kamu eliyle gerçekleşmesi önerilmektedir” (Varol ve Eceral, 2008: 265).

1.7.5. Yeşilirmak Havzası Projesi

“Bu proje ile havzada ekolojik dengeyi bozmayacak en uygun ve ekonomik arazi kullanım planlamasının yapılması, doğal kaynakların güncel takibinin ve yönetilmesinin sağlanması amaçlanmaktadır.” (DPT, 2000: 37). Yeşilirmak Havzası Projesi'ne ait en temel özellik ise İBBS sistemine uygun olmasıdır ve bu özelliği ile proje, bölgesel açıdan bir bütünlük göstermektedir. Söz konusu bölgesel bütünlük,

projenin her aşamasında kendini göstermektedir. Bölge planında öngörülen 5 stratejik amaç belirlenmiştir. Bunlar (Varol ve Eceral, 2008: 266):

- 1- Etkin bir mekansal organizasyonun oluşturulması,
- 2- İnsan kaynakları ve sosyal yapının geliştirilmesi,
- 3- İşletmelerin rekabet gücünün artırılması ve dışa açılma,
- 4- Ekolojik dengelerini çevrenin korunması ve durumunun iyileştirilmesi,
- 5- Kurumsal yapının güçlendirilmesidir.

“Planın seçilen A2 senaryosu yatırım planı incelendiğinde; 2004 – 2023 yılları arasında gerekli olan toplam yatırım miktarının 66 765 milyon TL (2003 sabit fiyatlarıyla) olduğu görülmektedir. Bu miktarın %12’sinin (8236 milyon TL) kamu tarafından sağlanacağı ve gerekli kamu yatırım miktarının 2004 – 2010 yılları arasında 1597 milyon TL, 2011 – 2015 yılları arasında 1795 milyon TL, 2016 – 2023 yılları arasında 4844 milyon TL olduğu öngörülmektedir” (Varol ve Eceral, 2008: 267).

1.7.6. Doğu Marmara Planlama Projesi

İlk hazırlanan bölge planıdır. İstanbul’un büyümesinin kaçınılmaz olduğu ve özendirilmesi gerektiği noktasından yola çıkılarak hazırlanmıştır. İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Balıkesir, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli ve Çanakkale’yi kapsayan bölgede 4 ile öncelik verilmiştir. Projenin özet önerileri İstanbul’un Anadolu yakasının geliştirilmesi, sanayinin ise Derince, İzmit ve Adapazarı’nı içine alan bir koridora kaydırılması şeklindedir. Planın hazırlıkları İmar ve İskan Bakanlığı’na yürütülmüştür (DPT, 2000: 32).

İkinci Bölüm

TÜRKİYE'DE KALKINMA PLAN VE POLİTİKALARI

2. Planlı Dönem Öncesi

2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem: Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

Osmanlı Devleti'nin ekonomik sistem ve faaliyetlerine baktığımızda ilk olarak, ekonominin büyük ölçüde tarıma dayalı olması ve bununla birlikte tarımsal sürekliliğin esas alındığı bir ekonomik sistemin varlığı, ikinci olarak ise atölye tipi imalata dayalı ve lonca sistemi ile devam ettirilen sanayi faaliyetleri olmak üzere iki temel ekonomik düzen karşımıza çıkmaktadır. Devlet ise bu ekonomik düzen üzerindeki tek kontrol ve denetim mekanizmasıydı. Osmanlı döneminde tüm ekonomik düzen devlet denetiminde olduğu gibi ticaret de denetim altındaydı. “Ülke toprakları üretim bölgelerine ayrılmıştı. Bir ürünün bölge dışına çıkarılması izne bağlıydı ve ülke içinde bir bölgeden diğerine götürülen ürünlerden iç gümrük vergisi alınıyordu. Böylelikle bir malın öncelikle üretildiği yerde tüketime sunulması sağlanmış oluyordu” (Avcı, 2000: 30).

Osmanlı Devleti'nin son dönemdeki iktisadi fotoğrafına baktığımızda, dünya ekonomisi içinde hammadde ihracatçısı, sınai ürün ithalatçısı ve dış borçlanmalar, Duyun-u Umumiye İdaresi ile sürekli imtiyazların verilmiş olduğu ve temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik üretimin dahi gerçekleştirilemediği bir iktisadi yapı ortaya çıkmaktadır. Özellikle de derin mali kıtlığı içerisinde daha da belirginleşen bu iktisadi sorunlar, Osmanlı Devleti'ni zorunlu olarak diğer devletler ile yapacağı ekonomik anlaşmalara yöneltmiştir. “Ancak 1838'de İngiltere ile Balta Limanı daha sonra da diğer Avrupa ülkeleriyle yaptığı ticaret anlaşmaları sonucunda Osmanlı Ülkesi Avrupa mallarının istilasına uğradı ve Osmanlı sanayisi çökmeye başladığı gibi bütçesi de açık verdi” (Yıldırım, 2001: 313).

Osmanlı Devleti'nin serbest ticarete geçiş serüveni ise 1838 yılında İngiltere ile yapılan Balta Limanı Serbest Ticaret Anlaşması Osmanlı Devleti'nde serbest ticaret sürecini başlatmıştır. 18 Ağustos 1838 yılında yapılan Balta Limanı Serbest Ticaret Anlaşması'nın amacı Osmanlı Ülkesinin İngiliz mallarına serbestçe açılması olup, yerli endüstrinin çökmesini neden olmuştur (Yılmaz, 1993: 57). “Böylece

Osmanlı ekonomisinin Avrupa ekonomisi ile bütünleşme süreci başladı ve Avrupa ile yapılan ticaret daha fazla gelişme gösterdi. Bunun sonucunda Osmanlı kapalı ekonomisi çözüldü” (Yıldırım, 2001: 318). Ancak, tüm bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti’nde özellikle Tanzimat Dönemi ile ilk kez liberal ekonomi temelleri atıldı.

Tanzimat’tan itibaren Osmanlı devlet adamları ekonominin ve özellikle sanayinin çöküşünü görerek, sanayiye geliştirmek amacı ile bir gayret içine girmişlerdir. Ancak iç çekişmeler, savaşlar gibi sebeplerin yanında kapitülasyonlar ve ağır şartlar içeren ticaret anlaşmalarının olumsuz etkisi, bu kalkınma çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiş ve “Osmanlı yönetiminin Avrupa tipi sanayi tesislerini ülkeye kazandırma gayretleri istenilen sonucu vermemiştir” (Yıldırım, 2001: 325). “Yanlış ekonomik politikalar izlemesi nedeniyle ülkeyi ağır bir fakirliğe sürükleyen Osmanlı Devleti, Amerika Doları’nın 167 kuruş olduğu yıllarda 32 milyon Türk Lirası dış borcu yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne miras bırakmıştır” (Sabır, bt: 6).

2.2. Cumhuriyet Kuruluş Dönemi

2.2.1. Açık Ekonomi Dönemi (Liberal Dönem)(1923-1929):

Bir önceki bölümde kısaca ele alındığı üzere, Türkiye Cumhuriyet, Osmanlı İmparatorluğu’nun toplumsal, ekonomik ve siyasal yapısının bir ürünü olarak oldukça güçsüz ve dışa bağımlı bir ekonomi devralmıştır (Kongar, 1999: 348). Ekonomik açıdan ele alınırsa, Osmanlı döneminden genç Cumhuriyet’e bırakılan şeyler oldukça sınırlıdır (Avcı, 2000: 33):

- Tarıma dayalı ancak geri kalmış bir ekonomi,
- Çok kısıtlı alanlarda faaliyet gösteren ve genellikle ilkel bir sanayi,
- Tanzimat’tan sonra gündeme gelen ve yapısal değişikliklerin esas alındığı yeni bir ‘ekonomi politikası’ olarak sıralanabilir.

Osmanlı Devleti’nden ekonomik olarak iflas etmiş bir ülke devralan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ilk yıllarında uyguladığı ekonomik devrimlerle, siyasal bağımsızlığının ardından ekonomik bağımsızlığını da kazanma yolunda önemli adımlar atmıştır (Coşkun, 2003: 72). Bu dönem içerisinde devlet, direkt olarak

ekonomik yatırımlara girmemekle beraber çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemelerle özel sektörü yatırım yapmaya yöneltmeye çalışmıştır (Özçelik ve Tuncer, bt: 257).

Anadolu halkının gerçek kurtuluşunun iktisadi zaferin kazanılması ile mümkün olacağına inanan Atatürk daha Cumhuriyet ilan edilmeden Şubat 1923'te İzmir'de, izlenecek iktisat politikalarının ve iktisadi kalkınma hamlelerinin tespiti için İktisat Kongresi'ni toplamıştır (Eroğlu, 2007: 65). İzmir İktisat Kongresi'nin çalışmaları sonunda kabul edilen 'Esas-i İktisadi', ana çizgileriyle dileklerden ibaret olmasına rağmen, bu dönemin başlangıcında egemen olan iktisadi felsefeyi ve görüşleri temsil etmesi bakımından önem taşır. Her kesimden insanın sorunlarının ortaya konduğu ve çözüm yollarının arandığı bu kongrede alınan kararlarda ülkenin siyasi bağımsızlığının iktisadi bağımsızlıkla güçlendirilmesi ve Türk girişimciliğinin geliştirilmesi hedefliyordu (Coşkun, 2003: 73). Kongrenin üzerinde birleştiği politika; yurt sanayini ve ticaretini geliştirmeyi amaçlayan, özel girişime öncelik veren, onu koruyan, mülkiyet haklarına saygılı bir ekonomik düzeni, yasal çerçevesi ve kurumlarıyla oluşturmak ve kökleştirmektir (Demir, 1994: 51). Nitekim, Cumhuriyet'in ilk beş yılındaki uygulamalar da kongrede alınan kararlar ile aynı doğrultuydu. Kongrede, girişimcilerin desteklenmesi, yatırımlara kredi sağlayacak bankaların kurulması, hammaddesi yurtiçinde olan endüstri kollarının kurulması, önemli bir takım kuruluşların millileştirilmesi gibi kararlar alınarak yeni hükümetin mali ve iktisadi politikasının temelleri atılmıştır (Coşkun, 2003: 73).

“1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası, kuruluş kanunuyla Osmanlı devletine ait dört sınai işletmeyi devralıyor; ancak bu bankanın kendi eliyle sınai tesis kurmasına imkan verilmiyor; devraldığı tesisleri de uygun şartlarla özel sektöre aktarması amaçlanıyor ve esas olarak özel sanayi ve maden işletmelerini kredi ve iştiraklerle desteklemesi öngörülüyordu” (Boratav, 2012: 47). Dönemin sanayi sermayesini ilgilendiren bir diğer uygulaması, 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'dur. Bu kanun, sanayi işletmelerine çok geniş teşvikler sağlamaktaydı. Ancak bu dönemde devletin özel sektöre yardımcı olmak üzere aldığı bütün önlemlere rağmen; özel teşebbüs kendisinden beklenen performansı sağlayamamıştır. Bunda temel iki etkenin rol oynadığı söylenebilir. “Bunlardan birincisi Osmanlı döneminde Batılılara tanınan kapitülasyonların Lozan Anlaşmasıyla 1929 yılına kadar aynen devam etmesi nedeniyle, devlet korumacılığının sonuç vermemesi;

ikincisi ise 1929 yılında dünyada patlak veren ekonomik krizdir” (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 47).

2.2.2. Korumacı – Devletçi Sanayileşme Dönemi (1930-1938):

1929 yılına kadar liberal ekonomi politikalarının uygulanması sonucu zayıf olan özel girişimin devlet teşvikleri ile kalkınamayacağı gerçeği ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi olarak 1928 yılında Osmanlı borçlarının ödenmesi ve 1929 Büyük Dünya Bunalımının etkilerini söylemek mümkündür. Dünya pazarlarında tahıl ve hammadde fiyatlarının düşmesi Türkiye'nin ihracat gelirlerini düşürmüş ve devletin müdahaleci bir yapıya bürünmesine sebep olmuştur (Özçelik ve Tuncer, bt: 262). Devletin müdahaleci yapısı 1930 – 1939 döneminde iktisat politikalarında belirleyici olmuştur. Boratav'a (2012: 67) göre 1930-39 döneminin iktisat politikalarının evriminde gözlenen başlıca uğraklar, salt korumacı önlemlerle yetinilen 1930 ve 1931 yılları, devletçi uygulamalara geçişi temsil eden 1932 yılı ve devletçiliğın rayına oturduğu 1933-39 yılları olarak saptanabilecektir.

1930'lu yıllarda ülkemizde sermaye birikimimizin halen çok cılız olması, devletin özel sektöre sağladığı desteğe rağmen ekonomide istenilen sonuçların elde edilmemiş olması; üstelik özel sektöre sağlanan hakların ve desteğın istismar edilmesi ve yolsuzluk söylentilerinin yaygınlaşması; Lozan Antlaşmasının bazı hükümlerinin istenildiği gibi gümrük politikasının izlenmesine imkan vermemesi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan borçların ödenmesine 1928 yılından itibaren başlanılmış olmasının ekonomiye getirdiği külfet, Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomide devletçi politikalara yöneliminin iç nedenlerini oluşturmaktadır (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 49). 1929 Büyük Dünya Bunalımının dünya ölçeğinde tüm ekonomileri olumsuz etkilemesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) uygulanmakta olan planlı ekonomi politikalarının ilk sonuçlarının başarılı olması, klasik ekonomi politikalarının 1929 bunalımına çözüm üretememesi, ise dış nedenleri oluşturmaktadır (Parasız, 1998: 29).

Ülkemizde uygulamaya konulan devletçi politikalar, ilk planlı kalkınma denemesini de beraberinde getirmiştir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 49). 1933 yılında hazırlanan ve 17 Nisan 1934 kabul edilerek uygulanmaya başlanan 1.Beş Yıllık Sanayi Planı ile devlet iktisadi hayata doğrudan doğruya girerek devlet

işletmeciliğine başlamış ve ũlke genelinde planlı sanayileşmeye geçilmiştir (oşkun, 2003: 76). 1934- 1938 yılları arasında uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı döneminde, Zonguldak Kömür Őirketi ve İzmir Telefon Őirketi gibi Őirketlerin kamulaştırıldığı ve yerli hammaddeyi kullanacak sanayi kuruluşlarının teşvik edildiği; plan boyunca dış borç ödemelerinde başarı sağlandığı ve sanayi ũretimi ile kalkınma hızının arttırıldığı görülmektedir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 49). 1936'da yayınlanan ve 1938 – 1943 yıllarını kapsayan 2.plan, birinci plana göre daha kapsamlı olmakla beraber 2.Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle uygulanamamıştır (Akdoğu, 2005: 59).

Sonuç olarak Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Türkiye'nin, dönemin olumsuz Őartlarına rağmen çok ciddi başarılar elde ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Kurtuluş Savaşı sonrası, tüm kaynakları tükenmiş, sanayisi olmayan, tarım alanında çok geri, mevcut işletmelerin çoğu yabancılardan elinde olan ve bir çok temel ihtiyaç maddesinde dışarıya bağımlı yoksul bir ũlke olan Türkiye, 1938 yılına gelindiğinde pek çok alanda yeni fabrikaların açıldığı, ulaştırma alanında ciddi atılımların yapıldığı, tarımda modern teknik ve araçların kullanıma başlandığı ve sanayileşme yolunda ilerleyen modern bir ũlke durumuna gelmiştir (Coşkun, 2003: 76-77).

2.2.3. 1940 – 1960 Dönemi:

Türkiye ekonomisinde 1940'lı yılların başında savaş nedeniyle yatırımların bir çoğunun yarım kaldığı, sanayinin belli merkezlerde toplandığı, tarımsal ũretim ise ũlke ekonomisine damgasını vurduğu görülmektedir. Devletin zel teşebbüsü güçlendirme çalışmaları olumlu bir sonuca yol açmamıştır (Yücel, 1973: 73). Bu dönemde ũretim daralması, askeri harcamalar ve emisyon hacminin artışı gibi nedenlerle enflasyon hızla tırmanmıştır. Ancak söz konusu dönemde dış ticaret hadlerinin ũlkemiz aleyhine değişmesine ve dış ticaret hacminin daralmasına rağmen 1938 yılı hariç diğer bütün yıllarda dış ticaret fazlasının oluştuğu ve bu nedenle de altın ve döviz stoklarında önemli artışların olduğu bilinmektedir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 50).

Genel itibariyle bu olumsuz Şartlar altında Türkiye ekonomisinde belirleyici özelliğe sahip bir diğer unsur ise Marshall yardımları ile birlikte başlayarak artan dış

kaynaklar ve yardımlardır. Bu bağlamda Truman doktrini çerçevesinde alınacak olan Marshall yardımlarının teminine yönelik Türkiye İktisadi Kalkınma Planı hazırlanmıştır. “Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, 1948 – 1952 yılları arasındaki devreyi kapsamaktadır. Bu planda diğer planların aksine öncelikle zirai kalkınma düşünülmüştür” (Avcı, 2000: 41). Nitekim bu amaç altındaki asıl hedef Marshall yardımlarından yararlanabilmektir ki bu hedef, Türkiye’nin bu kapsamda değerlendirilme sebebini teşkil etmekteydi. “Türkiye’nin Marshall Planının kapsamına alınmasının en önemli nedeni, Avrupa’nın yeniden imarına, Türkiye’nin, tarım ürünleri ve madencilik üretimiyle, katkıda bulunabileceği görüşünün dış yardım çevrelerinde egemen olmasıdır” (Kepenek ve Yentürk, 1994: 84).

Türkiye, ekonomik kalkınmasına katkıda bulunması için 1930’lu yıllarda dış kaynaklardan bir miktar ekonomik yardım sağlamış ise de esas olarak 1940’lı yılların ikinci yarısından itibaren önemli miktarlarda dış yardım almaya başlamıştır. “Bu yardımlar 1950’li yıllarının ikinci yarısına kadar Türkiye için bir borç problemi oluşturmamaklar birlikte; bu tarihten sonra alınan dış krediler zamanla büyük bir dış borç problemine yol açmıştır” (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 51). Bu dönemi izleyen yıllarda dış yardımlarda yaşanan azalış Türkiye ekonomisinde sıkıntıların çıkış kaynağı olmuştur. Özellikle 1950’li yılların son dönemlerinde dışarıdan gelen kaynakların azalması, ülke ölçeğinde yeni bir tüketim alışkanlığının belirmesi, kırsal kesimden şehirlere ve yakın çevresin olan göçler, herhangi bir planlama yapılmadan işlerin yürütülmesi ekonomik açıdan bazı sorunların çıkmasına neden olmuş, 1960 yılında hükümet askeri bir darbe ile görevden uzaklaştırılmıştır (Avcı, 2000: 44).

3. Planlı Dönem (1963 Sonrası)

Türkiye için 1960 yılı, köklü değişimlerin yaşandığı önemli bir kırılma noktasıdır. Başta siyasal açıdan olmak üzere, ekonomik ve sosyal bakımdan değişimler yaşanmıştır. 1961 yılında çıkarılan yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile sendikal hak ve özgürlüklerin ve sosyal güvenlik hakkının teminat altına alındığı ve devletin ekonomik ve sosyal yaşama kamu yararına müdahalelerde bulunduğu; kısacası ‘sosyal devlet’ modelinin bütün unsurlarıyla gerçekleştiği yeni bir döneme girilmiştir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 53). Siyasal açıdan yaşanan bu değişim beraberinde ekonomik ve sosyal açıdan değişimleri getirmiştir. Özellikle ekonomi

açından yaşanan değişim sonucunda; Türkiye 1. ve 2. Sanayi Planları'nda olduğu gibi tekrardan planlı döneme başlamıştır. Bu bağlamda, hazırlanan planlar doğrultusunda kamu kesimine ağırlık veren bir politikanın izlenmesi ve ekonomik kalkınma bu planlar çerçevesinde sürdürülmesi öngörülmüştür.

İlki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963 – 1967), sonuncusu ise Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013) olmak üzere 9 kalkınma planı, 'Planlı Dönem' çerçevesinde detaylı olarak ele alınmıştır.

3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967):

Bu plan döneminde (1963-1967), bölge planlama konusunun hem dünyada hem de Türkiye'de oldukça yeni bir konu olduğu, bu nedenle de öncelikle teorik çerçevenin geliştirilmesi ve birkaç bölgede deneme çalışmalarından yararlanmaya başlanıldığı ifade edilmiştir (Keskin ve Sungur, 2010: 283). Ayrıca bu temel durum çerçevesinde planın çalışma ve uygulama sınırı belirlenmiştir. 'Bölge Planlaması ve Kalkınması' başlığı altında plana ilişkin esas ve yöntemler belirtilmiştir.

Bu plan, kalkınmanın bölgelerarası dengesizlikleri önleyici bir yönde olmasını, aşırı şehirleşme ve nüfus problemlerinin çözülmesini, kamu hizmetlerinin gelir dağılışını düzeltici bir şekilde dağıtılmasını, potansiyel kaynakları olan firelerin düzenli bir şekilde gelişmesini sağlayacaktır (DPT, 1962: 471). Bu doğrultuda bölgesel kalkınma bağlamında bölge politikalarının hedefleri belirlenmiştir. Bölge politikasının hedefleri (DPT, 1962: 471):

- Nüfusu, kaynaklar ve iktisadi çalışmalarla orantılı olarak dağıtarak daha dengeli bir gelir dağılışı sağlamak üzere yatırımların yapılmasında ve coğrafi dağılımında bölgelerarası dengeli bir kalkınmanın esaslarını göz önünde bulundurmak,
- En yüksek iktisadi ve sosyal üretkenliğin elde edileceği büyüme noktalarına, kaynakların öncelikle ve geniş ölçüde ayrılması yoluyla genel verimlilik derecesini yükseltmek,

- Plan Hedefleri ve Stratejisinde de belirtildiği gibi, bölge politikasının hedefleri, bölgelerarası dengesizlikleri gidermek ve geri kalmış daha hızlı kalkınmalarını sağlamak şeklinde özetlenebilir.

Planın genel esasları gereğince geliştirilmesi gereken ve tespit edilmiş bir üstünlüğü olan kesimler bölge kalkınmasının hareket olacak ve başlıca tasardan bu kesimlerde hazırlanacaktır (DPT, 1963: 473). Özellikle söz konusu bölgelerde kamu hizmetlerinin dağıtımında eşitlik ilkesi ön planda olacak bir düzen oluşturulmuştur. Bu düzen çerçevesinde hazırlanan çalışmalar ve uygulamalar şu şekildedir (DPT, 1963: 475-476):

- Bölgedeki madenlerin değerlendirilmesini sağlamak bakımından da önemli olan Keban Barajı Projesi süratle gerçekleştirilecektir. Ekonominin bütünü bakımında önemli ihtiyaçları karşılayacak olan bu projenin Doğu ve Güneydoğu Bölgesinin kalkınması bakımından büyük bir rolü olacaktır.
- Antalya Bölgesi bir potansiyel gelişme bölgesi olarak ele alınmıştır. Bu tasarı, bölgenin milli plan çerçevesi içinde planlanmasını sağlayacak bir yatırım öncesi bölge araştırmasıdır.
- Doğu Marmara Bölgesi Planlaması çalışmaları daha çok İstanbul büyük şehir bölgesinin iktisadi ve sosyal meselelerine çözüm yolu bulmak, yani gelişme merkezleri tespit ederek aşırı şehirleşme ve merkezleşmenin yükünü hafifletmek amacını gütmektedir.
- Zonguldak, büyük bir sanayi tasarısının gerçekleştirildiği bir bölge özelliğinden ötürü ele alınmıştır. Ereğli'de kurulacak ikinci demir çelik sanayinin yaratacağı meseleler de bölge açısından incelenmektedir.
- Bölgeler konusunda şimdiye kadar yapılan kılavuz çalışmalar niteliğini taşımaktadır. Bundan böyle bir çalışmaların yapıldığı bölgelerin sayısı arttırılacak ve daha ayrıntılı bir bölge planlaması hedefine ulaşılacaktır.
- Geri kalmış bölgelerin kalkınmasında, özel kesimin rolünü arttırmak ve bu bölgelerde özel kesimin faaliyetini desteklemek gayesi ile geri kalmış bölgelere vergi kolaylıkları sağlanacaktır.

3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1968-1972), Milli Plan'dan bağımsız ayrı bir bölge planı hazırlanamayacağı benimsenmiş ve bu doğrultuda çalışmalara başlanmıştır (İncekara ve Savrul, bt: 96). Bu görüşle birlikte şehirleşme hususuna önem verildiği görülmekte ve bölge planlaması, bu plan ile birlikte etkili bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, plan üzerinde önemle durulan hususlar şunlardır (DPT, 1968:263-264):

- Şehirleşme desteklenecek ve şehirleşmeden ekonomiyi itici bir güç ve bir gelişme aracı olarak yararlanılacaktır.
- Bölgelerarası dengeli gelişmeyi gerçekleştirmek için hizmet yatırımları, bu hizmetlerden yeterli ölçüde yararlanamayan kitlelere yöneltilerek bu yatırımların bölgelerarası dengeli dağılımı sağlanacaktır. Az gelişmiş bölgelerin iktisadi faaliyetlerini arttıracak yatırımlar bu bölgelerde büyüme potansiyeli yüksek stratejik şehirleşme merkezlerinde yoğunlaştırılarak kendi kendine gelişme gücü kazanan ve çevresini etkileyen gelişme noktaları elde edilecek.
- İktisadi faaliyetleri az gelişmiş bölgelere yöneltmek için kamu yatırımlarında birden fazla kuruluş yeri üzerinde durulacaktır.
- Sanayileşmiş şehir yapısına geçiş döneminde kırsal alana yapılacak yatırımlar, bu alanların gelecekte şehirlerle kuracakları ilişkilere varmayı hızlandırıcı ve onu hazırlayıcı yönde yapılacaktır. Sanayileşme, tarımda modernleşme ve şehirleşme, gelişme olayının birbirinden ayrı düşünülemez üç unsurdur. Bu unsurlar politika kararlarında birlikte ele alınacaktır.

Yukarıda değinilen hususlar çerçevesinde bu dönemde alınacak kararların iktisadi ve sosyal açıdan şehirleşmeye ve dengeli bir gelişim sürecine yönelik olacağı açıktır. Plan döneminde şehirleşme kadar üzerinde durulan diğer bir önemli kriter ise özel teşebbüs ve özel teşebbüse dair yatırımlardır. Bu doğrultuda, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemini içersinde yer alan 1963-1966 yılları arasındaki kamu ve özel sektör dağılımlarına baktığımızda, özel yatırımların hedeflenenden her zaman daha fazla yatırım gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Yatırımların Kamu ve Özel Sektöre Dağılımı 1963-1966

	Özel Sektör		Kamu Sektörü		Özel Yatırımların Payı %	
	Plan Hedefi	Gerçekleşme	Plan Hedefi	Gerçekleşme	Plan Hedefi	Gerçekleşme
1963	4,3	5,3	6,6	5,5	39,4	49,1
1964	4,8	5	7,6	5,8	38,7	46,3
1965	5,4	5,5	8,4	6,5	39,1	45,8
1966(Geçici)	6	6,4	8,9	7,9	40	42,9

Kaynak: DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968: 12

Tabloda görüldüğü gibi, özel sektör yatırımları plan hedeflerini bütün dönem boyunca aşarken kamu yatırımları hedeflerinin gerisinde kalmıştır. “1963-1966 yılları arasında yatırımların özel sektör dağılımına baktığımızda plan hedeflerinin sırasıyla 4.3, 4.8, 5.4 ve 6.0 olmasına karşın gerçekleşme oranının ise sırasıyla 5.3, 5.0, 5.5 ve 6,4 oranında olması itibariyle bahsi geçen yıllar dahilinde toplam olarak hedeflenen oranı 8.3 aşmıştır. Kamu sektörü yatırımlarının, planlanandan az gerçekleşmiş olmakla birlikte 1963 – 1965 döneminde hem toplam hem sınıai yatırımlar içindeki payı önemli ölçüde artmıştır” (DPT, 1968: 12).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kamu sektörü için emredici, özel sektör için yol gösterici ve destekleyici, bireylerin girişim gücün ortaya çıkarıcı ve geliştirici doğrultuda olacaktır (DPT, 1968: 99). Karma Ekonomi düzeni doğrultusunda hazırlanan planda, özel ve kamu kesimi açısından ele alınan hususlar şunlardır (DPT, 1968: 101-102):

- Kamu ve özel kesimlerin üretimle ilgili olarak bir arada faaliyette buldukları alanlarda devletçe fırsat eşitliği sağlanacak ve ayırım yapılmayacaktır.
- Devlet özellikle genel gelişmeyi hızlandıran alt yapı yatırımlarını geliştirecek ve toplum refahına yönelik eğitim, sağlık gibi sosyal amaçlı yatırımları yapacaktır.
- Plan döneminde imalat sektörü gelişiminin uzun vadede esas olarak özel sektöre bırakılmasını sağlayıcı politika izlenecektir. Ayrıca ekonominin hızla gelişmesi için gerekli olan ve özel sektörün kullanılacak teşvik araçlarına rağmen giremediği güç gelişen veya ekonomide dar boğazlar yaratan sanayi alanlarına devlet bir girişimci olarak girecektir.

- Özel sektörün karar verme sistemini etkileme amacıyla kamu ve özel sektör arasındaki haberleşme düzeni planın hedeflerine uygun bir kalkınma sağlamak üzere belirlenecek ve sıklaştırılacaktır.

Şehirleşme ve karma ekonomik düzen üzerine inşa edilen bu plan, bu iki durum arasında işlerlik kazanan bir sistem dahilinde politikalar üretmiştir. Özellikle de özel sektörlerin, şehirleşme süreci altında faaliyetlerine yön vermesi bakımından bu plan kapsamında, özel sektörün yatırımlarını az gelişmiş bölgelere doğru yapmasını destekleyici teşvik unsurlarını yer almaktadır. Bu amaçla özel kredi imkanları, vergi indirimleri, bütün altyapının hazırlandığı düzenli sanayi bölgeleri ve buralarda ucuz enerji imkanları sağlanacak, bu bölgelere yatırım yapacaklara rehberlik yapılacaktır (DPT, 1968: 269).

3.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) uygulamasının hayata geçirilmesi bakımından bir dönüm noktası olarak görülebilir. İlk kez bu plan döneminde bölgeler ile ilgili çalışmaları gerçekleştirmek amacıyla Devlet Planlama Merkez Teşkilatı içerisinde gerekli örgütlenmeye gidilmiş ve 'KÖY' detaylarıyla ele alınmıştır (Keskin ve Sungur, 2010:284). Söz konusu planda bölgesel planlama yerine KÖY'lerin değerlendirilmesi tercih edilmiştir. Bu bağlamda üzerinde durulan hususlara dair ilkeler ve tedbirler ana hatlarıyla şunlardır (DPT, 1973: 947-949):

- KÖY'lerin, potansiyele sahip oldukları konularda uzun dönemli kalkınmanın amaçlarına yönlendirilmeleri ve milli bütünlük ilkesi içinde ekonomik ve sosyal gelişmeleri sağlanacaktır.
- Yöresel kalkınma çalışmalarının, milli plan çalışmalarını tamamlayan ve milli plan uygulamasına yardımcı olan, milli plan ilke ve politikalarına uygun nitelikte çalışmalar olması özellikle gözetilecektir. Yöresel kalkınma çalışmaları yörelere için ortaya konacak gelişme olanakları, sektör gelişme hedeflerine göre hazırlanan milli plan uygulamasında çeşitli projeler arasında tercih yapmayı ve birlikte ele alınması gereken projeleri tanımayı sağlar nitelikte olacaktır. Böylece milli kademe ve yöre kademesinde birbirini

tamamlayıcı ve yöresel gelişme olanaklarını değerlendirici bir akım yaratılmış olacaktır.

- Milli plan, politika ve tedbirlerinin KÖY'e özgü, özellikle iktisadi ve sosyal bütünleşmeye dönük sorunların çözümüne yeterli olmadığı durumlarda, milli plan ülkelerinin bütünlüğünü ve tutarlılığını bozmayacak biçimde ve milli plan politikalarını tamamlayıcı nitelikte ek politika ve tedbirler yıllık programlarla gerçekleştirilecektir.
- Kalkınma süreci 'sanayii yurt sathına yayma' çalışmaları ile başlatılacak ve bu çalışmalar ile Yeni Stratejide belirlenen ilke çerçevesinde sanayinin KÖY'e götürülmesine önem verilecektir.

Bu planın daha ilk yılında büyük bir petrol krizinin patlak vermesi, ham petrol fiyatlarının hızla yükselmesine neden olmuş, gelişmekte olan diğer ülkeler gibi Türkiye de bu konudan son derece etkilenmişti. Sanayi tesislerinin kurulması için ayrılan dövizler, hızla petrol alımına ve buna bağlı olarak fiyatları artan diğer tüketim mallarına gitmeye başladı. Türkiye'nin ekonomik ilişkilerde bulunduğu ülkelerde de işsizlik ve enflasyonun eş zamanlı olarak görülmesi, dış ödemeler durumunun sarsılmasına yol açmıştır. İthalat tüm hızıyla sürerken, ihracatta bir gerileme yaşanmaya başlamıştır. Sonuçta ülkedeki mevcut sanayi tesislerinin üretim hedefleri, iç pazarlara göre yeniden belirlenmiş, dışarıdan gelen malların yaratacağı rekabet ise gümrük duvarlarının yükseltilmesi ile engellenmiştir (Avcı, 2000: 49). İşte bu süreç ülkemiz iktisat politikalarında yeni bir dönüşüm ihtiyacını ortaya çıkaran, ülkemizin ekonomik koşulları ile global konjonktürün yeni bir kesişim noktasıdır (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 54).

3.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

1970'li yılların ortalarından itibaren dünyada yaşanan ekonomik kriz ve ülkemizde 1980'li yılların başına kadar uygulanan bütçe, kamu açıkları ve enflasyonist para politikalarını içeren iktisat politikaları, 1970'li yılların sonunda tıkanmış ve 1980 yılında 24 Ocak istikrar tedbirlerinin alınmasına neden olmuştur. Söz konusu istikrar tedbirlerinin üç ana hedefi mevcuttur. Bunlar: enflasyonun aşağı çekilmesi, piyasa ekonomisini hayata geçirmek ve ekonomiyi dışa açarak döviz gelirlerini arttırmaktır (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 54).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, 24 Ocak Kararları dışında bölgesel gelişme ve planlama yaklaşımı önceki dönemlerle büyük benzerlik göstermektedir. Ayrıca KÖY'e yönelik çalışma, uygulama ve teşviklere devam edildiği görülmektedir.

Dönem, bölgesel farklılıkların artık daha kemikleşmiş bir sorun olarak ve bu duruma yönelik önceki planlardan farklı olarak daha etkin sonuç verecek çalışmaların hayata geçirilme zorunluluğunun algılanması bakımında büyük önem taşımaktadır. Bölgelerarası dengesizlik birinci plandan bu yana bir sorun olarak ele alınmış ve dengesizliğin giderilmesi için her üç plan döneminde de çeşitli politikaların uygulanması öngörülmüştür. Ancak önerilen tüm politikalara ve harcanan çabalara karşılık bölgelerarası dengesizlik giderek artmıştır. “Üç plan döneminde geri kalmış bölgelerin kamu yatırımlarında giderek daha az pay almasının yanı sıra özel kesimin de bu bölgelere yöneltmemesi dengesizliğin artmasının önemli nedenlerinden biri olmuştur” (DPT, 1979: 75). Bunun sonucu olarak bölgelerarası dengesizlikler artmıştır. Özellikle imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerinin, ülke düzeyinde bölgesel dağılımını ele aldığımızda, dönemin bölgelerarası dengesizlik boyutunu ortaya koymaktadır. “İmalat sanayii işyerlerinin bu dağılımına bağlı olarak imalat sanayii katma değerinin bölgesel dağılımı da farklılaşmaktadır” (DPT, 1979: 72).

Tablo 3: Bölgelere Göre Kişi Başına İmalat Sanayii Katma Değeri

Bölgeler	1968			1974 (1968 Fiyatlarıyla)		
	Nüfus (000 Kişi)	K.Değer (Milyon TL.)	K.D./Nüfus (TL.)	Nüfus (000 Kişi)	K.Değer (Milyon TL.)	K.D./Nüfus (TL.)
Ege ve Marmara	9 265,7	11 850,2	1 278	11 079,7	23 027,3	2 078
İç Anadolu	7 901,3	1 750,4	222	9 169,0	2 388,7	261
Karadeniz	5 800,0	3 353,3	578	6 316,7	3 767,5	596
Akdeniz	5 027,2	2 382,7	474	6 038,8	4 238,8	702
Doğu Anadolu	5 845,4	1 115,8	191	6 772,9	1 222,9	181
TOPLAM	33 839,6	20 452,4	604	39 377,1	34 645,2	880

Kaynak: DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979:74

1968 yılında imalat sanayii katma değerinin %57.9'unu yaratan Ege ve Marmara Bölgesi 1974 yılında %66.5'ini yaratırken, kişi başına imalat sanayii katma değeri de 1278 liradan 2078 liraya yükselmiştir. Oysa aynı süre içinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun toplam içindeki payı %5.5'den %3.5'e ve kişi başına düşen katma değer de 191 liradan 181 liraya düşmüş bulunmaktadır (DPT, 1979: 72).

3.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, Üçüncü ve Dördüncü Planlarda uygulanan KÖY uygulamasına devam edildiği ve bunlara ilişkin esasların büyük ölçüde korunduğu görülmektedir (Keskin & Sungur,2010: 284). Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere temel hedef, KÖY'ün kalkındırılması ve böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının giderilmesi sağlamaktır. (DPT, 1985: 163). Söz konusu duruma ek olarak bölge planlarının yapılma gerekliliği üzerinde de durulmuştur. Bu bağlamda, iktisadi açıdan gelişmekte olan bölgelerle, belirli sektörler açısından potansiyel gösteren bölgelerde, gelişmenin hızlandırılması, kaynakların etkili kullanımının sağlanması amacıyla bölge planları yapılacaktır (DPT, 1985: 161). Böylece 1963'te ilk planla gündeme gelen, 1973 yılında Üçüncü Plan'la terk edilen bölge planlama, 10 yıl sonra yeniden siyasi iradece benimsenmiştir. "Planda, bölgelerin saptanmasında idari sınırlardan bağımsız bölge kavramı esas alınmış, yerleşim birimlerinin çeşitli konularda karşılıklı ilişkileri en fazla olan fonksiyonel bölgelerin oluşturulması öngörülmüştür. DPT tarafından 16 bölge belirlenmiştir" (İncekara ve Savrul, bt: 97). Bu amaçla (DPT, 1985: 162):

- Az gelişmiş bölgelerde yer alan bölge merkezleri belirli hizmet ve üretken yatırımlarla desteklenerek temel fonksiyonlarına ulaştırılacak, bu odaklar geliştirilirken bölgede yer alan ikinci derece merkezlerin hizmet ve donatım tesislerindeki eksiklikler giderilecek, böylelikle bu merkezlerin potansiyel hizmet odakları olması sağlanacaktır.
- Gelişmiş bölgelerde yer alan metropoliten merkezlerindeki fazla yığılmayı önlemek amacı belirlenecek yerelleşme (desentralizasyon) politikalarına uyumlu olarak hizmet ve donatım fonksiyonlarının geliştirilmesi sağlanacaktır.

- İstanbul ve İzmir'in merkez olduğu bölgelerde, doğal kaynak ve hizmet fonksiyonlarına dayalı olarak alt bölgeler belirlenecek ve alt bölge merkezleri tanımlanacaktır.

Bunların dışında, bölge planlama uygulamasına başlanması, gelişmemiş bölgelerde ise imalat sanayine işletme kredisi sağlanması, bölge merkezlerinde proje ofislerinin kurulması gibi uygulamalar, planda belirtilen önemli unsurlardır (Keskin ve Sungur, 2010: 285).

3.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

1990 – 1994 yılları için hazırlanan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda diğer planlardan farklı olarak, 'bölge planlama' kavramının terk edildiği ve bunun yerine 'bölgesel gelişme' kavramının kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Keskin & Sungur, 2010: 285). Kalkınmanın bölgeler arasında dengeli olması, bölgesel gelişme çalışmalarının refahı yaygınlaştırıcı ve arttırıcı yönde ele alınması temel ilkedir (DPT, 1990: 318).

Önceki planda tanımlanan 16 bölge bir yana bırakılarak, bölge planlamasının KÖY'lere kaydırılması ve alt – bölge bazında planlar yapılması ilkesi benimsenmiştir (İncekara ve Savrul, bt: 97). Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere, KÖY'ün ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kalkındırılması ve böylece bu bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının zaman içerisinde azaltılması hedeflenmiştir (DPT, 1990: 318-319). Bu doğrultuda özellikle bu bölgelere yönelik özel kesim yatırımlarının yapılmasına yönelik ek teşvik sistemi geliştirilmiştir. Buna rağmen özel kesim yatırımlarında beklenen canlanma bu plan döneminde sağlanamamış, KÖY'ün gelişme potansiyelinden yeterince yararlanılamamıştır (DPT, 1990: 342).

Plan döneminde, kamu yatırımları içinde enerji, ulaştırma, haberleşme ve sosyal altyapı yatırımlarının payları yıllar itibariyle düzenli bir artış göstermesine karşın politikalar doğrultusunda imalat sanayinde azalış dikkat çekmektedir.

Tablo 4: 1990-1994 Enerji, Ulaştırma/Haberleşme ve İmalat Sektörlerinde Kamu Yatırımları Dağılımı

Bin TL

Yıl / Sektör	Enerji Sektörü	Ulaştırma/Haberleşme Sektörü	İmalat Sektörü
1990	3.842,45	936,97	1.307,58
1991	1.850,67	2.176,11	1.851,36
1992	4.384,75	2.867,15	3.235,20
1993	5.780,78	8.756,14	4.584,76
1994	8.691,22	14.305,86	36.616,52
TOPLAM	24.549,87	29.042,23	47.595,42

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve TÜİK verilerinden adapte edilmiştir.

Tabloda görüldüğü üzere, 1990 – 1994 yıllarını kapsayan plan döneminde, enerji sektörüne toplam 24.549.870 TL kamu yatırımı gerçekleştirilmiş olup, bu toplam kamu yatırımı sırasıyla; %15,65’lik kısmı 1990 yılında, %7,54’lük kısmı 1991 yılında, %17,86’lık kısmı 1992 yılında, %23,54’lük kısmı 1993 yılında, %35,40’lık kısmı ise 1994 yılında gerçekleştirilmiştir. Ulaştırma ve haberleşme sektöründe yapılan 29.042.230 TL toplam kamu yatırımının yıllar itibariyle sırasıyla; %3,22, %7,49, %9,87, %30,14 ve %49,25 oranlar itibariyle gerçekleşmiş olup imalat sektöründe gerçekleştirilen toplam 47.595.420 TL kamu yatırımının yıllar itibariyle %2,74, %3,88, %6,79, %9,63 ve %76,93 oranlarında gerçekleşmiştir.

3.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

VII. Plan dönemi ulusal ve uluslararası gelişmeler bakımından iki yapı durum altında incelenmesi daha doğru olacaktır. Bu plan dönemini uluslararası gelişmeler açısından değerlendirecek olursak dönemin küresel ekonomik sisteme entegrasyon çalışmalarının ön plana çıktığı görülmektedir. Türkiye dünya ekonomileriyle bütünleşme bakımından, bir yandan küreselleşme hareketlerinin içinde yer almış, diğer taraftan da ekonomik güç odaklarından Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması [The North American Free Trade Agreement (NAFTA)] ve Pasifik Bölgesi ile ticari ilişkileri sürdürmüş ve Avrupa entegrasyonu hareketine tam katılma iradesini açıklamış bulunmaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan planda köklü değişikliklerin yapılma gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Söz konusu plan dönemini ulusal çerçeve altında değerlendirdiğimizde ise; VII'nci Plan öncesi dönemde Kalkınma Planları ile getirilen KÖY politikaları ve tedbirleri, geri kalmış bölgelerin kalkınmasında ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında olumlu gelişmeler sağlanmasına rağmen, bölgelerarası dengesizliklerin sürmesi sorun olmaya devam etmekte olduğu karşımıza çıkmaktadır. “1996 yılında yapılan bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi sonuçlarına göre, Marmara (1,69), Ege (0,5), İç Anadolu (0,46) ve Akdeniz (0,06) Bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerinde; Karadeniz (-0,54), Güneydoğu Anadolu (-1,03) ve Doğu Anadolu (-1,13) Bölgeleri ise Türkiye ortalamasının altında kalmıştır” (DPT, 2000: 60). Ülke bütününde yer alan her bölgenin farklı imkanlara, özelliklere ve sorunlara sahip olması, sektörel tercihlerle mekansal analizin birlikte ele alındığı yeni bir planlama yaklaşımını zaruri kılmaktadır (DPT, 1995:170). Bu doğrultuda, bölgelere özgü çeşitli politikaların geliştirilerek, bölgeye özgü kullanılmasına çalışılmıştır.

Bu dönemin diğer bir önemli kriteri ise “sürdürülebilir kalkınma” çalışmaları ile bölgesel gelişme çalışmaları arasında gerçekleştirilmeye çalışılan uyumlaştırma çabalarıdır. Bu ikili sistem ile kastedilen: sadece eko – sistemleri değil, aynı zamanda kültür ve tabiat varlıklarını da koruyan ve sürdürülebilir kalkınma anlayışını temel alan ve bu amaçla yerel kaynakları harekete geçirebilen bir bölgesel kalkınma yaklaşımı geliştirilmesidir.

Yatırım Politikaları açısından değerlendirdiğimizde, VII'nci Plan döneminde; üretimi, verimliliği, ekonominin rekabet gücünü ve ihracatı arttırıcı, kamu açıklarını ve enflasyon hızını azaltarak sürdürülebilir bir ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlayıcı yatırım politikaları uygulanması ile birlikte sağlık ve eğitim sektöründe kamu yatırımlarının arttırılması hedeflenmiştir (DPT, 1995: 197).

Tablo 5: 1996-2000 Yılları Arası Eğitim ve Sağlık Sektörü Kamu Yatırımları Dağılımı

Yıl / Sektör	Bin TL	
	Eğitim Sektörü	Sağlık Sektörü
1996	41.712,15	13.957,34
1997	98.039,90	38.993,79
1998	177.082,69	83.482,85
1999	188.830,92	113.226,00
2000	324.106,03	220.939,09
TOPLAM	829.771,70	470.599,07

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve TÜİK verilerinden adapte edilmiştir.

Yukarıdaki tabloda, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemini kapsayan eğitim ve sağlık sektöründe gerçekleştirilen kamu yatırımları yer almaktadır. Plan döneminde eğitim sektöründe gerçekleştirilen toplam 829.771.700 TL'lik kamu yatırımının, yıllar itibariyle sırasıyla %4.96, %11.81, %21.34, %22.75 ve %39.05 'lik oranlar halinde gerçekleşmiştir. Diğer taraftan sağlık sektörüne dönem itibariyle gerçekleştirilen kamu yatırımı ise 470.599.070 TL olmakla birlikte bu yatırımın yıllar itibari ile dağılımı %2.96, %8.28, %17.73, %24.05 ve %46.94 'lük oranlar ile gerçekleştiği görülmektedir.

3.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Küreselleşme sürecinde değişen koşullara uyum, artan rekabet şartları, insan kaynaklarının geliştirilmesi, küresel piyasanın dinamik olarak izlenmesi, örgüt yapılarında esneklik ve maliyet kontrolü gibi önemli olgular, geleneksel bölge anlayışını değiştirerek yeni bir bölge yaklaşımı oluşturmuştur. Bu yeni düzlemde,

yeni dinamiklerin ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişme sürecinde önemi artmıştır. “Bu süreçte, ülkeler arasındaki, ülke içinde bölgeler ve alt bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını gidermek amacıyla, özellikle AB ve Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), ekonomik ve sosyal farklılıkları giderici politikalar uygulamaya başlamıştır” (DPT, 2000: 59).

AB'nin bölgesel kalkınma politikası; sosyal, ekonomik ve mekansal bütünleşme, çevrenin korunması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve bütünleşik bir sosyo-ekonomik ve coğrafi bilgi sisteminin kurulması ve alt bölgelerin sorunlarının giderilmesini ve potansiyellerine ulaşmasını amaçlayan bir mekanizmanın işlerliğinin sağlanması yönündedir. OECD ülkelerinde bölgesel kalkınma politikaları; etkin bir kurumsallaşmanın sağlanması, devlet-özel sektör bağlantısının güçlendirilmesi, çevrenin korunması dikkate alınarak sürdürülebilir arazi kullanımının sağlanması, yerel girişimciliğin desteklenmesi ve sosyal dengenin sağlanması yönündedir (DPT, 2000: 60).

AB ve OECD ülkelerinin söz konusu bölgesel kalkınma ve gelişme hedefleri doğrultusunda, Türkiye'nin de özellikle AB üyelik sürecinde kalkınma politikalarının uyumlaştırılmasına yönelik bir takım unsurları gerçekleştirmek zorundaydı. Bu unsurların başında, AB'nin Türkiye'ye yönelik 8 Mart 2001 tarihinde açıklamış olduğu Konsey Karar'ı bulunmaktadır. İlgili Konsey Karar'ının “Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler” ana başlığı altında bölgesel politikalar bağlamında “bölgesel politika ve yapısal unsurların eşgüdümü” başlığı altında 3 fasıl yayımlamıştır. Bunlar (Ek-2):

- Topluluk kurallarına uygun olarak bir NUT's (istatistiki amaçlarla bölgesel birimlerin isimlendirilmesi) sınıflandırmasının hazırlanması.
- Etkin bir bölgesel politika geliştirilmesi için bir strateji benimsenmesi.
- Türkiye'nin planlama sürecinde proje seçimi bakımından bölgesel politika kriterleri oluşturulmasına başlanması.

Konsey'in almış olduğu bu üç karar neticesinde Türkiye, 28/8/2002 Tarihli ve Bakanlar Kurulu'nun 2002/4720 Sayılı Kararı ile “AB Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke genelinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması” tanımlamıştır. Söz konusu üyelik sürecine yönelik AB'nin yayımlamış olduğu 14 Nisan 2003 tarihli “Katılım Ortaklığı Belgesi”

ile Türkiye'nin hukuki açıdan gerçekleştirdiği karar çalışmasının ardından, kararın uygulanabilirliğine yönelik "bölgesel kalkınmayı yürütecek idari yapıların güçlendirilmesi" faslı ile bölgesel politikaların daha hızlı ve etkin bir biçimde uygulanması ve gerçekleştirilmesinin önemi vurgulanmıştır (Ek-3).

Yukarıda da bahsedildiği üzere özellikle AB üyelik sürecine uyum çalışmaları altında gerçekleştirilen uygulamalar ışığında Türkiye'de ise, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi, metropollere büyük yük getiren göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması hedeflenmektedir. "Türkiye'de bölgesel gelişme konusunda önemli mesafeler alınmasına rağmen, bölgelerarası gelişmişlik farkları sorun olmaya devam etmiştir.1997 yılı GSYİH sektörler itibariyle incelendiğinde; bölge ekonomilerinin farklı sektörel yapıya sahip oldukları gözlenmektedir" (DPT, 2000: 60).

Tablo 6: 1997 Yılı Bölgeler İtibariyle Sektörel GSYİH Dağılımı (Yüzde Pay)

Bölgeler/Sektörler	Tarım	Sanayi	Hizmetler	TOPLAM
Marmara	13,6	51,8	36,9	38,1
Güneydoğu Anadolu	11,7	4,1	4,5	5,3
Akdeniz	18	8,7	12,5	12,1
Ege	20,4	15,2	16,7	16,8
İç Anadolu	15,6	10,6	17,7	15,3
Karadeniz	14,5	7,3	8,6	9
Doğu Anadolu	6,3	2,2	3,1	3,3
TÜRKİYE	100	100	100	100

Kaynak: DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, 61.

Türkiye toplam sanayi ve hizmetler katma değerinin sırasıyla yüzde 51.8' ini ve yüzde 36.9'unu Marmara Bölgesi sağlamaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz Bölgelerinin payı ise genel paya göre oldukça düşük kalmaktadır (DPT, 2000: 61).

Ülkemizde, sanayinin mekansal dağılımına ilişkin olarak ortaya çıkan temel eğilimin, sanayinin yoğunlaştığı geleneksel bölge merkezlerinin nispi öneminin

azalması şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. İstanbul, İzmir, Adana ve Ankara gibi illerin Türkiye imalat sanayi üretimi içindeki payı azalırken, GSYİH içindeki payları artmıştır. Bunun başlıca nedeni, bu illerdeki sanayi faaliyetlerinin çevre illere yayılması ile birlikte; finans, bankacılık, pazarlama, ticaret ve turizm gibi hizmet faaliyetlerinde yoğunlaşarak, bölgesel düzeyde merkez olma özelliklerinin artmasıdır. Bunun sonucu olarak, İçel, Kırklareli, Sakarya ve Tekirdağ gibi yeni sanayi merkezleri oluşmuştur.

3.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

2007 – 2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı, değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı bir döneme rastlamaktadır. DPT'nin hazırlanmış olduğu raporda “dünyada ve ülkemizde değişen ekonomik ve sosyal koşullar çerçevesinde kalkınma planları geçmişte olduğundan çok daha önemli bir araç haline gelmiş ve yine bu koşulların bir gereği olarak planların yeniden tasarlanmasının kaçınılmaz olduğu” ve “bu yeni anlayış çerçevesinde, öngörülen stratejik amaç ve önceliklerin gerçekleştirilmesi sürecinde, uygulamada etkinlik ve şeffaflığın sağlanması ve hesap verebilirliğe zemin oluşturulması amacıyla, planda etkili bir izleme ve değerlendirme mekanizmasına yer verildiği” belirtilmiştir (DPT, 2007: 1). “Bu anlayışla hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı, AB'ye üyelik sürecine katkı sağlayacak temel strateji dokümanı olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle Plan dönemi AB mali takvimi dikkate alınarak 2007-2013 yıllarını kapsayacak şekilde 7 yıllık olarak belirlenmiştir” (DPT, 2007: 2).

Dokuzuncu Kalkınma Planı, ulusal düzeyde, “istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” vizyonuna sahip bir çerçeve içersinde, temel ekonomik ve sosyal gelişme eksenlerinden biri olan “Bölgesel Gelişmenin Sağlanması” başlığı altında:

- Bölgesel Gelişme Politikasının Merkezi Düzeyde Etkinleştirilmesi
- Yerel Dinamiklere ve İçsel Potansiyele Dayalı Gelişmenin Sağlanması
- Yerel Düzeyde Kurumsal Kapasitenin Arttırılması
- Kırsal Kesimde Kalkınmanın Sağlanması

olmak üzere 4 alt başlık halinde sınırları çizilmiş ve uluslararası düzeyde ise, AB'ye üyelik hedefi doğrultusunda, ekonomik kriterlere uyum sağlanması ve katılım sürecinin tamamlanması amaçlanan bir çerçeve dahilinde oluşturulmuştur (DPT, 2007: 11). Bu doğrultuda, AB'ye üyelik süreci hem uluslararası boyutta olduğu gibi ulusal boyutta da ülkemizde özellikle “bölgesel gelişme politikaları” bakımında köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir.

Bu sınırlar dahilinde ana hatları çizilen Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın bölgesel gelişme bağlamında başlıca unsurları şunlardır (DPT, 2007: 46):

- Bölgelerin, sorunlarına ve potansiyellerine göre farklılaştırılmış tedbirleri içeren bütüncül bir bölgesel gelişme politikasını gerekli kılmak,
- Yerel ve bölgesel kalkınmada kamu, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği geliştirmek, kaynakların etkin kullanımını sağlamak,
- Kalkınma yaklaşımları ve yerel kurumsal yapıdaki değişikliklere paralel olarak mekansal planlama dahil olmak üzere, planlama yaklaşımları ve mekanizmalarının, bu alandaki mevcut yetki uyumsuzluğunu da ortadan kaldıracak şekilde yeniden gözden geçirmek,
- Kırsal kalkınma politikalarının etkinliğinin artırılması için yürütülen yasal ve kurumsal düzenlemeler kapsamında karar alma süreçlerinde ilgili kuruluşların yer alması öngörülen bir kırsal kalkınma kurumu ile uygulama ve ödeme birimi kurulmasına ilişkin çalışmalar devam etmek,
- Bölgesel gelişme açısından ulusal düzeyde eşgüdümü sağlamak ve hazırlanacak alt ölçekli plan ve stratejilere genel bir çerçeve oluşturmak üzere ulusal düzeyde bölgesel gelişme stratejisi hazırlanacak,
- Bölgelerde iş fırsatlarının ve yaşam kalitesinin artırılmasına, ulaşılabilirlik ile bölge içi ve bölgeler arası etkileşimin geliştirilmesine yönelik olarak, kamu yatırım uygulamalarında ve hizmet arzında mekansal sıralama ve odaklanma sağlanacak,
- Bölgelerde; yenilikçi, rekabet edebilir, dinamik ve yüksek katma değer yaratabilen öncü sektörler seçilecek ve desteklenecektir. Bölgesel ve sektörel önceliklere dayalı, daha seçici ve mekansal odaklı devlet yardımları sistemi ile uygulamanın izlenmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi için gerekli mekanizmalar oluşturulacaktır.

İlki 1963 yılında başlamış olup günümüzde halen uygulanmakta olan 9.Kalkınma Planı dahil olmak üzere toplam 9 kalkınma planı uygulanmıştır. Planların içeriklerini belirleyen temel unsurlar dönemsel ihtiyaçlar olmuştur. Nitekim bu dönemsel ihtiyaçlar ve gereklilikler plana ait amaç ve hedefler kısmını şekillendirmiş ve plan sonucunda ulaşılmak istenilen noktaların etkinliğini belirlemiştir.

Genel itibariyle 9 kalkınma planı dönemini 2 farklı tabloda inceleyerek planlı döneme ait yaklaşımın daha açık bir şekilde anlaşılmasına imkan sağlayacaktır. Söz konusu tablolardan ilki, tüm kalkınma planlarının temel içerik ve yapısını oluşturan bölgesel yaklaşımlar ve bu yaklaşımlara yönelik hedefler ve kullanılan bölgesel kalkınma araçlarını içermektedir.

Tablo 7: Kalkınma Planlarında Bölgesel Yaklaşımlar

Plan	Kalkınma Planının Temel Felsefesi ve Araçları	İlişkili Olduğu Teori Öbekleri	Hedefler	Araçlar
1.BYKP (1963 – 1967)	-Bölgesel Planlama -Bölgelerarası Dengesizlikleri Giderme -Dengeli Bölgesel Gelişme -Pilot Projeler -Mali Teşvikler	Keynesyen Politika ve Kamu Yatırımları, Polarize Bölge Yaklaşımı, Gelişme Merkezleri, Şehir Planlama	-Dengeli Kentleşme -Bölgelerarasında Denge (Kamu Hizmetleri ve Gelir Dağılımda) -Yatırım Etkinliği	-Finansal Teşvikler -Az Gelişmiş Bölgelere Yönelik Yatırım Temelli Önlem Alternatifleri
2.BYKP (1968 – 1972)	-Bölgesel Planlama -Bölgelerarası Dengesizlikleri Giderme -Dengeli Şehirleşme -Dengeli Bölgesel Gelişme -Kamu Yatırımları -Mali Teşvikler	Fordist Sanayileşme ve Keynesyen Politikalar, Dengeli Gelişme, Şehirleşme	-Dengeli Bölgelerarası Gelişme -Sosyal Eşitlik Açısından Bölgelerarasında Dengeli Dağılım -Yatırım Etkinliği	-Vergi İndirimleri -Özel Sektör Yatırımlarına Yönelik Finansal Teşvikler -Pilot Projeler -Keban Barajı
3.BYKP (1973 – 1977)	-Bölgesel Planlama Bölgelerarası Dengesizlikleri Giderme -Ulusal Düzeyde Sınai Kalkınma -KÖY -Mali Teşvikler -Milli Planlarla Uyumlu Ek Tedbir ve Politikalar	Fordist Sanayileşme ve Teşvikler	-İkinci Planın Aynısı	-Finansal Teşvikler -Az Gelişmiş Bölgeler İçini Sanayileşme Programları -İl Planlaması -Sektörel Planlama -Paket Projeler -Kalkınmada Öncelikli İller

4.BYKP (1979 – 1983)	-Bölgesel Planlama -Bölgelerarası Dengesizlikleri Giderme -Mekansal Örgütlenme Vurgusu -Bölgesel Projeler -KÖY -GAP ile İlgili İlk Planlamalar	Keynesyen Politikalar, Teşvik Sistemi, Proje Bazlı Planlama, Mekan Planlaması, Mekansal Örgütlenme	-Az Gelişmiş İllerin Kalkınması -Sektörel ve Bölgesel Karşılıklı Bağımlılık -Mekansal Organizasyon	-Yatırımlar için Faiz İndirimleri -Çeşitli Finansal Yardımlar -Paket Projeler -İl ve Bölge Düzeyinde Yatırımlar -Çukurova Kentsel Kalkınma Projesi -GAP (DPT-JICA)
5.BYKP (1985 – 1989)	-Bölgesel Planlama -Bölgelerarası Dengesizlikleri Giderme -Bölgesel Projeler -KÖY’de Öncü Sektörlere Odaklanma -Sektör ve İl Bazında Farklı Teşvik Uygulamaları -GAP Master Planı	Sektörel Yatırım Öncelikleri, Büyük Ölçekli Sanayi Yatırımları, Teşvikler, Bölge Planlama, Proje Bazlı Planlama	-Sosyal Eşitliği Dikkate Alan Dengeli Bölgesel Kalkınma	-Potansiyel Kaynakların Belirlenmesi için Bölgesel Gelişme Programlarının Hazırlanması -Bu Programlar Doğrultusunda İlgili Yatırımların Seçilmesi -Öncelikli Bölge ve Sektörlerdeki Altyapının Sanayileşme Projeleri için Geliştirilmesi -Kalkınmada Öncelikli İllerdeki Yatırımlar için Finansal Yardımlar
6.BYKP (1990 – 1994)	-Bölgesel Planlama’dan Bölgesel Planlama’ ya Geçiş -Kalkınmada Uluslararası Takip Etme ve Eklemlenme Çabaları -Avrupa Birliği Bölgesel Politikalarının Örnek Alınması -KÖY -Organize Sanayi Bölgeleri	Geleneksel Bölgelilik, Bölgesel Gelişme, AB Örnekleri	-Bölgelerde Dengeli Kalkınma -İlçelerin Köylerden Kente Göçün Engellenmesi için Desteklenmesi	-KÖY’ye Yönelik Finansal Kaynakların Arttırılması -Kalkınmada Öncelikli İllere Yönelik Teşvikler ve Bu Amaca Yönelik Özel Bir Fon Oluşturulması -Sanayi Bölgeleri
7.BYKP (1996 – 2000)	-Bölgelerarası Dengesizlikleri Giderme -Sürdürülebilir Kalkınma -Bölge Kaynaklarını Göz Önüne Alan Bölgesel Gelişme Projeleri -KÖY -Bölgesel Projeler (GAP, DOKAP, DAP)	Geleneksel Bölgelilik’ten Yeni Bölgeliliğe Geçiş, Bilgi Temelli Ekonomi, Girişimcilik Destekleri, Proje Bazlı Planlama	-Göç ve Demografik Rasyonalizasyon -Metropol Bölgelerin Sorunlarının Ayrı Bir Kategoride Ele Alınması -Konut Sorunu için Politika Geliştirme Çalışmaları -Bölgesel Farklılıklar	-KÖY Politikasına Devam Edilmesi -Doğu ve Güneydoğu Anadolu için Acil Destek Programı -GAP -Yasal Düzenlemeler -Konut Projeleri -Kalkınmada Öncelikli İllerdeki KOBİ’lerin Desteklenmesi -Zonguldak-Bartın- Karabük, Yeşilirmak Havzası, DOKAP, DAP
8.BYKP (2001 – 2005)	-Yeni Bölgesel Gelişme Araçlarının İlk Belirtileri -AR-GE, Yenilik, İşbirliği Ortaklık, Girişimcilik,	Kısmi Yeni Bölgelilik ve Bölgelileştirme, Keynesyen ve Liberal Araçların Karışımı, Fordist	-Rekabet Edebilirliğin Genişletilmesi -Yerel Girişimcilik ve Yerel Kaynakların	-KOBİ Destekleri -AB Fonları -İlk Kapsamlı Bölgesel Planlar -Beşeri Sermaye

	Kurumsallaşma, Uzmanlaşma Kavramlarına Vurgu -Yeni Sanayi Odakları -Organize Sanayi Bölgeleri -Küçük Sanayi Siteleri -BELDES, KÖYDES	ve Post – Fordist Endüstrileşme Karışımı, İnovasyon Modelleri	Mobilizasyonu -Bölgesel Farklılıklar	
9.BYKP (2007 – 2013)	-Yerel Dinamiklere ve İçsel Potansiyele Dayalı Gelişme -Yerel Düzeyde Kurumsal Kapasite İnşası -Yenilikçi, Rekabetçi, Dinamik ve Yüksek Katma Değer Yaratabilen Öncü Sektörlerin Desteklenmesi	Yeni Bölgeselcilik, Kümelenme, Mekansal İnovasyon Modelleri, Kalkınma Ajansları, Cazibe Merkezleri	-Bölgesel Kalkınmada Kurumlar Arası İşbirliğini Geliştirmek -Planlamalar Arasındaki Uyumluluğu Geliştirmek -Sektörel Destekler -Bölgelerarası Etkileşimin Desteklenmesi	-KOBİ Destekleri -AB Fonları -Kamu Yatırımları

Kaynak: Keskin ve Sungur, 2010: 288-290; Dokuzuncu Kalkınma Planı Özel İhtisas Kurul Raporu (ÖİKR), 2006:5-6 ‘dan derlenmiş olup 9.BYKP bölümü adapte edilmiştir.

Tablo’da görüldüğü üzere, bölgesel kalkınma olgusu tüm planlama süresince öncelikli bir alan teşkil etmiştir. Fakat planlı dönem süresince hazırlanan bu kalkınma planları genel bir bakış açısıyla değerlendirdiğimizde, başlıca bir takım eksiklikler ortaya çıkmaktadır. Söz konusu planlara ilişkin ortak eksiklikleri sıralayacak olursak;

- Planlar arasında genel itibariyle bir bütünlüğün olması. Bütünlükten kasıt; planların, kapsam itibariyle ortaya çıkan eşgüdüm eksikliğidir. Söz konusu eksiklik sonucunda bölgesel ve sektörel düzeyde farklı alanı kapsayan planlar ortaya çıkmaktadır.
- Planların hedefler doğrultusunda özelliklere plan ve projelere ilişkin finansman ve yatırım olanaklarının nasıl karşılanacağı konusunda bir yol ve uygulama haritasının olmayışı belirsizlikleri ortaya çıkarmaktadır.
- Hedefler doğrultusunun ulusal kaynakların bölgesel düzeyde adil ve dengeli dağılımının sağlanması görevini üstlenecek kurum ve/veya kuruluş eksikliği sonucunda ortaya koordinasyon problemi çıkmaktadır.
- Planların içinde yer alan özellikle de bölgesel projeler olmasına karşın ulusal kalkınma ve gelişmede önemli derecede rol oynayan projelerin, uzun vadeli olmasına karşın plan süresini kapsayan planlamaları sonucu kaynak ve zaman israflarının yaşanmasıdır.

4. Literatürde Yer Alan Kamu Yatırımlarının Bölgesel Dağılımına İlişkin Çalışmaların Genel Değerlendirmesi

Kamu yatırımları, özellikle de ekonomik üretimin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan altyapıları oluşturmada etkin olarak kullanıldıklarında, ekonomik kalkınmanın en temel unsurlarından biri olmaktadır (Romp ve Haan, 2007). Örneğin, iyi inşa edilmiş bir yolun olması, bir malın zamanında ve zararsız teslim edilmesini sağlayarak, gerek üreticinin gerek bu süreç boyunca çalışan sürücü vb. kişilerin, gerekse malı teslim alan kişinin kar etmesine katkıda bulunmaktadır (Munnell, 1992). Bunun yanı sıra, daha önce kalkınmanın araçları başlığı altında incelenen doğrudan girişimcilik destekleri veya teşvik sistemleri ile bölge ekonomilerinin gelişmesi ve desteklenmesi mümkün olabilmektedir.

Daha önce bahsedilen çalışmasında Eberts (1990), firmaların kendilerine en iyi fırsatları sunan bölgeleri tercih ettiklerini ve bu durumun ise bölgenin konumu ile yakından ilgili olduğunu belirtmektedir. Bir bölgenin sahip olduğu coğrafi veya jeopolitik konumu, ona kısa, uzun veya orta vadede bir avantaj veya dezavantaj sağlamakta ve bu durum bölgelerin refah düzeyini doğrudan etkilemektedir. Fakat bu, bir noktada şansa dayalı gerçekleşen seçim bölgeler arasında oldukça dengesiz bir gelişme düzeyi yaratmakta ve bugün bölgeler arası eşitsizlik veya farklılık sorununa yol açmaktadır. Eberts'e (1990: 19) göre, kamu altyapı yatırımları bu noktada devreye girerek, kar amacı güden firmaların bir bölgede aradığı verimlilik artışı veya maliyet düşüşü gibi fırsatları onlara sağlamakta kullanılabilir. Her ne kadar neoklasik yaklaşım açısından bölgesel kalkınma, ekonomik birimler arasındaki birbirine bağımlılık düzeyini yok sayıp, sermayenin kendiliğinden bölgeler arasında eşit dağılacakını öngörse de, bu model diğer teorisyenlerce oldukça basit bulunmakta ve kamu yatırımlarının bölgesel kalkınma üzerindeki rolüne daha geniş bir rol atfedilmektedir (Richardson, 1973; Leven, Legler, and Shapiro, 1970). Buna göre, "bölgesel kalkınmaya katkıda bulunan girişimler, sadece nüfus ve ekonomik faaliyetin mekânsal dağılımı ve derecesindeki değişikliklere bir tepki olmak yerine, gelişme yaratabilmek için kamu ve sosyal sermaye harcamalarının dış kaynaklı olarak enjekte edilmesine ihtiyaç duyabilmektedir" (Eberts, 1990: 19).

Kamu yatırımlarının bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi konusu, bölgelerarasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmanın en önemli unsuru olduğu için, literatürde farklı açılardan incelemeye alınmış bir konudur. Örneğin, Perreira ve

Sagales'in (1999) İspanya'da bölgesel düzeyde yaptıkları ampirik çalışmanın sonuçları, kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını, istihdamı ve bölgesel ve genel ölçekte üretim miktarını pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Yazarlara göre, her ne kadar kamu yatırımları, yurtiçi hasılayı artıran bir etmen olarak önem kazansa da, kamu sermayesinin, gerek üretim içeriği, gerekse kaynak dağıtımının niteliğini en güçlü ekonomik merkezler lehine şekillendirilmesi sebebiyle İspanya'da bölgeler arası asimetrik gelişime neden olmaktadır (Perreira ve Sagales, 1999). Bu durumda, kamu yatırımlarının kendisi kadar, bunların ne derece etkin bir şekilde gerçekleştirildiği de büyük bir önem taşımaktadır. Dabla-Norris ve diğerleri (2011) çalışmalarında, özellikle az gelişmiş ülkelerde kamu yatırımlarının öneminin büyük olduğunu, fakat bu yatırımlar doğru bir şekilde yönetilmediğinde, beklenen düzeyde bir geri dönüş sağlanamadığını belirtmektedirler. Bu sebeple, kamu yatırımlarının ne düzeyde yapıldığı kadar önemli olan bir diğer soru, bunların ne ölçüde etkin bir mekanizmayla yapıldığı sorusudur. Özellikle bölgeler arası eşitsizliğin azaltılmasında bu soru öncelik kazanmakta olduğunda, kamu politikasını belirleyenlerce iyi bir şekilde planlanmaya tabi tutulmalıdır. Türkiye'de bölgelerarası eşitsizlik farklarının ulaştığı boyut düşünüldüğünde, bir önceki bölümde ele alınan planlama dönemleri boyunca bu soruna yönelik etkin bir çerçevenin oluşturulmadığı gözlenmektedir.

Bölgesel kalkınma ve bunun öncülü niteliğindeki yatırımlar konusu büyük bir önem taşımakla birlikte, Türkçe literatürde bu alanda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Özellikle de çalışmalarda kullanılan temel veri olarak Kamu Yatırımları ve GSYİH ile ilgili verilerin, oldukça dar bir kapsama sahip olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Buna neden olan en önemli faktör ise şüphesiz iller itibariyle GSYİH verilerinin 2001 yılına kadar yayımlanmış olması, İBBS bölgesel sınıflandırma sistemine göre ise yine aynı verinin 2004-2008 yıllarını kapsamasıdır. Bu durum, literatürde yer alan tüm çalışmalarda ortak sınırlılıklar olarak gözlemlenmiştir. Literatürde konuyla ilgili yer alan temel çalışmalar, bu tez çalışmasının öneminin bir kez daha vurgulanmasına yönelik aşağıdaki tabloda, analiz yöntemi, sonuçları ve veriler şeklinde temel fonksiyonları açısından değerlendirilmiştir.

Tablo 8: Literatürde Yer Alan Bölgesel Kamu Yatırımları İle İlgili Çalışmaların Karşılaştırılması

Çalışma	Analiz Yöntemi ve Yaklaşım	Veri	Kapsam	Bölgesel Sınıflandırma Türü	Sonuç
Yılmaz, Ö. & Kaya, V. (2008)	-Panel Veri Analizi – Kamu harcamaları ve bölgesel ekonomik büyüme ilişkisi	-Kişi başına bölgesel hasıla oranı -Kamu harcamalarının bölgesel hasıla içerisindeki payı	-1990-2001 yılları arası	-Coğrafi Sınıflandırma	-Kamunun gelişmiş bölgelerde ekonomik büyüme üzerine etkisizliği.
Öztürk, L. & Aktar, İ. (2009)	-Gini Katsayısı/Lorenz Eğrisi – Kamu tarım yatırımlarının dağılımı	-1987 fiyatlarıyla GSYİH -İller itibariyle kamu tarım yatırımları	-1990, 1995 ve 2000 yılları -2000-2007 yılları arası	-Coğrafi Sınıflandırma – Karadeniz Bölgesi	-Kamu yatırımlarının ilgili bölge ve sektör açısından dağılımda eşitsizlik bulunmuştur.
Deliktaş vd. (2010)	-Vektör Otoregresyon (VAR) Modeli – Kamu yatırımlarının bölgesel düzeyde imalat sektörü üzerindeki verimliliği	-Bölgesel kamu yatırım oranı, -Kişi başı GSYİH oranı	1980-2000 ve 1991-1997 yılları arası	Coğrafi Sınıflandırma	-Kamu yatırımlarının bölgesel düzeyde imalat sektöründe verimliliği arttırdığı tespit edilmiştir.
Öztürk, L. (2012)	-Gini İndeksi/Granger Nedensellik Testi – Kamu yatırımları ile bölgesel eşitsizlik arasında ilişki	-Kamu yatırımlarının iller itibariyle dağılımı -GSYİH'nin iller itibariyle dağılımı	-1975-2001 yılları arası	-İl Bazında	-Kamu yatırımlarının alansal dağılımı ile bölgesel eşitsizlik arasında doğru orantı bulunmuştur.

Kaynak: Yılmaz, Ö. & Kaya, V. (2008).; Öztürk, F. (2012), Deliktaş, vd. (2010).; Öztürk, L. & Aktar, İ. (2009) çalışmalarından oluşturulmuştur.

Tabloda geçmiş dönemlere ait bölgesel düzeyde kamu yatırımlarına ilişkin çalışmalar 5 farklı boyutta ele alınmıştır. Analiz yöntemi ve yaklaşım, veri, kapsam, bölgesel sınıflandırma türü ve sonuç başlıkları altında ele alınan söz konusu 4 çalışmanın daha öncede bahsedildiği gibi ortak sınırlılığını verilerin zamansal açıdan kısa bir dönemi kapsamaması ve konu ile ilgili güncel verilerin kısıtlılığı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu tez çalışmasında özellikle de bölgesel düzeyde kamu yatırımlarına ilişkin verilerin güncellenmesi ve bu verilerin, hem AB uyum sürecinde yeni bölgesel birim

sınıflandırması olan İBBS'ye adaptasyonu açısından hem de günümüze odaklanan ve 1990-2012 yıllarını ele almasından ötürü kapsam açısından bir ilk olma özeliği taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmada cevabı aranan 3 temel ilişki bulunmaktadır:

H1: 1990-2012 Yılları arasında gerçekleştirilen bölgesel düzeyde kamu yatırımlarının, aynı döneme ilişkin elde edilen ulusal düzeyde GSYİH üzerinde etkisi vardır.

H2: 1990-2012 Yılları arasında gerçekleştirilen bölgesel düzeyde kamu yatırımlarının, aynı döneme ilişkin elde edilen bölgesel düzeyde GSYİH üzerinde etkisi vardır.

H3: 1990-2012 Yılları arasında gerçekleştirilen bölgesel düzeyde iktisadi faaliyet kollarına göre yapılan kamu yatırımlarının, aynı döneme ilişkin elde edilen bölgesel düzeyde GSYİH üzerindeki etkisi vardır.

Çalışmanın son kısmında, bu 3 temel hipotezin ampirik düzeyde analizi gerçekleştirilecektir. Buna göre, hipotezler, İBBS düzeyleri kapsamında alt hipotezler halinde analize tabi tutulacaktır. Çalışmanın bu 3 temel hipotez kapsamında ortaya koyduğu bulguların, bundan sonra yapılacak çalışmaların gelişimine zemin hazırlayacak nitelikte olması için gereken özen gösterilmiş ve daha önceki çalışmaların temel kısıtı konumunda olan kesintili veri konusunda farklı bir yaklaşım gösterilmiştir.

Üçüncü Bölüm

BÖLGESEL VE SEKTÖREL DÜZEYDE KAMU YATIRIMLARININ KALKINMAYA ETKİSİ, ANALİZ VE ÖNGÖRÜLER

5. Veri Toplama Süreci

Bu tez çalışmasında iki veri seti kullanılmıştır:

- 1- Kamu Yatırımları verisi (sektörel ve bölgesel düzeyde)
- 2- Gayri Safi Yurtiçi Hasıla verisi

Çalışmada kamu yatırımları için kullanılan değerler, Hansen'in (1965) daha önce bahsedilen ikili ayrımı içindeki ekonomik ve sosyal sabit sermaye yatırımlarını bir bütün olarak içermektedir. Bu yatırım rakamları, ülkemizde temel olarak iki kurum veri tabanında bulunmaktadır: Türk İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Kalkınma Bakanlığı. İki kurum arasında söz konusu veriye ilişkin işlev farkı ise; TÜİK verinin saklanma ve yayımlanma işlevini üstlenirken, Kalkınma Bakanlığı verinin kendi bünyesindeki gerek araştırmalar gerekse de analizler açısından kullanma işlevine sahiptir. Veri toplama sürecinin ilk aşamasında, Kamu Yatırımları ile ilgili rakamların temini konusunda öncelikle Kalkınma Bakanlığı ile e-mail yoluyla iletişime geçilerek "talep formu" doldurulmuştur. Ayrıca yine ilgili bakanlığın on-line sisteminde yayınlamış olduğu dokümanlardan da yararlanılmıştır. TÜİK ile ise hem on-line sistem dahilinde yayınladıkları belgelerin ve verilerin yanı sıra TÜİK İzmir Bölge Müdürlüğü ile direkt olarak iletişime geçilerek veriler temin edilmiştir.

Bilindiği üzere, verilerin uzun bir dönemi kapsamı, gerek analiz sonuçlarının güvenilirliğini artırması gerekse elde edilecek yorumların daha gerçekçi olması sebebiyle araştırma için önem taşımaktadır. Bu tez çalışmasında, belirtilen amaca uygun olarak uzun bir dönemi kapsayan bir veri toplamak istenmiş, fakat veri toplama aşamasında araştırmacının kontrolü dışında gelişen bir takım zorluklar yaşanmıştır. Bu zorlukların başında da verilerin kapsadığı dönem olarak kısa zamanları kapsamı gelmektedir. Verilen, kısa dönemi kapsamı ile birlikte süreklilik arz etmemektedir. Özellikle 2002-2003 döneminden bu yana AB'ye üyelik sürecinde, "Avrupa Birliği'ne Uyum" çatısı altında birliğin delegasyonları tarafından, ülkemizden yerine getirilmesine dair istenilen ilk tedbirlerin başında

“verilerin birliğin sistemine uygunluğunun arttırılmasına dair düzenliliğinin ve sürekliliğinin sağlanmasına yönelik kurumsal çalışmaların hızlandırılması” bulunmaktadır. Söz konusu bu tedbir AB ve Türkiye arasında imzalanan Katılım Ortaklığı Belgeleri’nde daimi bir şekilde tekrarlanmıştır.

Verilerin toplanması hususunda karşılaşılan sorunsallara örnek vermek gerekirse, ilk olarak GSYİH rakamlarındaki kesintili verilerden bahsetmek gerekir. Bilindiği üzere GSYİH rakamları il bazında 2002 yılına kadar TÜİK tarafından resmi olarak açıklanmakta iken 2002 yılından itibaren bu veriye ilişkin güncelleme yapılmamaktadır. Bu durum, bu çalışmada özellikle İBBS bağlamında düzeyler açısından kamu yatırımlarının yine Düzey’ler açısından GSYİH rakamları ile analizinde temel sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durum araştırmacıların gündeminde olduğu gibi, TBMM’nin de gündemine gelmiştir. 18 Mart 2012 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Adana Milletvekili Ümit ÖZGÜMÜŞ tarafından, TBMM Başkanlığı’na Kalkınma Bakanı Cevdet YILMAZ’ın yanıtlanması istemiyle yazılı soru önergesi vermiş olup bu soru önergesi 5 soruyu içermektedir. Bu sorular (Ek-4):

- İller itibariyle GSYİH rakamları TÜİK tarafından neden açıklanmamaktadır?
- 2002-2011 yılları arasında iller itibariyle GSYİH rakamları nedir?
- 2002-2011 yılları arasında iller itibariyle kişi başı GSYİH rakamları nedir?
- 2002-2011 yılları arasında iller itibariyle iktisadi faaliyet kollarına göre GSYİH rakamları nedir?
- Bu rakamlar gerçekten TÜİK’te var mıdır? Yoksa illerin ekonomik durumunu ve gelişmişliğini neye göre ölçüyorsunuz?

Bu soruları içeren yazılı soru önergesine bakanlıkça yapılan yazılı cevapta ise (Ek-5); “il bazında gayri safi katma değer hesaplanmasına imkan verecek uygun veri sağlandığında hesaplamalar yapılabileceği” ve “ il bazında gayri safi yurtiçi hasıla, il bazında kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla ve il bazında iktisadi faaliyet kollarına göre gayri safi yurtiçi hasıla rakamlarının bulunmadığı” cevapları yer almaktadır.

Kamu Yatırımları’na dair verilerin toplanması kısmında ise benzer sorunlar karşımıza çıkmıştır. Bu sorunların en başında ise verilerin düzensizliği gelmektedir. Bu durum analiz öncesi, verilerin temin edilmesi ve düzenlenmesi sürecini zorlayan bir durum haline gelmiştir. Bu bağlamda, Kalkınma Bakanlığı’nın sisteminde kamu

yatırımları rakamları yine iller bazında belli bir yıla kadar açıklanmakta ve bu durum verilerin toplanması konusunda en temel güçlüklerden biri olmaktadır. Ülkemizde kamu yatırımları rakamları, 1990-2012 yıllarını kapsayan dönemde il bazında açıklanmıştır. İl bazındaki bu kamu yatırımları rakamları, İBBS Düzey-1 bölgesel sınıflandırmasına göre ayrı gruplandırılarak temel bir veri set elde edilmiştir. Bu durumda, veri setinde geriye dönük olarak bir düzenleme gerçekleştirilmiş ve belirtilen yıllar arasında kesintisiz 22 yıllık bir veri elde edilmiştir.

Türkiye’de bölgesel kalkınma alanında yapılmış çalışmalar incelendiğinde temel güçlüklerin de söz konusu sorunlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu konuda yapılan çalışmaların kapsamı elde edilecek verilerle doğru orantılıdır. Özellikle geçmişe dönük uzun bir süreci kapsayan düzenli verilerin varlığı, geleceğe dönük yapılan çalışmaların değerlendirilip analiz edilmesinde son derece büyük önem teşkil etmektedir. Bu durum, bölgesel kalkınma alanında yapılan tüm çalışmaların temelini ve ispatlanabilirlik derecesini oluşturmaktadır. Verilerin sürekliliğinin ve bir düzen çerçevesinde ulaşılabilirliğinin sağlanması, söz konusu alanda ileride yapılacak olan araştırma ve çalışmaların artmasını sağlayacak ve özellikle de ülkenin hem bölgesel hem de ulusal kalkınma çabalarına önemli katkılar sağlayacaktır.

6. Veri Analiz Yöntemi

Bu tez çalışmasında verilerin analiz edilmesi amacıyla SPSS 19.0 (Statistical Package for the Social Sciences) programı kullanılmıştır. Veriler, Kamu Yatırımları ve GSYİH rakamları olarak İBBS Düzey-1 bölgesel sınıflandırmasına göre düzenlenerek doğrusal ve çoklu regresyon yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu analiz aşamasında, kamu yatırımları hem bölgesel düzeyde hem de sektörel düzeyde iktisadi faaliyet kollarına göre düzenlenerek bağımsız değişkenler grubunu oluşturan veriler olarak, GSYİH rakamları da hem bölgesel hem de ulusal düzeyde düzenlenerek bağımlı değişken grubunu oluşturan veriler olarak analiz edilmiştir. Regresyon analizi ile birlikte kullanılan bu iki temel veri, üç farklı boyutta birbiri ile olan ilişki analiz edilerek, bu analiz sonucunda da üç farklı veri set elde edilmiştir. Bu veri setleri çerçevesinde analizi yapılan 3 temel ilişki söz konusudur;

- Bölgesel düzeyde kamu yatırımlarının, ulusal düzeyde GSYİH üzerindeki etkisi,
- Bölgesel düzeyde kamu yatırımlarının, bölgesel düzeyde GSYİH üzerindeki etkisi,
- Bölgesel düzeyde iktisadi faaliyet kollarına göre yapılan kamu yatırımlarının, bölgesel düzeyde GSYİH üzerindeki etkisi

Analiz Sonuçları başlığı altında, regresyon analiziyle elde edilen 3 farklı analiz sonuçları ayrı ayrı değerlendirilerek, çalışmaya özgü yöntemi ile kamu yatırımlarının GSYİH üzerindeki etkisinin kapsamlı olarak ele alınmıştır.

7. Analiz Sonuçları

7.1.Bölgesel Düzeyde Kamu Yatırımlarının Ulusal Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi

Daha önce de belirtildiği üzere elde edilen veriler 3 farklı hipotez kapsamında analiz edilmiştir. Birinci analizi, “1990-2012 yılları arasındaki bölgesel düzeyde toplam kamu yatırımlarının, 1990-2012 yılları arasında, yıl bazında düzenlenerek sınıflandırılan ulusal GSYİH üzerindeki etkisi” oluşturmaktadır.

‘Veri Toplama’ başlığı altında da bahsedildiği gibi, kamu yatırımları için, İBBS Düzey-1 bölgesel sınıflandırmasına göre, 1990-2012 yılları için oluşturulan temel bir veri seti elde edilmiştir. Bu veri seti, 2003 yılında AB üyelik süreci ile birlikte ulusal istatistik sistemimize dahil olan İBBS sisteminin, 1990 yılından bu yana 22 yıllık süreçte değerlendirilmesine olanak vererek, kapsamlı analiz yapılmasını mümkün kılmıştır.

Birinci hipotez kapsamında, bölgesel düzeyde toplam kamu yatırımları bağımsız değişken, ulusal düzeyde GSYİH rakamları ise bağımlı değişken olarak analize dahil edilmiştir. Düzey-1 bölgesel sınıflandırmasına göre 12 farklı bölge için ayrı ayrı yapılan analizler tek bir tabloya aktarılarak, bölgesel düzeylerin hem ayrı olarak hem de bir bütün olarak değerlendirilmesini sağlamıştır (Tablo 9).

Tablo 9: Bölgesel Düzeyde Kamu Yatırımlarının Ulusal Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi Regresyon Analizi Sonuçları

Bölge/Değer	KATSAYILAR		R ²	MODEL		
	Beta	Sig.		Düzeltilmiş R ²	F Değişimi	Sig.
TRA	,966	,000	,933	,930	294,758	,000
TRB	,970	,000	,941	,938	332,548	,000
TRC	,943	,000	,890	,885	170,096	,000
TR1	,906	,000	,821	,812	96,213	,000
TR2	,975	,000	,950	,948	399,071	,000
TR3	,977	,000	,954	,952	435,643	,000
TR4	,933	,000	,870	,864	140,494	,000
TR5	,968	,000	,970	,934	314,112	,000
TR6	,937	,000	,877	,872	150,425	,000
TR7	,996	,000	,992	,991	2486,738	,000
TR8	,968	,000	,936	,933	308,706	,000
TR9	,952	,000	,907	,902	204,091	,000

Tabloda görüldüğü üzere, “Düzeltilmiş R²” (Adjusted R²) değerleri modelin açıklayıcılık düzeyini göstermektedir. Tüm modellerin açıklayıcılık oranı oldukça yüksektir ve modellerin hepsi istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç, ilk hipotezi destekler niteliktedir. Tabloda görülen beta katsayıları bölgesel kamu yatırımlarının ulusal GSYİH üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu sonuçlar ışığında bir değerlendirme yapmak gerekirse, bölgesel düzeyde toplam kamu yatırımlarının ulusal düzeyde GSYİH üzerine etkisinin en yüksek olduğu 3 bölge, sırasıyla;

- TR7 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat),
- TR3 (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak),
- TR2 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale) bölgeleridir.

Etkinin en düşük olduğu 3 bölge ise sırasıyla;

- TR1 (İstanbul),
- TR4 (Bursa, Eskişehir, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova),
- TR6 (Antalya, Adana, Isparta, Burdur, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) bölgeleridir.

Analiz sonuçlarına paralel doğrultuda, söz konusu bölgelere yapılan kamu yatırımlarını, 1990-2012 yıllarını kapsayacak şekilde ele aldığımızda, dönem itibariyle değişim sırasıyla ve daha detaylı olarak rakamsal açıdan değerlendirmek, tablonun daha net yorumlanmasına ve bölgeler arası dağılımın daha net şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda;

- TR7 bölgesi, 1990-2012 yıllarını kapsayan toplam 7.267.659.566,00TL dolayındaki kamu yatırımı ile 12 bölge içerisinde yapılan toplam kamu yatırımları açısından 9. sırada yer almakta iken 1990 yılında yapılan 786.847,00TL toplam kamu yatırımları ile 7.sırada yer almaktadır.
- TR3 bölgesi, 1990-2012 yıllarını kapsayan toplam 15.920.455.439,00TL dolayındaki kamu yatırımı ile 12 bölge içerisinde yapılan toplam kamu yatırımları açısından 5. sırada yer almakta iken 1990 yılında yapılan 2.106.892,00TL toplam kamu yatırımları ile 1.sırada yer almaktadır.
- TR2 bölgesi, 1990-2012 yıllarını kapsayan toplam 6.132.296.751,00TL dolayındaki kamu yatırımı ile 12 bölge içerisinde yapılan toplam kamu yatırımları açısından 11. sırada yer almakta iken 1990 yılında yapılan 423.733,00TL toplam kamu yatırımları ile 1.sırada yer almaktadır.
- TR1 bölgesi, 1990-2012 yıllarını kapsayan toplam 28.249.171.871,00TL dolayındaki kamu yatırımı ile 12 bölge içerisinde yapılan toplam kamu yatırımları açısından 1. sırada yer almakta iken 1990 yılında yapılan 1.218.474,00TL toplam kamu yatırımları ile 3.sırada yer almaktadır.
- TR4 bölgesi, 1990-2012 yıllarını kapsayan toplam 14.353.148.464,00TL dolayındaki kamu yatırımı ile 12 bölge içerisinde yapılan toplam kamu yatırımları açısından 6. sırada yer almakta iken 1990 yılında yapılan 788.101,00TL toplam kamu yatırımları ile 6.sırada yer almaktadır.
- TR6 bölgesi, 1990-2012 yıllarını kapsayan toplam 16.993.287.444,00TL dolayındaki kamu yatırımı ile 12 bölge içerisinde yapılan toplam kamu yatırımları açısından 4. sırada yer almakta iken 1990 yılında yapılan 950.689,00TL toplam kamu yatırımları ile 5.sırada yer almaktadır.

7.2. Bölgesel Düzeyde Kamu Yatırımlarının Bölgesel Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi

GSYİH verileri il bazında 2001 yılına kadar yayımlandığı için bu veri 2001 yılına kadar bölgesel düzeyde sınıflandırılmış olup, bölgesel düzeyde 2002 ve 2003 yıllarına ait veriler elde edilememiştir. Aynı şekilde, TÜİK'in sadece 2004 – 2008 yılını kapsayan bölgesel GSYİH çalışmasının ardından başka il ve/veya bölgesel düzeyde GSYİH verileri yayımlanmamış olup 2009, 2010, 2011 ve 2012 yılı bölgesel düzeyde GSYİH verileri elde edilememiştir. Bu kısıtlar göz önünde bulundurularak, bölgesel düzeyde kamu yatırımlarının, yine bölgesel düzeyde GSYİH üzerindeki etkisini analiz etmek üzere tüm bölgeler için ayrı ayrı regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Tablo 10'da analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 10: Bölgesel Düzeyde Kamu Yatırımlarının Bölgesel Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi Regresyon Analizi Sonuçları

BÖLGE/DEĞER	KATSAYILAR			MODEL		
	B.	Sig.	R ²	Düzeltilmiş R ²	F Değişimi	Sig.
TRA	,988	,000	,977	,975	624,783	,000
TRB	,988	,000	,975	,974	594,157	,000
TRC	,975	,000	,950	,947	286,983	,000
TR1	,976	,000	,952	,949	297,132	,000
TR2	,965	,000	,931	,927	203,314	,000
TR3	,989	,000	,978	,976	664,690	,000
TR4	,981	,000	,962	,960	382,381	,000
TR5	,979	,000	,958	,955	341,414	,000
TR6	,979	,000	,959	,957	354,036	,000
TR7	,993	,000	,986	,985	1060,654	,000
TR8	,967	,000	,936	,932	219,140	,000
TR9	,937	,000	,877	,869	107,449	,000

Tabloda görüldüğü üzere, tüm modeller 0.01 düzeyinde anlamlıdır ve bu sonuç önerilen ilişkinin varlığını destekler niteliktedir. Model açıklayıcılık düzeyleri yine oldukça yüksek olmakla birlikte, modellerin Beta katsayıları farklılık göstermektedir. Buna göre, bölgesel kamu yatırımlarının, bölgesel GSYİH üzerinde etkisinin en yüksek olduğu 3 bölge, sırasıyla;

- TR7 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat),
- TR3 (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak)
- TRA (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) bölgeleridir.

Etkinin en düşük olduğu 3 bölge ise sırasıyla;

- TR9 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)
- TR2 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)
- TR8 (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya) bölgeleridir.

Bölgesel düzeydeki toplam kamu yatırımlarının yine bölgesel düzeyde GSYİH üzerindeki etkisinin analiz edildiği bu aşamada, söz konusu bölgelerin analiz sonuçlarını daha iyi değerlendirmek için bölgelere ait kamu yatırımları ve GSYİH rakamları ayrı olarak ele almak, bölgelerin gelişim süreçlerinin de anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda;

- TR7 bölgesi, 1990-2012 yıllarını kapsayan toplam 7.267.659.566,00TL dolayındaki kamu yatırımı ile 12 bölge içerisinde yapılan toplam kamu yatırımları açısından 9. sırada yer almakta iken 1990 yılında yapılan 786.847,00TL toplam kamu yatırımları ile 7. sırada, aynı bölge 1990 yılında 17.876.000,00TL GSYİH ile de 9. sırada yer almaktadır.
- TR3 bölgesi, 1990-2012 yıllarını kapsayan toplam 15.920.455.439,00TL dolayındaki kamu yatırımı ile 12 bölge içerisinde yapılan toplam kamu yatırımları açısından 5. sırada yer almakta iken 1990 yılında yapılan 2.106.892,00TL toplam kamu yatırımları ile 1. sırada, aynı bölge 1990 yılında 62.154.000,000TL GSYİH ile de 2. sırada yer almaktadır.
- TRA bölgesi, 1990-2012 yıllarını kapsayan toplam 5.311.570.322,00TL dolayındaki kamu yatırımı ile 12 bölge içerisinde yapılan toplam kamu yatırımları açısından 12.sırada yer almakta iken 1990 yılında yapılan

322.403,00TL toplam kamu yatırımları ile 11.sırada, aynı bölge 1990 yılında 6.071.000.00TL GSYİH ile 12.sırada yer almaktadır.

- TR9 bölgesi, 1990-2012 yıllarını kapsayan toplam 10.832.752.072,00TL dolayındaki kamu yatırımı ile 12 bölge içerisinde yapılan toplam kamu yatırımları açısından 7.sırada yer almakta iken 1990 yılında yapılan 237.746,00TL toplam kamu yatırımları ile 12.sırada, aynı bölge 1990 yılında 11.353.000,00TL GSYİH ile 10.sırada yer almaktadır.
- TR2 bölgesi, 1990-2012 yıllarını kapsayan toplam 6.132.296.751,00TL dolayındaki kamu yatırımı ile 12 bölge içerisinde yapılan toplam kamu yatırımları açısından 11.sırada yer almakta iken 1990 yılında yapılan 786.847,00TL toplam kamu yatırımları ile 10.sırada, aynı bölge 1990 yılında 22.567.000,00TL GSYİH ile 7.sırada yer almaktadır.
- TR8 bölgesi, 1990-2012 yıllarını kapsayan toplam 79.805.130.309,00TL dolayındaki kamu yatırımı ile 12 bölge içerisinde yapılan toplam kamu yatırımları açısından 8.sırada yer almakta iken 1990 yılında yapılan 736.868,00TL toplam kamu yatırımları ile 8.sırada, aynı bölge 1990 yılında 23.976.000,00TL GSYİH ile 6.sırada yer almaktadır.

Üçüncü analiz ile bölgesel düzeyde sektörel kamu yatırımlarının incelenmesi ile birlikte bölgelerin, ülkenin kalkınmasına olan etkisi daha açık ve detaylı bir şekilde ortaya çıkacaktır.

7.3. Bölgesel Düzeyde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yapılan Kamu Yatırımlarının Bölgesel Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi

Son olarak üçüncü hipotezin test edilmesi için gerçekleştirilen regresyon analizi ile birlikte, önceki iki analizi daha detaylı ve geniş bir perspektifle değerlendirmemiz mümkün olacaktır. Birinci hipotezin analizinde ile bölgesel düzeyde kamu yatırımlarının ulusal kalkınmaya etkisi, ikinci hipotezin analizinde bölgesel kamu yatırımlarının bölgesel kalkınmaya etkisi analiz edilmiştir. Üçüncü ve son hipotezin analizi ile birlikte bölgeleri, bölgesel düzeyde sektörel kamu yatırımlarının bölgesel düzeyde kalkınmaya etkisi şeklinde kapsamlı açıdan değerlendirilmesini sağlamıştır.

Bu

analizde, bağımsız değişken olarak Tarım, Madencilik, İmalat, Enerji, Ulaştırma/Haberleşme, Turizm, Konut, Eğitim, Sağlık ve Diğer (İktisadi ve Sosyal) sektörler olmak üzere 10 sektöre ait kamu yatırımları bölgesel olarak değerlendirilmiş ve bu veriler yine aynı bölgelerin GSYİH üzerine etkileri regresyon analizi ile değerlendirilmiştir. Söz konusu analizde sonuçlar ‘Model’ tablosu ve ‘Katsayılar’ tablosu olarak iki tablo ile değerlendirilmektedir.

Tablo 11: Bölgesel Düzeyde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yapılan Kamu Yatırımlarının Bölgesel Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi Regresyon Analizi Model Sonuçları

BÖLGE/DEĞER	R ²	MODEL		
		Düzeltilmiş R ²	F Değişimi	Sig. F Değişimi
TRA	,999	,999	1122,909	,000
TRB	,999	,999	1323,735	,000
TRC	1,000	,999	2504,881	,000
TR1	1,000	1,000	49520,713	,000
TR2	1,000	1,000	8749,905	,000
TR3	,999	,998	750,531	,000
TR4	1,000	1,000	16627,944	,000
TR5	,999	,999	1153,145	,000
TR6	1,000	1,000	3761,074	,000
TR7	1,000	1,000	20750,444	,000
TR8	,999	,999	1416,429	,000
TR9	1,000	1,000	30470,212	,000

Tablo 11’de, özellikle “Düzeltilmiş R²” (Adjusted R²) değerlerinin bu denli yüksek çıkmasının sebebi, veri olarak kullandığımız ve bu üçüncü analizde detaylı

olarak değerlendirdiğimiz 10 sektör dışında kamu yatırımlarının yapıldığı başka sektörün olmaması ve dolayısı ile bölgeye ait söz konusu 10 sektöre yapılan yatırımların toplamı, o bölgeye ait toplam kamu yatırımına yüksek oranda denk olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun dışında, tüm modellerin 0.01 düzeyinde anlamlı olması, son hipotez grubu için destek sağlamaktadır.

Tablo 12: Bölgesel Düzeyde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yapılan Kamu Yatırımlarının Bölgesel Düzeyde GSYİH Üzerindeki Etkisi Regresyon Analizi Katsayı Sonuçları

Bölge/ Sektör ¹	KATSAYILAR									
	TRM	MDNC	İML	ENERJİ	ULAŞ	TUR	KON	EĞT	SĞL	DĞR
	beta	beta	beta	beta	beta	beta	beta	Beta	beta	Beta
TRA	-,219	,002	-,608	-,040	-,667	,122	,004	1,393	,708	,522
TRB	-,167	,446	-,003	,072	*	-,271	,287	-,157	1,144	-,266
TRC	-,450	-,865	-,088	-,013	,433	-,001	,026	1,755	-,099	,172
TR1	-,169	-,075	,117	,254	,112	-,031	-,001	1,035	-,302	,047
TR2	,088	,813	,220	-,070	*	,079	-,383	-,010	,695	-,509
TR3	,032	-,268	,137	-,098	,001	-,066	,013	,573	,700	-,049
TR4	,153	,429	,046	-,030	-1,078	,005	,176	,458	,875	,088
TR5	-,097	,437	,056	,151	,166	,254	,008	,303	-,127	,043
TR6	,435	,143	-,121	,294	,032	,173	-,061	-,503	,642	,024
TR7	-,316	-,027	-,049	,057	,639	,179	,036	-,171	,265	,488
TR8	-,702	-,281	,160	-,136	*	,095	,333	1,165	*	,450
TR9	-,484	-,292	,455	*	-,144	,063	1,242	1,143	-1,649	,609

*Sırasıyla TRB bölgesinde Ulaştırma/Haberleşme Sektörü, TR2 bölgesinde Enerji Sektörü, TR8 bölgesinde Ulaştırma/Haberleşme ve Sağlık Sektörü, TR9 bölgesinde Enerji Sektörü verileri, SPSS Regresyon Analizi'nde, program tarafında dahil edilmemiş değerler (excluded variables) olarak işlem görmüştür.

¹ Sektör isimlerinde kısaltmalar kullanılmıştır. Bu bağlamda; Tarım Sektörü (TRM), Madencilik Sektörü (MDNC), İmalat Sektörü (İML), Ulaştırma/Haberleşme Sektörü (ULAŞ), Turizm Sektörü (TUR), Konut Sektörü (KON), Eğitim Sektörü (EĞT), Sağlık Sektörü (SĞL) ve Diğer Kamu Yatırımları (DĞR) olarak tanımlanmaktadır.

Tablo 12’de yer aldığı üzere, bölgesel düzeyde iktisadi faaliyet kollarına göre kamu yatırımları ele alınmıştır. Toplam 10 farklı iktisadi faaliyet kolu olmasına karşın yorumlama kolaylığı açısından, bölgesel GSYİH üzerine en yüksek etkisi olan iktisadi faaliyet kolları koyu renkle gösterilmiştir. Tabloda yer alan Beta değerlerine baktığımızda, bölgesel düzeyde, bulunduğu bölgenin GSYİH üzerine en yüksek etkiyi yapan sektörler bölgelere göre şu şekildedir:

- TRA Bölgesi: Eğitim ve Sağlık Sektörü,
- TRB Bölgesi: Madencilik ve Sağlık Sektörü,
- TRC Bölgesi: Ulaştırma/Haberleşme ve Eğitim Sektörü,
- TR1 Bölgesi: Enerji ve Eğitim Sektörü,
- TR2 Bölgesi: Madencilik ve Sağlık Sektörü,
- TR3 Bölgesi: Eğitim ve Sağlık Sektörü,
- TR4 Bölgesi: Eğitim ve Sağlık Sektörü,
- TR5 Bölgesi: Madencilik Sektörü
- TR6 Bölgesi: Tarım ve Sağlık Sektörü
- TR7 Bölgesi: Ulaştırma/Haberleşme Sektörü ve Diğer Kamu Yatırımları
- TR8 Bölgesi: Eğitim Sektörü ve Diğer Kamu Yatırımları
- TR9 Bölgesi: Konut ve Eğitim Sektörü’dür.

Sektörler açısından bölgesel bir değerlendirme yaptığımızda ise, bölgesel düzeyde GSYİH üzerine en yüksek etkiyi yapan ilk 5 sektör ve bulunduğu bölgeler sırasıyla:

- TRC bölgesi Eğitim Sektörü,
- TRA bölgesi Eğitim Sektörü,
- TR9 bölgesi Konut Sektörü,
- TR8 bölgesi Eğitim Sektörü,
- TRB bölgesi Sağlık Sektörü’dür.

Analizi rasyonel açıdan bir takım rakamlarla da açıklamak mümkündür. Genel itibariyle baktığımızda eğitim ve sağlık sektörlerine yapılan kamu yatırımları öne çıkmaktadır. 1990-2012 yılları arasında eğitim sektörüne yapılan toplam kamu yatırımı 22.594.230.161,00TL dolayında gerçekleşmiş ve yukarıdaki sıralamada da görüldüğü üzere, yine aynı yıllar arasında TRC bölgesi eğitim sektörüne yapılan toplam kamu yatırımı ise 2.493.395.150,00TL ile 12 bölge arasında 1.sırada yer

almaktadır. Sağlık sektörüne yapılan toplam kamu yatırımına baktığımız zaman 1990-2012 yılları arasında toplam 11.738.852.281,00TL düzeyin bir yatırımın gerçekleştiği görülmektedir. Sağlık sektörü açısından kalkınmaya en yüksek etkinin gerçekleştiği TRB bölgesi, 1990-2012 yılları arasında yapılan toplam sağlık sektörü kamu yatırımı 732.336.693,00TL düzeyinde gerçekleşerek, 12 bölgede sağlık sektörüne yapılan kamu yatırımları toplamı açısından 8.sırada yer almaktadır.

Analiz sonucunda dikkat çeken bir diğer hususta, tabloda da görüldüğü gibi turizm sektörünün öne çıktığı hiçbir bölgenin bulunmamasıdır. Aynı sonuç, 1990-2012 yılları arasında söz konusu sektöre yapılan kamu yatırımlarının dağılımında da ortaya çıkmaktadır. Özellikle ülkemize hem konumu hem de ekonomik katkısı açısından öne çıkan sektörlerden biri olan turizm sektörüne, 1990-2012 yılları arasında turizm sektörüne yapılan toplam kamu yatırımı 975.431.220,00TL düzeyinde gerçekleşerek sektörler arasında en düşük kamu yatırımına sahip sektör olarak ortaya çıkmıştır. Detaylı olarak ele aldığımızda, bölgesel düzeyde turizm sektörüne; 1998-2001 ve 2004 yılları arasında TRB bölgesine, 2002-2005 yılları arasında TRC bölgesine, 2008-2009 yıllarında TR1 bölgesine, 1997-1998 yıllarında TR7 bölgesine, 2003-2005 ve 2007 yılları arasında TR8 bölgesine, 2005 yılında TR9 bölgesine yapılan herhangi bir kamu yatırımı görünmemektedir.

8. Türkiye’de Bölgesel ve Sektörel Kalkınmaya İlişkin Stratejik Öneriler

Bu bölümde, bir önceki bölümde bölgesel bakış açısıyla gerçekleştirilen ve “Regresyon Analizi” ile desteklenerek ortaya konan sonuçlara dayanarak, ulusal düzeyde kamu yatırımları konusunda stratejik yönelimlerin belirlenmesini sağlayacak bir ‘SWOT Analizi’ gerçekleştirilecektir. Böylelikle, gerçek verilerin analizine dayalı olarak, bütünsel ve birbirini destekleyici stratejik önerilerin sunulması gerçekleştirilecektir.

8.1. SWOT Analizi ve SWOT Matrisi

İşletme biliminde yaygın olarak kullanılan SWOT Analizi, 1970’li yıllarda uygulanmaya başlanmış ve izleyen yıllarda kullanım alanı genişleyerek bir stratejik planlama aracı olarak dikkat çekmiştir. İç ve dış çevre koşullarının bir bütün olarak

değerlendirilmesi sistemi üzerine kurulu olan analiz, sonuçları itibariyle de koşullar arasında etkileşim boyutlarını değerlendirmektedir.

Analiz için kullanılan SWOT kelimesi, güçlü yanlar/üstünlükler (Strengths), zayıflıklar (Weakness), fırsatlar (Opportunities) ve tehditler (Threats) kelimelerinin baş harflerini içeren bir kısaltmadır. Türkçe literatürde GZFT veya ÜZFT analizi olarak, yine aynı parametrelerin Türkçe olarak ilk harflerinin bir araya getirilmesi ile de kullanılmaktadır. SWOT analizi, bu dört parametrenin analizi ile elde edilen bulgular sonucunda, konuya ilişkin güçlü ve zayıf yönlerle, faaliyet gösterilen çevreden kaynaklanan fırsatlar ve tehditler tanımlanmaktadır. Bu tanımlama ile birlikte SWOT analizi, çeşitli yapıların çevrelerinde sahip oldukları kaynak ve yeteneklerin optimum seviyede kullanılmasını sağlayacak bilgileri elde etme doğrultuda geliştirilen en önemli planlama aracıdır.

Yukarıda anlatılan SWOT analizinde kullanılan parametreler ışığında mevcut durum analizinin yapılması ve uygun gelecek stratejilerinin oluşturulması amacıyla oluşturulan SWOT Matrisi, analizin bir adım ileri götürülerek stratejik karar alma mekanizmasına dahil edilmesine olanak sağlamaktadır. Tablo 13'te görüldüğü üzere, matrisin ilk sütununu SWOT analizinin ilk aşamasında belirlenen sisteme ilişkin fırsatlar ve tehditler, ilk satırını ise yine aynı aşamada elde edilen sistemin güçlü ve zayıf yanları ile oluşturulmaktadır. Oluşturulan bu matris sonucunda, yine SWOT analizinde kullanılan dört parametrenin baş harflerinin kullanıldığı 4 farklı strateji elde edilmektedir. Bunlar (Wheelen ve Hunger, 2006):

- G-F stratejileri, güçlü yanları destekleyen fırsatların belirlenip, değerlendirilmesi,
- Z-T stratejileri, zayıflıkların giderilmesinin amacıyla fırsatların kullanılması,
- G-T stratejileri, dış tehditlerin etkinliğini azaltmak amacıyla güçlü yanların ne şekilde kullanılmasını,
- Z-T stratejileri, zayıflıkların dış tehditlere karşı direncinin artırılmasını amaçlayan planlar hazırlar.

Tablo 13: SWOT Matrisi

	İçsel Farktörler	Güç Yanlar (G)	Zayıf Yanlar (Z)
Dışsal Farktörler			
Fırsatlar (F)		GF Stratejileri: güçlü yanları kullanarak fırsat avantajı sağlamak	ZF Stratejileri: fırsat avantajı elde ederek zayıf yanların giderilmesini sağlamak
Tehditler (T)		GT Stratejileri: güçlü yanları kullanarak tehditleri önlemek	ZT Stratejileri: zayıf yanları minimize ederek tehditleri önlemek

Kaynak: Wheelen, L. T. & Hunger, J. D. (2006). Strategic Management and Business Policy (12th ed.). New Jersey: Pearson.

8.1.1. Türkiye İçin Kamu Yatırımları Temelli SWOT Analizi

Ulusal kalkınma sürecinde, kamu yatırımların bölgesel düzeyde dağılımı en önemli konuların başında gelmektedir. Bu dağılım ülkemizde, bölgesel düzeyde olduğu kadar sektörel düzeyde de farklılık göstermektedir. Bu bölümde, bölgeler arası sektörel düzeyde farklılaşan kamu yatırımları ışığında ulusal bir perspektiften, analiz sonuçlarının temel alındığı bir “SWOT Analizi” ile birlikte stratejik öneriler geliştirilmiştir. Daha öncede bahsedildiği üzere, bu stratejik önerilerin temelini hem bölgesel düzeydeki kamu yatırımları hem de bölgesel düzeyde sektörel kamu yatırımlarına dair gerçekleştirilen regresyon analizlerinin sonuçları oluşturmuştur.

Kamu yatırımlarına dair 3 farklı hipotez kapsamında gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda konu ile ilgili detaylı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu analizler sonucunda, bölgesel ve sektörel düzeyde ele alınan kamu yatırımlarının ulusal perspektiften ele alınarak analiz edilmesi, işletmelere yönelik hem ulusal düzeyde bölgesel açıdan, hem de bölgesel düzeyde sektörel açıdan bir öneri paketi sunmaktadır.

SWOT analizinin dört parametresi, kamu yatırımları ışığında değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili diğer kaynaklardan da faydalanılarak oluşturulan söz konusu dört parametreyi şu şekilde sıralamak mümkündür.

1- Güçlü Yanlar;

- Bölgesel düzeyde sektörel kamu yatırımlarının kalkınma üzerinde en etkili olan bölge ve sektörlerin sırasıyla;
 - TRA Bölgesi: Eğitim ve Sağlık Sektörü,
 - TRB Bölgesi: Madencilik ve Sağlık Sektörü,
 - TRC Bölgesi: Ulaştırma/Haberleşme ve Eğitim Sektörü,
 - TR1 Bölgesi: Enerji ve Eğitim Sektörü,
 - TR2 Bölgesi: Madencilik ve Sağlık Sektörü,
 - TR3 Bölgesi: Eğitim ve Sağlık Sektörü,
 - TR4 Bölgesi: Eğitim ve Sağlık Sektörü,
 - TR5 Bölgesi: Madencilik Sektörü,
 - TR6 Bölgesi: Tarım ve Sağlık Sektörü,
 - TR7 Bölgesi: Ulaştırma/Haberleşme Sektörü ve Diğer Kamu Yatırımları,
 - TR8 Bölgesi: Eğitim Sektörü ve Diğer Kamu Yatırımları,
 - TR9 Bölgesi: Konut ve Eğitim Sektörü olması,
- İBBS bölge sınıflandırmasının gelişimi ve artan bilgi düzeyi,
- Kalkınma Ajansları'nın artan bütçe ve AB hibeleri doğrultusunda ivme kazanan etkinliği,
- Bölgesel dengesizliklerin giderilmesinin genel sosyal kabulü (DPT, 2008: 61),
- Daha önce gerçekleştirilen bölgesel kalkınma projelerindeki tecrübe ve deneyim,
- Ülkede genç nüfus potansiyelinin varlığı,
- Doğal, tarihi, kültürel değerler ve potansiyel bakımından bölgesel gelişme araçlarına uygun birçok bölgenin bulunması (DPT, 2008: 61),
- Kamu yatırımlarının her geçen yıl artan miktarı,
- Ulaştırma Sektörü açısından artan kamu yatırımları ile birlikte artan alt yapı yatırımları
- Üniversitelerin bölgesel kalkınma üzerine artan ilgisi,

2- Zayıf Yanlar;

- Ülkenin stratejik konumu itibariyle turizm sektöründeki kamu yatırımlarının yetersizliği,
- Kamu yatırımlarının bölgesel dağılımındaki farklılığın devam etmesi,
- İBBS 2 düzeyinde bölgesel gelişme planlarının olmaması (DPT, 2008: 62),
- İBBS sistemine uygun verilerin eksikliği,
- Bölgesel veriler açısından kurumlar arasındaki koordinasyon ve iletişim eksikliği,
- Kalkınma Ajansları'nın bölgesel farklılıkların giderilmesine yönelik çalışmalarındaki etkinsizliği,
- Ulusal kalkınma planları çerçevesinde bölgesel gelişme projelerinde yaşanan planlama eksikliği,
- Bölgesel gelişmeye yönelik araçların izlenme, değerlendirme, geri besleme mekanizmalarının yetersizliği (DPT, 2008: 62)
- Teşvik dağılımı ile bölgesel kalkınma planları arasındaki eşgüdümün olmayışı,

3- Fırsatlar;

- AB üyelik süreci ile birlikte artan hibe ve fon miktarları,
- AB uyum süreci ile birlikte bölgesel planlama sistem ve süreçlerindeki yenilikler,
- Bilgi teknolojilerindeki gelişimler, bölgesel kalkınma konusunda uluslararası çalışma ve tecrübelerin ülkemize adaptasyonu,
- AB üyelik süreci ile birlikte uluslararası alanda artan ortaklıklar ve işbirlikleri,
- Kalkınma Ajansları'nın uluslararası diğer kalkınma ajanslarıyla bilgi aktarım ve işbirliği alanının gelişimi,

4- Tehditler;

- Uluslararası hibe ve fonların aktarım ve dağılımı konusundaki yetersizliğin ortaya çıkardığı etkinsizlik,
- Özellikle Doğu Bölgesi yatırımları sekteye uğratan iç güvenlik sorunları,
- Güneydoğu Bölgesi'ne komşu ülkelerde yaşanan problemler ve bu problemlerin doğurduğu dış güvenlik sorunları,

- Bölgesel eşitsizliğin kemikleşen yapısının dış yatırımlar üzerinde olumsuz baskısı ve mekansal tercih sürecindeki yönlendiriciliği,
- AB üyelik sürecindeki süre gelen belirsizlik ortamı

8.1.2. Türkiye İçin Kamu Yatırımları Temelli SWOT Matrisi

Stratejik planlama araçlarından en önemlisi şüphesiz SWOT matrisidir. Bu matris ile birlikte 4 odaklı strateji grubu ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde, regresyon ve SWOT analizi sonuçlarının, bölgesel düzeyde kamu yatırımları çerçevesinde birbiri ile entegrasyonu sağlanarak öngörüsels stratejiler geliştirilmiştir. Analizler doğrultusunda elde ettiğimiz bulgular ışığında bir SWOT matrisi değerlendirmesi yapacak olursak, matrisi oluşturacak 4 parametreyi ve bu parametrelere bağlı 4 odaklı strateji grubunu şu şekilde oluşturabilir;

Tablo 14: Türkiye İçin Kamu Yatırımları Temelli SWOT Matrisi

İçsel Faktörler	Güçlü Yanlar (Strengths)	Zayıf Yanlar (Weaknesses)
Dışsal Faktörler	<p>1-İBBS bölge sınıflandırmasında artan bilgi düzeyi, 2-Ulaştırma sektörü kamu yatırımlarının bir önceki yıla göre %50 dolayındaki artışı, 3-Eğitim sektörü kamu yatırımlarının bir önceki yıla göre %40 dolayındaki artışı, 4-Üniversitelerin bölgesel kalkınma üzerine artan ilgisi, 5-Daha önce gerçekleştirilen bölgesel kalkınma projelerinden kazanılan deneyim, 6-Kalkınma Ajansları'nın proje çağrılarına artan katılım,</p>	<p>1-Turizm sektörünün, toplam kamu yatırımları içindeki payının % 0,6 ile sektör olarak en son sırada yer alması, 2-İBBS bölgesel sınıflandırma verilerinin olmaması, 3-İBBS bölgesel sınıflandırmasına uygun bölgesel planların olmaması, 4-Kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği, 5-Bölgesel kalkınma planları ile ulusal planlar arasındaki eşgüdüm eksikliği, 6-Tüm bölgelere ait imalat sektörü kamu yatırımlarının, ulusal kalkınma üzerindeki etkisizliği, 7-Ulaştırma sektörüne ait kamu yatırımlarının, toplam kamu yatırımlarının içinde nominal olarak en yüksek kalemlerden biri olmasına karşın, ulusal kalkınmada beklenenden sağlanamaması,</p>
Fırsatlar (Opportunities)	G-F Stratejileri	Z-F Stratejileri
<p>1-AB üyelik süreci ile birlikte artan hibe ve fon miktarları, 2-Bölgesel planlama sistem ve süreçlerindeki yenilikler, 3-AB üyelik süreci ile birlikte uluslararası alanda artan ortaklık ve işbirlikleri, 4-Uluslararası bölgesel gelişme çalışmalarında artan ilgi ve yenilikler,</p>	<p>1-İBBS hakkında artan bilgi düzeyinin, uluslararası işbirlikler ile geliştirilmesi ile etkin bölgesel gelişme politikalarının hazırlanma sürecinin hızlandırılması (G1,G5;F3,F4), 2-Kalkınma Ajans çalışmalarının bölgesel düzeyde etkinliğinin artmasına yönelik, AB fon ve hibelerinin etkin kullanım ve aktarımını sağlamak (G6;F1) 3-Üniversitelerin desteği ile birlikte ortak bölgesel planların geliştirilmesinde planlama sistem ve süreçlerindeki yeniliklerini kullanılmasını sağlayarak etkin dağılımı sağlamak ve bölgesel düzeyde ulusal bilinci artırma çalışmalarının hızlandırılması (G3,G4;F2),</p>	<p>1-Kurumlar arasında organizasyon sürecinin uluslararası düzeyde yeniden tasarlayarak, uluslararası çalışma sistem ve süreçlerine adapte zeminini hazırlama(Z4,Z5;F4), 2-Turizm sektörünün yatırım miktarını arttırmaya yönelik uluslararası ortaklıklar geliştirerek uluslararası hibe ve fon aktarımı sağlamak(Z1;F1,F3), 3-Bölgesel veri ve projeleri, bölgesel planlama süreçlerindeki yenilikler ile geliştirerek, uluslararası sistem dahilinde bütünlük ve sürekliliği sağlamak (Z2,Z3;F2), 4-Özellikle imalat sektörü kamu yatırımlarının, ulusal kalkınmada etkinliğini arttırmaya yönelik, bölgesel düzeyde sürecin yeniden planlanarak, yatırım politikalarının geliştirilmesi sağlamak (Z6;F2)</p>
Tehditler (Threats)	G-T Stratejileri	Z-T Stratejileri

<p>1-Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesindeki komşu ülkelerdeki yaşanan olumsuz gelişmeler, 2-İç ve dış güvenlik sorunlarının yatırımların mekansal seçiciliğine olumsuz etkisi, 3-Uluslararası hibe ve fonların aktarım ve yetersizliği sonucu etkisizlik, 4-AB bölgesel gelişim araçlarının aktarım ve kullanım alanlarının sınırlanması, 5-Kriz döneminin baskısı ve ticaret hadlerindeki düşüş,</p>	<p>1-İBBS sürecindeki bilgi dahilinde etkin planlama ile birlikte var olan hibe ve fon miktar seviyelerini koruyarak geliştirmek(G1;T3) 2-Ulaştırma sektöründe ciddi artışın bölgelerarası iletişim bağlantılarını geliştirerek yatırımların geri kalmış bölgelere aktarımı sağlayarak cazibe merkezi haline getirmek (G2,G5;T1,T2),</p>	<p>1-Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde kurumsal işbirliği ile inşa edilecek birlik ortamı sayesinde geliştirilecek bölgesel planlar ile birlikte uluslararası hibe ve fonların etkinliğini artırarak yatırım transferi için güçlü dinamik ortam ve koşulların elde edilmesi (Z3,Z4,Z5;T2,T3) 2-İhracatta en önemli yere sahip olan ve özellikle limanlarımızın bulunduğu başta İzmir, İstanbul, Mersin illerinde, ulaştırma ve imalat sektörlerine ait yatırım planlarını güncelleyerek, krizin olumsuz baskılarına karşı ulusal direnç sağlayacak mekanizmanın işlerliğini sağlamak (Z6,Z7;T5)</p>
---	---	---

Tabloda da belirtildiği üzere matrisin temel hatlarını, ulusal sistemimizde yeni bir kavram olan İBBS ve bu doğrultuda plan ve projelerin geliştirilmesine yönelik verilerin elde edilmesi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda kurumların hem uluslararası hem de ulusal düzeyde etkin koordinasyonun sağlandığı bir yapının oluşturulması temel öncelik arz etmektedir. Nitekim gerek üniversitelerin ilgili kurumlarla gerekse de kurumlar arası ortaklık ve işbirliği ile geliştirilecek olan kalkınma ve planlama süreçleri, uluslararası dinamik ve süreçlerdeki yenilikler ile desteklenerek bölgesel düzeydeki etkinliği ile ulusal kalkınma sürecinde en önemli role sahip olacaktır.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, tüm ülkelerde köklü değişimler yaşanmıştır. Ulusların, kalkınma sürecindeki çalışmaları, değişim olgusunun ana yapısını oluşturmuştur. Bu bağlamda, kalkınma çalışmaları ulusal ve bölgesel düzeyde bir takım farklılıkları da ortaya çıkarmıştır. Ulusal düzeyde ortaya çıkan farklılıkların temelinde yer alan 'bölgesel farklılık', ulusların kalkınma çalışmalarının, bölgesel düzeyde gerçekleştirmesini zorunlu hale getirmiştir. Son yarım yüzyıllık ülke tecrübeleri göstermektedir ki, bölgesel kalkınma ancak ulusal kaynak ve kazanımların, bölgesel düzeyde adil ve planlı dağılımı ile gerçekleştirilecek bir süreçtir. Bu sürecin en önemli safhası ise kuşkusuz stratejik planlama sürecidir. Bu doğrultuda, bölgesel kalkınma mekanizmasını destekleyen dinamikler arasında bir plan dahilinde eşgüdümü sağlayabilmek, ulusal kalkınma politikalarının uygulanabilmesinde etkin rol almaktadır.

Türkiye, küreselleşme sürecinde fırsatları etkin olarak değerlendiremeyen ülkelerden bir tanesidir. Uluslararası fırsatların, ulusal dinamiklerin işlerliği ile desteklenememesi ulusal bağlamda farklılıkların temel nedenini oluşturmuştur. Nitekim 1929 Büyük Buhran dönemi Türkiye için verilebilecek en önemli örnektir. 1929 Büyük Buhran ile birlikte tüm uluslarda ciddi durağanlıklar yaşanmıştır. Sonuçları itibariyle ulusların başta ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere tüm yapılarında ciddi bozulmalara yol açmıştır. Ulusların temel unsurlarındaki tüm bu ciddi bozulmalar şüphesiz köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir.. Söz konusu dönemde, tüm dünyada yaşanan kriz ortamını fırsata çevirebilen ülkelerin başında Türkiye gelmekteydi. Türkiye, finansman açısından tüm dünyada yaşanan bunalıma rağmen, bir plan dahilinde kaynaklarının etkin kullanım ve dağılımını sağlayarak, dönem içerisinde en başarılı kalkınma atılımlarını gerçekleştiren ülkelerin başında gelmektedir. Özellikle sanayi alanında gerçekleştirilen bu atılımlar, ülkenin kalkınma çalışmalarının da temelini oluşturmuştur. Ancak planlı sürecin işlerliği uzun süre sürdürülememiştir. Ancak bu süreç sonunda en önemli kazanım, elde edilen birikim ve tecrübe olmuştur ki bu kazanımlar 1960'lı yılların başından itibaren tüm ulusu kapsayacak şekilde başlanacak olan ve ülke tarihinde 'Planlı Dönem' olarak tanımlanan sürecin temelini oluşturacaktı.

Prof. Dr. Cahit TALAS'ın önderliğinde 1963 yılında hazırlanan ilk ulusal planımız olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte Türkiye planlı kalkınma döneminin ilk adımını atmıştır. Plan her ne kadar ulusal kalkınma ekseninde olsa da, tüm dünyada dönemin yeni kavramı olan 'bölgesel kalkınma' açısından, teorik tanımlamanın yapılarak, esasların belirlenmesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda özellikle Cumhuriyet sonrasında Türkiye'nin, ulusal düzeyde bölgesel kalkınma faaliyetlerinin ilk adımı olarak söz konusu kalkınma planını göstermemiz yanlış olmayacaktır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve sonrasında, tüm dünyada olduğu gibi bölgesel kalkınma, Türkiye için de kalkınma kapsamının ana hatları haline gelmiştir.

Diğer ülkelere benzer şekilde Türkiye'de de bölgesel farklılıklar uzun yıllardan bu yana süregelmiştir. Bu soruna karşı devletler, bir takım araçlar kullanarak çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Kamu yatırımları, teşvikler, bölgesel plan ve projeler bu araçların başında gelmektedir. Ancak kamu yatırımları, doğrudan devletin kullanabileceği bir kalkınma aracı olarak dikkat çekmektedir. Çünkü kamu yatırımları, doğrudan devlet eliyle gerçekleştirilebilecek yatırımlardır ve bu yatırımlar süre bakımından diğer araçlara göre en kısa zamanda işlerlik kazandırılabilir. Bu açıdan bakıldığında, bölgesel düzeyde etkin bir şekilde gerçekleştirilecek kamu yatırımlarının gerek bölgeye gerekse ulusun geneline katkısı büyük olacaktır. Bölgeler arası eşitliğin giderilmesinde, diğer araçların yanı sıra kamu yatırımlarının önemi büyük bir yer teşkil etmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de 1990-2012 yıllarını kapsayan bir süreçte kamu yatırımlarının bölgesel ve ulusal kalkınmaya ne ölçüde katkı sağladığı ve hangi sektörlerin bölgeler açısından önem kazandığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Planlı dönem süresince öncelikli bir alan olan bölgesel kalkınma ve bunun tetikleyici olacağı düşünülen kamu yatırımlarının, ülkenin son 20 yıllık süresince ne ölçüde etkin olduğunu anlamak, gelecek öngörüsünün oluşturulması için kilit öneme sahip olduğu için çalışma stratejik yönetim bakış açısıyla yorumlanmıştır. Literatür taraması kısmında sunulan kavramsal çerçeve ve tarihsel perspektif ışığında, analiz sürecinde, bölgesel ve sektörel düzeyde kamu yatırımlarının kalkınmaya etkisi 3 farklı hipotez kapsamında analiz edilerek, elde edilen bulgular SWOT Analizi ve SWOT Matrisi ile ulusal ölçekte öngörülere dönüştürülmüştür.

Bu kapsamda elde edilen sonuçları da iki aşamada değerlendirmek daha doğru olacaktır. İlk aşama, 3 hipotez kapsamında regresyon analizi yapılarak elde edilen bölgesel ve sektörel kamu yatırımlarının GSYİH ile olan ilişkisel sonuçlarıdır. Birinci hipotezde, “bölgesel kamu yatırımlarının ulusal GSYİH üzerine etkisi” olarak analiz edilmiş, en yüksek oranda Düzey-1 sınıflandırmasına göre TR7 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat) Bölgesi, en az oranda ise TR4 (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Sakarya, Kocaeli, Düzce, Bolu, Yalova) Bölgesi çıkmıştır. İkinci hipotezde, “bölgesel düzeyde kamu yatırımlarının bölgesel düzeyde GSYİH üzerine etkisi” olarak analiz edilmiş, yine TR7 Bölgesi en yüksek etkiye sahip bölge, TR9 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) Bölgesi en az etkiye sahip bölge çıkmıştır. Üçüncü ve son hipotezde ise, “bölgesel düzeyde iktisadi faaliyet kollarına göre yapılan kamu yatırımlarının, bölgesel GSYİH üzerine etkisi” analiz edilmiş, bu analiz sonucunda da TRA Bölgesi Eğitim sektörüne yapılan kamu yatırımı en yüksek oranda bölgesel GSYİH üzerine etkisi çıkarken, TR1 Bölgesi Enerji sektörüne yapılan kamu yatırımı en az oranda etkiye sahip yatırım olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışma sonuçlarının stratejik bir bakış açısıyla yorumlandığı ikinci aşamada ise, bu analizler sonucunda oluşturulan SWOT Analizi ve SWOT Matrisi sonuçlarını değerlendirmek gerekmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bölgesel farklılık tüm dünya ülkelerinde farklı boyutlarda olduğu gibi Türkiye’de de bir sorun olarak uzun yıllardan bu yana süregelmektedir. Kamu yatırımlarının dağılımı çerçevesinde de bölgesel farklılıklar devam etmektedir. Yatırımların bölgesel düzeyde dengesiz dağılımı ise hem bölgesel hem de ulusal düzeyde irdelenmesi gereken bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Bölgesel plan ve projelerle ulusal planlar arasında ve bu bağlamda ulusal düzey ile bölgesel düzey arasında işlevsel role sahip olan kurumlar arasında eşgüdümün ve koordinasyonun sağlanamaması, kamu yatırımlarının bölgesel düzeyde dengesiz dağılımına yol açan temel neden olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, 2002 yılından bu yana yaklaşık olarak 10 yıllık bir geçmişe sahip olan İBBS açısından bir takım sorunların varlığı devam etmektedir. 10 yıllık süre boyunca bölgesel düzeyde veri, istatistiksel sistem ve sürecinin İBBS sistemine uygun olarak geliştirilememiş olması dikkat çekmektedir. Çünkü İBBS sadece bölgesel sınıflandırma kavramı değildir. İçeriği ve yapısı itibarıyla Türkiye’nin bölgesel düzeyde değil, uluslararası düzeyde de, küresel sistemlere uyum

sağlamasında önceliğe sahip olan kavramdır. Şüphesiz, İBBS çerçevesinde ilgili kurumların yeniden organizasyonu ile İBBS'ye uygun verilerin elde edilerek güncellenmesinin sağlanması, bölgesel bağlamda ulusal kaynaklara ek olarak uluslararası bilgi, tecrübe gibi kazanımların aktarılmasını sağlayacaktır.

Ulusal kalkınma düzeyinde bölgesel kalkınmanın etkinliği artık tartışılmaz bir gerçek halini almaktadır. Bu bağlam da özellikle kamu yatırımlarının bölgesel düzeyde dengeli dağılımını sağlayarak bölgesel farklılıkları optimum seviyede tutmak, arzu edilen bölgesel kalkınma sürecinin etkinliğini arttıran ana unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda gerek sektörel gerekse bölgesel düzeyde kamu yatırımlarının dengeli dağılımı, bölgesel kalkınma plan ve projeleri ulusal kalkınma planları ile eşgüdümü ve bu eşgüdümü sağlayacak kurumlar arasındaki organizasyonel bütünlüğü, ulusal kalkınma sürecinin etkin olarak sürdürülebilmesinde stratejik öneme sahip unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, konu veri toplama aşamasında karşılaşılan çeşitli kısıtlar gözönüne alınarak incelenmeye açılmıştır. Gelecekte ortaya konacak çalışmaların, bu kısıtları aşarak daha uzun bir vadeyi kapsayan analizler sunabilmesi alanın gelişimi için büyük bir önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdoğu, K. S. (2005). İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkahve, D. (2004). Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt 1, 9.
- Akpınar, R. (2010). Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Hazırlanan Bölge Planlarına Dair Bir Kritik: İZKA’nın İzmir Bölge Planı 82010-2013) Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 4, 07-18.
- Aktürk, E. (1997). Avrupa Birliği’nde Bölgesel Sorun ve Politikalar, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 5.
- Akyıldız, H. & Eroğlu, Ö. (2004). Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, 43-62.
- Arı, A. (2006). Güneydoğu Anadolu Projesi ve Türkiye Sosyo-Ekonomisindeki Yeri, Derin Yayınları, Derl: Arı, A. “*Bölgesel Kalkınma-Politikalar ve Yeni Dinamikler*”, İstanbul, 238-255.
- Arslan, E. (2010). Kalkınma Ajansları ve Kalkınma Ajanslarının Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları, Kamu-İş; C:11,S: 3, 85-108.
- Avcı, S. (2000). Türkiye’nin Ekonomi Politikaları ve Coğrafi Sonuçları, Coğrafya Dergisi, Sayı 8, 29-70.
- Boratav, K. (2012). Türkiye İktisat Tarihi, İmge Kitabevi, 17. Baskı, Ankara.
- Brasche, U. (2001). AB’nin Bölgesel Politikası ve Türkiye’nin Uyumu, *İKV*, İstanbul.
- Braudel, F. (2004). Maddi Uygarlık: Mübadele Oyunları. Ankara: İmge Kitabevi.
- Coşkun, A. (2003). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi, Atatürkçü Düşünce Dergisi, Sayı: 4, 72-77.
- Dabla-Norris, E., Brumby, J., Kyobe, A., Mills, Z., Papageorgiou, C. (2011). Investing in Public Investment: An Index of Public Investment Efficiency. IMF Working Paper. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp1137.pdf>
- Demir, G. (1994). Devlet-Ekonomi İlişkinde Dönüşüm, İstanbul: Beta Yayın.

- Demirci, A. G. (2003). Bölgesel Kalkınma Ajansları, Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi, Sayı 15, 16-20.
- Demirci, A. G. (2005). “ Farklı Ülkelerde Bölge Kalkınma Ajansları”, Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?, Der. Menaf Turan, Ankara: Paragraf Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2008). Dokuzuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1995). Yedinci Beş Yıllık kalkınma Planı 1996 – 2000, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1982). Türkiye’de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi, Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ve Yeniden Yapılandırılması Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Dinler, Z. (1991). Bölgesel İktisat. Bursa: Ekin Kitabevi
- Doğru, N. (2004). Zonguldak, Bartın, Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt I, 103.

- Eberts, R. W. (1990). Public infrastructure and regional economic development. *Economic Review*, 26(1), 15-27.
- Eraydın, A. (2004). Bölgesel Kalkınma Kavram, Kavram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt I, 126 – 127.
- Ergun T. (1993). Bölgelerarası Dengesizliklerin Giderilmesinde Bölgesel Örgütlenmelerin Önemi: Tennessee Valley Authority, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 26, 71-82.
- Eroğlu, N. (2007). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938), *Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXIII, Sayı: 2.
- European Commission. (2002). *European Regional Statistics Changes In The NUTS Classification 1981- 1999 (1683-464X)* Luxembourg: Office For Official Publications Of The European Communities.
- Eurostat. (2006). *Regions In The European Union (978-92-79-04756-5)*. Luxembourg: Office For Official Publications Of The European Communities.
- Filiztekin, A. (2008). *Türkiye’de Bölgesel Farklar ve Politikalar*, Tüsiad Yayınları, İstanbul: Graphis Matbaası.
- GAP Ekonomik Kalkınma Ajansı Model Etüdü, *GAP Dergisi*, Sayı 6, 1995.
- Geray, C. (1998). *Bölgesel Gelişme İçin Planlama ve Örgütlenme*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gökyurt, F. (2010). *Bölgesel Gelişmede Yerel (İl) Ölçekli Kamu Yatırımlarının Programlama ve İzleme Süreçlerine Yerelin Katılımı*. Yayımlanmış Planlama Uzmanlığı Tezi, DPT, Ankara.
- Görünüm, (2006). *Tarım ve Kırsal Kalkınma*, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu Periyodik Yayını, Ankara.
- Hansen, N. M. (1965). Unbalanced growth and regional development. *Economic Inquiry*, 4(1), 3-14.
- Hasanoğlu, M. & Aliyev, Z. (b.t.). *Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları*.
- Hekimoğlu, B. & Altındağ, M. (2006). *Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim: Bölgesel Kalkınma Ajansları*, 21.11.2011, <http://www.samsuntarim.gov.tr/yayim/strateji/bolge.pdf>.
- Ildırar, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*. Ankara: Nobel Yayın
- Ingham, B. (1995). *Economics and Development*. London: McGraw-Hill

İncekara, A. & Savrul, B. (b.t.). Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme.

Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü. (2011a). Kalkınma Ajansları 2010 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara: İzleme, Değerlendirme ve Analiz Dairesi Başkanlığı.

Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü. (2011b). Kalkınma Ajansları 2011 Yılı Genel Faaliyet Raporu, Ankara: Başak Matbaacılık ve Tanıtım.

Kayasü, S. & Diğerleri. (2003). Yerel Bölgesel Kalkınma ve Rekabet Gücünün Arttırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.

Kayasü, S. & Yaşar, S. S. (b.t.). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Kalkınma Politikaları: Yasal ve Kurumsal Dönüşümler, 206.

Kedik, D. (2003). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölgesel Politikaya Yönelik Devlet Yardımları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Keleş, R. (1998) Kentbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

Kepenek, Y. & Yentürk, N. (1994). Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keskin, H. & Sungur, O. (2010). Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye'de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 21, 272.

Koçberber, S. (2006). Kalkınma Ajansları ve Sayıştay Denetimi, Sayıştay Dergisi, 61, 37.

Kongar, E. (1999). 21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kumral, N. (1993). Bölgesel Gelişme Politikası Aracı Olarak Ekonomik Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Leven, C., Legler, J. & Shapiro, P. (1970). An Analytical Framework for Regional Development Policy. Cambridge, Mass: The MIT Press. [Aktaran Eberts (1990)]

Metin, B. & Çelepçi, E. (2005). Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, 12.11.2011, <http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/kajans.pdf> .

Munnell, A.H. (1992). Policy Watch: Infrastructure Investment and Economic Growth. The Journal of Economic Perspectives, 6(4): 189-198.

- Ökten, Ş. & Çeken, H. (2008). Gap Projesi'nin Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikaları İçindeki Yeri ve Önemi, Tarım Ekonomisi Dergisi. Sayı:14 (1): 13-22.
- Önder, Ö., Deliktaş, E. & Karadağ, M. (2010). The Impact of Public Capital Stock on Regional Convergence in Turkey, European Planning Studies, 18(7): 1041-1055.
- Özçelik, Ö. & Tuncer, G. (b.t.). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları.
- Özel, M. (2003). Avrupa Birliği'nde Bölge, Belgeselleşme, Bölge Yönetimleri Kavramları Üzerine, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 58/1, 102.
- Özer, M. A. (2012). Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Sosyal Ekonomik İşlevleri, Kamu-İş Dergisi, Cilt 12, 37-74.
- Öztürk, L. (2012). Kamu Yatırımları ve Bölgesel Eşitsizlik: Bir Nedensellik Analizi, 1975-2001, Ege Akademik Bakış, Cilt: 12, Sayı: 4, Ekim 2012, 487-495.
- Öztürk, L. & Aktar, İ. (2009). Karadeniz Bölgesi İllerinde Kamu Tarım Yatırımları Dağılımının Gini Katsayısı ile Ölçülmesi, Karadeniz Araştırmaları, Cilt:6, Sayı: 21, Bahar 2009, s. 113-133.
- Öztürk, M. (2009). Homojen ve Fonksiyonel Bölgelerin Tespiti ve Türkiye İçin İstatistiki Bölge Birimleri Önerisi. Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı.
- Parasız, İ. (1998). Türkiye Ekonomisi, 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Pavia, M. J. & Larraz, B. (2012). Regional Size, Wealth and EU Regional Policy, Investigaciones Regionales Seccion Notas, 130.
- Perreira, A., Sagales, O. R. (1999). Public Capital Formation and Regional Development in Spain. Review of Development Economics, 3(3): 281-294.
- Rengasamy, S. (b.t.). Regional Planning and Development, Madurai Institute of Social Sciences, Part II, 8.
- Richardson, H.W. (1973). Regional growth theory. London: The MacMillan Press Ltd. [Aktaran Eberts (1990)].
- Roberts, P.(1996). Regional Planning Guidance In England And Wales: Back To The Future?, TPR, Vol. 67, 97-107.
- Rom, W., Haan, J.d. (2007). Public Capital and Economic Growth: A Critical Survey. Perspektiven der Wirtschaftspolitik. 8: 6-52.
- Sabır, H. (b.t.). Atatürk'ün Ekonomi Anlayışı.

Stöhr, W. B. (2001). *Subsidiarity: A Key Concept For Regional Development Policy*, New Regional Development Paradigms, Vol. 3, U.S.A.: Greenwood Publishing Group.

Taş, B. (2006). AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt VIII, Sayı 2, 188.

Tazesavaş, T. (08.09.2011). Kalkınma Ajansı Uygulamaları, www.ipuder.org

TDK, (2013). Güncel Türkçe Sözlük, 15.01.2013,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=B%C3%96LGE

Tok, E. (b.t.). Türkiye Yaklaşımı İle Birlikte Kalkınma Kavramı ve Alt Bileşenleri, 5.

Wheelen, L. T. & Hunger, J. D. (2006). *Strategic Management and Business Policy* (12th ed.). New Jersey: Pearson.

Varol, Ç. & Eceral, T. Ö. (2008). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Çalışmalarının Uygulanma/Uygulanamama Süreçleri, 3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara: Matsa Basımevi.

Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. Cumhuriyet Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1.

Yıldırım, İ. (2001). Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, 313-326.

Yılmaz, Ö. & Kaya, V. (2008). Bölgesel Kamu Harcamaları ve Bölgesel Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Panel Veri Analizi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(2): 413-426.

Yılmaz, M. M. (1993). Balta Limanı Serbest Ticaret Anlaşması ve Osmanlı İmparatorluğunda Yapılan Diğer Ticaret Anlaşmaları, Gümrük Dergisi, Yıl:4, Sayı 15.

Yücel, T. (1983). Türkiye’nin Sanayileşmesi ve Bu Sanayileşmenin Yarattığı Meseleler, Cumhuriyet’in 50. Yılına Armağan, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Seri 1, 71-80.

EKLER

EK-1: 28/8/2002 TARİHLİ ve 2002/4720 SAYILI KARARNAME EKİ

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İ B B S)

Avrupa Birliği'nin bölgesel düzeyde uyguladığı müktesebata uyum çerçevesinde; Müsteşarlığımız koordinasyonunda ve Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'nın da katkılarıyla İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması çalışması tamamlanmıştır. Bu çalışma sonucunda ; Düzey 1 olarak 12, Düzey 2 olarak 26 ve Düzey 3 olarak da 81 (il) İstatistiki Bölge Birimi tanımlanmış olup, Bakanlar Kurulu'nun 2002/4720 sayılı kararı 22 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Resmi Gazete - 22 Eylül 2002 - Sayı 24884

28/8/2002 Tarihli ve 2002/4720 Sayılı Kararnamenin Eki

KARAR

Madde 1- Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke genelinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması tanımlanmıştır.

Madde 2- İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasında iller "Düzey 3" olarak tanımlanmış; ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller ise bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri ile dikkate alınarak "Düzey 1" ve "Düzey 2" olarak gruplandırılmak suretiyle hiyerarşik İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması yapılmıştır.

Madde 3- "Düzey 3" kapsamındaki İstatistiki Bölge Birimleri 81 adet olup il düzeyindedir. Her il bir İstatistiki Bölge Birimini tanımlamaktadır.

"Düzey 2" İstatistiki Bölge Birimleri, "Düzey 3" kapsamındaki komşu illerin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup, 26 adettir.

"Düzey 1" İstatistiki Bölge Birimleri ise "Düzey 2" İstatistiki Bölge Birimlerinin gruplandırılması sonucu tanımlanmış olup, 12 adettir.

Bu Kararın yayımı tarihinden sonra kurulacak iller, yeni bir düzenleme yapılıncaya kadar daha önce dahil olduğu İstatistiki Bölge Birimi içinde değerlendirilecektir.

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması kodlandırılmış olup, ekli (1) sayılı cetvelde gösterilmiştir.

Madde 4- Tüm kamu kurum ve kuruluşlarınca; bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması ve bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi gibi çalışmalarda, bu Karar ile belirlenen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması esas alınacaktır.

Madde 5- Bu Kararın uygulanmasında ortaya çıkacak tereddütleri gidermeye Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı yetkilidir.

Madde 6- Bu Karar yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 7- Bu Karar hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

Düzyey 1 (12 Bölge)

Düzyey 2 (26 Bölge)

1 Sayılı Cetvel

Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR1	İstanbul		
TR10		İstanbul	
TR100			İstanbul
Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR2	Batı Marmara		
TR21		Tekirdağ	
TR211			Tekirdağ
TR212			Edirne
TR213			Kırklareli
TR22		Balıkesir	
TR221			Balıkesir
TR222			Çanakkale
Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR3	Ege		
TR31		İzmir	
TR310			İzmir
TR32		Aydın	
TR321			Aydın
TR322			Denizli
TR323			Muğla
TR33		Manisa	
TR331			Manisa
TR332			Afyon
TR333			Kütahya
TR334			Uşak
Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR4	Doğu Marmara		

TR41		Bursa	
TR411			Bursa
TR412			Eskişehir
TR413			Bilecik
TR42		Kocaeli	
TR421			Kocaeli
TR422			Sakarya
TR423			Düzce
TR424			Bolu
TR425			Yalova
Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR5	Batı Anadolu		
TR51		Ankara	
TR510			Ankara
TR52		Konya	
TR521			Konya
TR522			Karaman

Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR6	Akdeniz		
TR61		Antalya	
TR611			Antalya
TR612			Isparta
TR613			Burdur
TR62		Adana	
TR621			Adana
TR622			Mersin
TR63		Hatay	

TR631			Hatay
TR632			Kahramanmaraş
TR633			Osmaniye

Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR7	Orta Anadolu		
TR71		Kırıkkale	
TR711			Kırıkkale
TR712			Aksaray
TR713			Niğde
TR714			Nevşehir
TR715			Kırşehir
TR72		Kayseri	
TR721			Kayseri
TR722			Sivas
TR723			Yozgat

Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR8	Batı Karadeniz		
TR81		Zonguldak	
TR811			Zonguldak
TR812			Karabük
TR813			Bartın
TR82		Kastamonu	
TR821			Kastamonu
TR822			Çankırı
TR823			Sinop

TR83		Samsun	
TR831			Samsun
TR832			Tokat
TR833			Çorum
TR834			Amasya

Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TR9	Doğu Karadeniz		
TR90		Trabzon	
TR901			Trabzon
TR902			Ordu
TR903			Giresun
TR904			Rize
TR905			Artvin
TR906			Gümüşhane

Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TRA	Kuzeydoğu Anadolu		
TRA1		Erzurum	
TRA11			Erzurum
TRA12			Erzincan
TRA13			Bayburt
TRA2		Ağrı	
TRA21			Ağrı
TRA22			Kars
TRA23			Iğdır
TRA24			Ardahan

Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TRB	Ortadoğu Anadolu		
TRB1		Malatya	

TRB11			Malatya
TRB12			Elazığ
TRB13			Bingöl
TRB14			Tunceli
TRB2		Van	
TRB21			Van
TRB22			Muş
TRB23			Bitlis
TRB24			Hakkari

Kod	Düzyey1	Düzyey2	Düzyey3
TRC	Güneydoğu Anadolu		
TRC1		Gaziantep	
TRC11			Gaziantep
TRC12			Adıyaman
TRC13			Kilis
TRC2		Şanlıurfa	
TRC21			Şanlıurfa
TRC22			Diyarbakır
TRC3		Mardin	
TRC31			Mardin
TRC32			Batman
TRC33			Şırnak
TRC34			Siirt

EK 2: TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE KATILIM ORTAKLIĞINDA YER ALAN İLKELERİ ÖNCELİKLER, ARA HEDEFLER VE KOŞULLARA İLİŞKİN 8 MART 2001 TARİHLİ KONSEY KARARI (2001/235/AT) – İLGİLİ MADDELER

ÖNCELİKLER VE ORTA VADELİ HEDEFLER

KISA VADE (2001)

Bölgesel Politika ve Yapısal Unsurların Eşgüdümü

- Topluluk kurallarına uygun olarak bir NUT's (istatistiki amaçlarla bölgesel birimlerin isimlendirilmesi) sınıflandırmasının hazırlanması.
- Etkin bir bölgesel politika geliştirilmesi için bir strateji benimsenmesi.
- Türkiye'nin planlama sürecinde proje seçimi bakımından bölgesel politika kriterleri oluşturulmasına başlanması.

İstatistik

- Özellikle nüfus ve sosyal istatistikler, bölgesel istatistikler, iş istatistikleri, dış ticaret ve tarım istatistikleri olmak üzere, istatistiklerin daha da geliştirilmesi için bir strateji benimsenmesi.
- İş kayıtlarının AB standartlarına ulaştırılması.

ORTA VADE

Bölgesel Politika ve Yapısal Unsurların Eşgüdümü

- Ülke iç farklılıkları en aza indirmek amacıyla, değerlendirmeyi izlemek üzere çok yıllık bütçe usulleri ve yapılar kurmak da dahil olmak üzere, ekonomik ve sosyal dayanışmayı sağlamak için bir ulusal politikanın geliştirilmesi.

İstatistik

- Özellikle gayri safi yurtiçi hasıla (GDP) tahminleri, uyumlaştırılmış tüketici fiyat endeksleri, kısa vadeli göstergeler, sosyal istatistikler, iş kayıtları ve ödemeler dengesi başta olmak üzere, AB'nin uygun istatistiki metodolojilerinin ve uygulamalarının benimsenmesi.
- Mali-ekonomik istatistiklerinin, istatistik müktesebatı ile daha fazla uyumlaştırılması.
- Personelin eğitiminin sağlanması ve idari kapasitenin iyileştirilmesi.

EK 3: TÜRKİYE İÇİN KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ (14 NİSAN 2003 TARİHİNDE AB KONSEYİ TARAFINDAN KABUL EDİLEN NİHAİ METİN) – İLGİLİ MADDELER

KISA VADE

Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

- Ulusal Kalkınma Planı ve NUTS 2 düzeyinde bölgesel kalkınma planları hazırlanması suretiyle, bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan bir ulusal ekonomik ve sosyal uyum politikasının geliştirilmesi.
- Bu başlık altındaki müktesebatın uygulanmasını kolaylaştıracak yasal çerçevenin kabul edilmesi.
- Bölgelere yönelik kamu yatırımlarına ilişkin öncelik kriterlerini ortaya koyan çok yıllık bütçeleme usullerinin oluşturulması.
- Bölgesel kalkınmayı yürütecek idari yapıların güçlendirilmesi.

İstatistik

- İstatistik alanında, AB standartlarıyla uyumlu yeni bir kanunun kabul edilmesi.
- Temel sınıflandırmaların (NACE, CPA, PRODCOM vb.), DİE ve Türk istatistik sistemindeki tüm kamu kuruluşları tarafından kabul edilmesi.
- İlgili İstatistik Birimlerinin (KAU, LKAU vb.) tamamıyla kabul edilmesi.
- ESA 95'in uygulanması amacıyla, Milli Muhasebe Metodolojisinin yenilenmesi.
- Özellikle demografik istatistikler ve İşgücü Anketi istatistikleri, bölgesel istatistikler, ticari işletme istatistikleri (Ticaret Sicili dahil) ve tarım istatistikleri alanlarında istatistiklerin geliştirilmesine yönelik stratejinin güçlendirilmesi.
- Personel için yeterli eğitimin sağlanması ve idari kapasitenin artırılması.

ORTA VADE

Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

- Bölgesel kalkınma planlarını uygulamak üzere, NUTS 2 düzeyinde bölge birimlerinin kurulması.

İstatistik

- Ticaret Sicilinin AB standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi.
- Makroekonomik istatistikler alanında, özellikle GSYİH tahminleri, uyumlaştırılmış tüketici fiyat endeksleri, kısa vadeli göstergeler, ödemeler dengesi ve sosyal istatistiklere ilişkin olarak müktesebata uyumun artırılması.

EK 4: CHP ADANA MİLLETVEKİLİ ÜMİT ÖZGÜMÜŞ İMZALI SORU ÖNERGESİ

T.B.M.M.
CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Grup Başkanlığı
Tarih: 5. Mart 2012
Sayı: 2591

Ümit ÖZGÜMÜŞ
CHP Adana Milletvekili
Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar,
Bilgi ve Teknoloji Komisyonu Üyesi

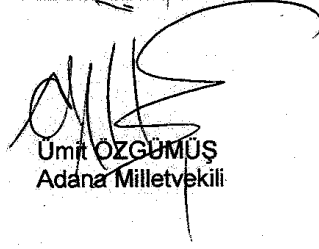
542'

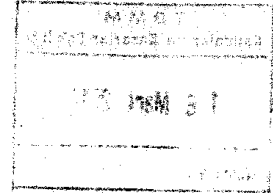
14.03.2012

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞI'NA

Aşağıda yer alan sorularımın T.C. Kalkınma Bakanı Sayın Cevdet YILMAZ tarafından yazılı olarak cevaplandırılmasını arz ederim.

Saygılarımla,

Ümit ÖZGÜMÜŞ
Adana Milletvekili

5427

Ümit ÖZGÜMÜŞ
CHP Adana Milletvekili
Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar,
Bilgi ve Teknoloji Komisyonu Üyesi

Bir ilin ekonomik durumunun tespiti ve diğer illerle karşılaştırılabilmesi açısından en önemli gösterge "**İllere Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)**" dir.

Öyle ki, 2005 yılında çıkan 5084 sayılı "Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" kapsamına alınan iller, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla rakamları dikkate alınarak belirlenmiştir.

Ancak, söz konusu veriler, TÜİK tarafından en son 2001 yılında açıklanmış, 5084 sayılı yasada da 2001 yılı rakamları kullanılmıştır.

İllere göre GSYİH'nin güncel olarak açıklanmaması, 184 milyon TL'lik bütçesiyle Türkiye'nin en önemli kurumlarından biri olan TÜİK'in çok önemli bir eksiğidir.

Bu kapsamda,

1-İller itibariyle gayrisafi yurtiçi hasıla rakamları TÜİK tarafından neden açıklanmamaktadır?

2-2002-2011 yılları arasında iller itibariyle gayrisafi yurtiçi hasıla rakamları nedir?

3-2002-2011 yılları arasında iller itibariyle kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla rakamları nedir?

4-2002-2011 yılları arasında iller itibariyle iktisadi faaliyet kollarına göre gayrisafi yurtiçi hasıla rakamları nedir?

5-Bu rakamlar gerçekten TÜİK'te var mıdır?Yoksa illerin ekonomik durumunu ve gelişmişliğini neye göre ölçüyorsunuz?

**EK 5: KALKINMA BAKANI CEVDET YILMAZ İMZALI SORU
ÖNERGESİNE İLİŞKİN CEVAPLAR**

T.C.
KALKINMA BAKANLIĞI
Özel Kalem Müdürlüğü

+15427

Sayı : B.22.0.ÖKM.0.01.00.00-610.00/1993
Konu : Yazılı Soru Önergesi 7/5427

ÇOK İVEDİ

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

İlgi : TBMM Başkanlığı Kanunlar ve Kararlar Başkanlığının 27 Mart 2012 tarihli ve A.01.0.KKB.0.10.00.00-56666 sayılı yazınız.

İlgi yazıda, Adana Milletvekili Sayın Ümit ÖZGÜMÜŞ'ün 2002-2011 yılları arasında illere göre gayri safi yurtiçi hasıla verilerine ilişkin, Bakanlığımıza tevcih ettiği 7/5427 esas sayılı yazılı soru önergesinin cevaplandırılması istenmektedir.

Soru önergesinde yer alan hususlar ile ilgili Bakanlığım bağlı kuruluşlarından Türkiye İstatistik Kurumundan alınan yazı ve ekleri ilişikte sunulmaktadır.

Bilgilerinize arz ederim.

Cevdet YILMAZ
Bakan

EKLER :
1- Soru önergesine ilişkin cevaplar
(7 sayfa)

Adres: Necatibey Cad. No:108-06100 Yücetepe-ANKARA
Telefon: +90 (312) 294 50 00 - 294 50 95 - 294 50 97
Faks: +90 (312) 294 69 77
Elektronik Ağ: <http://www.kalkinma.gov.tr>
5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile üretilmiştir.
Evrak teyidi <https://dpteb.dpt.gov.tr/Sorgu> adresinden 98NV-D85V-8B19 kodu ile yapılabilir.

e-Posta : okaynar@kalkinma.gov.tr

7/5427

T.C.
TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU BAŞKANLIĞI
Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı

Sayı : B.22.1.TÜİ.0.65.01.00-610-47
Konu : Yazılı Soru Önergesi (7/5427)

19/04/2012

KALKINMA BAKANLIĞINA
(Özel Kalem Müdürlüğü)

İlgi : 29/03/2012 tarihli ve B.22.0.ÖKM.0.01.00.00-870.00-1713 sayılı yazı.

İlgi yazı ekinde gönderilen Adana Milletvekili Sayın Ümit ÖZGÜMÜŞ tarafından Bakanlığımıza tevcih edilen 7/5427 esas sayılı yazılı soru önergesine verilecek cevaba esas olmak üzere hazırlanan bilgiler ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

Bülent AYDEMİR
Başkan

EK: 7/5427 sayılı soru önergesi cevabı (6 sayfa)

Yücetepe Mah. Necatibey Cad. 114, 06100 Çankaya
/ ANKARA
Tel : 0 312 410 04 10 (Santral)
Faks : 0 312 425 33 87, 0 312 418 11 82
İnternet Adresi: www.tuik.gov.tr

İlgili Birim: Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı
Planlama ve Koordinasyon Grubu
Tel : 0 312 410 07 02, 0 312 410 07 32
Faks : 0 312 425 35 85

Adana Milletvekili Sayın Ümit ÖZGÜMÜŞ tarafından Bakanlığımıza tevcih edilen ve yazılı olarak cevaplandırılması istenen 7/5427 Esas No.lu Soru Önergesi ile İlgili Cevaplar:

Soru 1) İller itibariyle gayri safi yurtiçi hasıla rakamları TÜİK tarafından neden açıklanmamaktadır?

Cevap 1) İller itibari ile gayri safi yurtiçi hasıla değerleri 1987-2001 dönemi için, 1987 bazlı (eski) gayri safi yurtiçi hasıla serisi temel alınarak hesaplanmıştır.

Diğer taraftan kullanıcılara konuya ilişkin detay bilgi verebilmek için Avrupa Hesaplar Sistemine (ESA-95) uyum süreci kapsamında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) 2. Düzey de 26 bölge için Gayri Safi Katma Değer (GSKD) hesaplamaları 1998 bazlı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) temel alınarak yapılmış ve yayımlanmıştır.

Bölgesel gayri safi katma değer hesaplama çalışmaları aşamasında çok sayıda anket ve idari kayıt analiz edilmekte ve hesaplamalarda kullanılmaktadır. Gayri safi katma değer hesaplamalarının iktisadi faaliyet ve bölgesel sınıflamalar açısından ilave derinleştirilmesi, uygun kaynak veriye bağlıdır. Hesaplamaların il bazında yapılabilmesi, il bazında hesaplamaya imkan verecek nitelik ve sınıflama itibariyle uygun veri kaynaklarının mevcudiyeti ile sınırlıdır. İl bazında gayri safi katma değer hesaplanmasına imkan verecek uygun veri sağlandığında hesaplamalar yapılabilecektir.

Soru 2) 2002-2011 yılları arasında iller itibariyle gayri safi yurtiçi hasıla rakamları nedir?

Soru 3) 2002-2011 yılları arasında iller itibariyle kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla rakamları nedir?

Soru 4) 2002-2011 yılları arasında iller itibariyle iktisadi faaliyet kollarına göre gayri safi yurtiçi hasıla rakamları nedir?

Cevap 2-3-4) İl bazında gayri safi yurtiçi hasıla, il bazında kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla ve il bazında iktisadi faaliyet kollarına göre gayri safi yurtiçi hasıla rakamları bulunmamaktadır.

Bölgesel gayrisafi katma değer verileri Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'te verilmiştir.

Soru 5) Bu rakamlar gerçekten TÜİK'te var mıdır? Yoksa illerin ekonomik durumunu ve gelişmişliğini neye göre ölçüyorsunuz?

Cevap 5) Mevcut bilgiler Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'te verilmiştir.

Tabel 1. Ciri Ruyakata bilogesi gayu' sak katano deger- lita'ndu balihay toltomna go'ia isemil Ruyakata (2004-2016)

IDESP/Minatid/lanjaket/lokasi	2004				2005				2006				2007				2008			
	TARIM Agriculture	SAHAY Industry	HIZMETLER Services	GAYIRBAFI KATMA DEGER OVA	TARIM Agriculture	SAHAY Industry	HIZMETLER Services	GAYIRBAFI KATMA DEGER OVA	TARIM Agriculture	SAHAY Industry	HIZMETLER Services	GAYIRBAFI KATMA DEGER OVA	TARIM Agriculture	SAHAY Industry	HIZMETLER Services	GAYIRBAFI KATMA DEGER OVA	TARIM Agriculture	SAHAY Industry	HIZMETLER Services	GAYIRBAFI KATMA DEGER OVA
TR0	82.897.648	138.414.772	302.474.841	644.844.058	60.712.247	140.331.325	155.855.790	571.714.676	67.682.784	188.646.808	417.187.728	688.418.265	64.231.717	209.512.307	480.327.424	744.164.642	72.724.852	232.475.082	548.328.644	814.848.214
TR10	510.413	37.225.201	17.293.131	12.401.830	2.275.329	4.891.715	11.374.386	158.743.890	822.211	53.460.114	128.789.748	183.812.274	508.331	57.794.475	481.971.118	710.109.822	4.452.416	83.111.124	168.338.644	232.227.226
TR21	2.567.857	1.124.558	5.454.407	10.145.822	2.847.741	2.881.869	6.362.771	11.749.237	2.870.071	2.884.857	9.463.452	14.378.853	2.203.860	8.972.373	10.079.596	15.326.106	3.703.900	1.654.002	12.970.770	18.453.821
TR31	2.807.842	10.164.121	21.234.893	38.486.855	2.028.901	11.520.528	15.971.986	21.363.492	4.493.240	6.169.530	14.716.643	25.240.133	3.770.287	6.440.546	17.107.110	27.317.922	4.442.373	6.717.177	18.832.230	20.859.857
TR32	3.627.724	4.741.257	10.003.098	17.184.446	4.491.090	6.458.033	9.345.744	20.292.456	4.711.300	7.448.837	11.369.218	21.820.353	4.924.984	8.748.314	13.000.357	20.443.315	3.081.861	5.071.077	14.670.272	16.070.272
TR33	2.462.571	15.190.259	15.570.889	31.229.719	2.852.257	15.489.025	18.629.786	37.059.077	2.855.878	16.005.300	22.323.025	41.828.815	2.669.325	17.644.800	24.625.005	45.329.209	3.201.861	20.132.181	28.242.185	52.670.218
TR41	1.426.214	10.567.979	29.780.065	41.724.058	1.626.003	11.624.813	17.637.385	33.862.850	1.625.870	11.624.813	17.637.385	33.862.850	1.625.870	11.624.813	17.637.385	33.862.850	1.625.870	11.624.813	17.637.385	33.862.850
TR51	2.851.178	2.865.753	13.449.844	19.426.699	3.462.394	3.558.050	16.636.144	22.733.887	3.260.428	3.792.429	8.462.424	15.607.261	1.803.921	4.095.927	10.005.375	17.700.524	4.095.912	4.584.044	20.156.049	27.784.420
TR61	3.481.008	4.629.543	13.449.844	19.426.699	3.462.394	3.558.050	16.636.144	22.733.887	3.260.428	3.792.429	8.462.424	15.607.261	1.803.921	4.095.927	10.005.375	17.700.524	4.095.912	4.584.044	20.156.049	27.784.420
TR71	2.174.779	1.724.263	5.247.547	11.798.587	2.879.979	3.463.285	7.814.200	13.538.864	4.468.642	6.397.929	16.668.866	15.674.054	2.981.042	4.849.952	10.485.851	19.317.294	3.398.323	5.673.057	12.908.595	21.890.885
TR81	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR91	3.194.823	2.733.224	12.401.830	12.401.830	2.733.224	2.733.224	12.401.830	13.538.864	3.575.305	3.792.429	8.462.424	15.607.261	1.803.921	4.095.927	10.005.375	17.700.524	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR92	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR93	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR94	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR95	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR96	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR97	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR98	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR99	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR100	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR101	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR102	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR103	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR104	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR105	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR106	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR107	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR108	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR109	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR110	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR111	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR112	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR113	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR114	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR115	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR116	1.121.197	693.228	2.364.189	4.288.394	1.172.778	885.418	2.291.560	8.998.178	1.037.181	1.140.759	5.714.843	9.606.366	2.176.638	6.277.543	12.395.383	20.580.783	3.260.380	3.244.624	11.522.598	17.444.244
TR117																				

Tablo 1. Sektörlerin enjantları ve kapasite (1990'den itibaren) - İstatistik Bölge Bilimleri Enstitüsü Düzey 2 (Düzey 2005)

ÜRS/Enjantlar/Enjant türleri	2004			2005			2006			2007			2008		
	TARIM Agriculture	SANAYİ Industry	HİZMETLER Services	TARIM Agriculture	SANAYİ Industry	HİZMETLER Services	TARIM Agriculture	SANAYİ Industry	HİZMETLER Services	TARIM Agriculture	SANAYİ Industry	HİZMETLER Services	TARIM Agriculture	SANAYİ Industry	HİZMETLER Services
TR	10,7	23,0	61,2	10,6	23,0	61,3	10,6	23,0	61,3	10,6	23,0	61,3	10,6	23,0	61,3
TR0	0,4	20,5	70,7	0,4	20,2	70,4	0,4	20,2	70,4	0,4	20,2	70,4	0,4	20,2	70,4
TR10	16,4	2,8	5,0	16,2	2,8	5,2	16,2	2,8	5,2	16,2	2,8	5,2	16,2	2,8	5,2
TR20	2,0	1,0	1,0	2,0	1,0	1,0	2,0	1,0	1,0	2,0	1,0	1,0	2,0	1,0	1,0
TR30	19,0	30,4	63,8	19,0	30,2	64,5	19,0	30,2	64,5	19,0	30,2	64,5	19,0	30,2	64,5
TR31	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
TR32	22,5	23,0	46,9	22,5	23,0	46,1	22,5	23,0	46,1	22,5	23,0	46,1	22,5	23,0	46,1
TR33	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0
TR41	3,4	25,2	71,4	3,4	25,2	70,3	3,4	25,2	70,3	3,4	25,2	70,3	3,4	25,2	70,3
TR42	24,6	23,0	59,2	24,6	23,0	59,2	24,6	23,0	59,2	24,6	23,0	59,2	24,6	23,0	59,2
TR51	19,8	24,9	59,6	19,8	24,9	59,6	19,8	24,9	59,6	19,8	24,9	59,6	19,8	24,9	59,6
TR52	17,4	23,0	59,2	17,4	23,0	59,2	17,4	23,0	59,2	17,4	23,0	59,2	17,4	23,0	59,2
TR61	17,7	26,4	59,9	17,7	26,4	59,9	17,7	26,4	59,9	17,7	26,4	59,9	17,7	26,4	59,9
TR71	6,7	40,5	52,8	6,7	40,5	52,8	6,7	40,5	52,8	6,7	40,5	52,8	6,7	40,5	52,8
TR72	26,1	18,7	57,6	26,1	18,7	57,6	26,1	18,7	57,6	26,1	18,7	57,6	26,1	18,7	57,6
TR81	14,8	21,9	63,4	14,8	21,9	63,4	14,8	21,9	63,4	14,8	21,9	63,4	14,8	21,9	63,4
TR82	23,5	17,5	53,7	23,5	17,5	53,7	23,5	17,5	53,7	23,5	17,5	53,7	23,5	17,5	53,7
TR91	15,4	21,3	63,2	15,4	21,3	63,2	15,4	21,3	63,2	15,4	21,3	63,2	15,4	21,3	63,2
TR92	24,3	17,3	58,9	24,3	17,3	58,9	24,3	17,3	58,9	24,3	17,3	58,9	24,3	17,3	58,9
TR93	20,2	15,9	54,9	20,2	15,9	54,9	20,2	15,9	54,9	20,2	15,9	54,9	20,2	15,9	54,9
TR94	21,2	23,1	55,7	21,2	23,1	55,7	21,2	23,1	55,7	21,2	23,1	55,7	21,2	23,1	55,7

Not: ÜRS: Enjant türleri

Tablo 4. Kişil başına eşyari safi katma değer (GSKD)

İBBSZ/Kilidisi: faaliyet kolları	Kişil başına GSKD (TL) / Per capita GVA (TL)										Kişil başına GSKD (\$) / Per capita GVA (\$)									
	2004 ⁽¹⁾ SIRA		2005 ⁽¹⁾ SIRA		2006 ⁽¹⁾ SIRA		2007 SIRA		2008 SIRA		2004 ⁽¹⁾ SIRA		2005 ⁽¹⁾ SIRA		2006 ⁽¹⁾ SIRA		2007 SIRA		2008 SIRA	
	SIRA	Değer	SIRA	Değer	SIRA	Değer	SIRA	Değer	SIRA	Değer	SIRA	Değer	SIRA	Değer	SIRA	Değer	SIRA	Değer	SIRA	Değer
TR	7.307	11.375	8.338	1	9.652	10.744	1	12.020	1	13.020	5.103	6.187	1	6.686	8.267	1	8.984	1	9.384	
TR10	11.375	1	12.818	1	14.659	1	15.799	1	16.689	1	17.943	1	18.951	1	20.314	1	21.551	1	22.743	
TR11	9.022	8	10.617	5	12.426	5	13.799	5	14.982	5	16.300	5	17.679	5	19.114	5	20.601	5	22.143	
TR21	6.465	10	7.448	10	8.246	10	9.224	10	10.128	10	11.064	10	12.034	10	13.040	10	14.086	10	15.172	
TR22	9.448	5	10.932	6	12.537	6	13.364	6	14.817	6	16.398	6	17.859	6	19.425	6	20.978	6	22.568	
TR31	7.618	9	8.488	9	9.052	9	10.496	9	11.626	9	12.975	9	14.519	9	16.166	9	17.908	9	19.706	
TR32	5.789	13	6.845	11	7.979	11	9.079	11	10.575	11	12.111	11	13.684	11	15.296	11	16.956	11	18.676	
TR41	9.523	4	11.542	3	13.555	3	15.231	3	16.990	3	18.834	3	20.764	3	22.680	3	24.582	3	26.474	
TR42	10.286	2	11.758	4	13.847	2	15.029	2	16.936	2	18.902	2	20.934	2	22.972	2	25.046	2	27.156	
TR51	9.693	3	11.165	4	13.084	4	14.471	4	16.396	4	18.338	4	20.314	4	22.306	4	24.364	4	26.488	
TR52	5.367	14	6.368	13	7.157	13	8.124	13	9.239	13	10.487	13	11.867	13	13.380	13	14.936	13	16.562	
TR61	5.651	12	6.883	12	7.674	12	8.599	12	9.631	12	10.772	12	11.921	12	13.178	12	14.542	12	15.914	
TR62	2.519	18	3.008	17	3.526	17	4.074	17	4.662	17	5.289	17	5.944	17	6.638	17	7.370	17	8.140	
TR63	5.262	15	6.008	16	6.735	16	7.722	16	8.696	16	9.656	16	10.601	16	11.531	16	12.446	16	13.346	
TR71	5.205	16	5.898	17	6.712	18	7.801	18	8.728	18	9.598	18	10.411	18	11.167	18	11.956	18	12.688	
TR72	7.459	9	8.884	8	10.240	8	11.523	8	12.748	8	13.914	8	15.021	8	16.064	8	17.142	8	18.254	
TR81	5.984	11	6.909	14	7.952	15	9.119	15	10.318	15	11.558	15	12.837	15	14.146	15	15.484	15	16.861	
TR82	5.083	17	5.854	18	6.823	16	7.759	16	8.655	16	9.581	16	10.537	16	11.523	16	12.539	16	13.585	
TR90	5.076	18	6.168	15	7.033	14	7.980	14	8.942	14	9.918	14	10.908	14	11.912	14	12.930	14	13.962	
TRA1	4.260	21	4.920	24	5.628	21	6.375	21	7.071	21	7.807	21	8.483	21	9.109	21	9.685	21	10.211	
TRB1	4.320	20	5.057	20	5.857	20	6.697	20	7.066	20	7.865	20	8.613	20	9.300	20	9.926	20	10.492	
TRC1	2.868	25	3.126	26	3.572	26	4.016	26	4.379	26	4.750	26	5.129	26	5.507	26	5.894	26	6.287	
TRC2	3.835	22	4.504	22	5.089	22	5.688	22	6.299	22	6.922	22	7.556	22	8.187	22	8.841	22	9.497	
TRC3	3.404	23	3.736	23	4.172	23	4.441	23	4.770	23	5.097	23	5.424	23	5.751	23	6.077	23	6.402	
	2.653	26	3.348	25	4.138	24	4.426	24	4.862	24	5.297	24	5.722	24	6.147	24	6.561	24	6.974	

1: TÜİK'ın raporlarına göre verilmiş yıl ortası nüfus projeksiyonları kullanılarak güncellendi.

İBBSZ: İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2

